

AKADEEMIA

MEIE JUHTKONNA KRIIS - - - - -	ED. LAAMAN
DEMOKRAATLIKUST KASVATUSEST - - - - -	A. SUSI
DEMOKRAATIA LIIGITUSEST UUSIMA AJALOO VAL- GUSES - - - - -	P. TARVEL
NOORSOO KULTUURI-IDEAALIDE KRIISIST - - - -	M. L.
HINGELISUSE SISU JA STRUKTUUR PSÜHHOANALUU- TILISE VAATLUSVIISI ALUSEL - - - - -	E. BLUM
KAASAEGSEID VAATEID LUULE FUNKTSIOONIDEST JA NENDE PIIRIDEST - - - - -	A. ORAS
KAS ON KUJUNEMAS UUS EUROOPA? - - - - -	A. RIEBELING
MÖNEDEST AUHINDADEST JA NENDE MOTIVATSIOO- NIDEST - - - - -	A. O.
SISEPOLIITILINE RINGVAADE - - - - -	O. MÄND
BALTI INSTITUUDI VII KURSUS STOKHOLMIS - - -	A. TUULSE
MIKS PIIRATA NAISROHUTEADLASTE ARVU - - - -	V. P.-GRÜNTAL
MÄRKMEID AVALIKKUDE RAAMATUKOGUDE TEGE- VUSVÄLJALT - - - - -	H. MUGASTO
MODERNSEID IGAVIKULISI NÄHTUSI IGAVESEST ROOMAST - - - - -	R. LAANES

JNE.

NR. 4

JUUNIKUU

1938

Linnukasvatajate
Ühistegelise Keskhooraldus

Eesti Munaeksport

OSTAB

üle riigi kõrgeima päevahinnaga

kanamune

VARUSTAB

kanakasvatajaid vajalike tarbe-
ainetega.

TALLINN, PÄRNU MNT. 10, TELEF. 484-22

KUIDAS MÕJUB

pole mingi saladus. Udustanud SHELL-TOX'iga ruumid, muutuvad kärbsed eriliselt elavaks, kuna teised putukad püüavad põgeneda. Lühikese aja vältel lamavad kõik põrandal ja aknalaudadel. Selle järele tuleb vaid surnud putukad kokku pühkida ja välja visata. Pole midagi lihtsamat!

AR EESTI
RÄHVUS-
RAAMATUKOGU

AKADEEMIA

NR. 4 (10)

JUUNI

1938

MEIE JUHTKONNA KRIIS

Et meie viimaseaegne riigikriis oli eeskätt — juhtkonna kriis — seda näitas juba populaarne hüüd „uute nägude“ järele.

Keerulisemaks muutub lugu, kui küsida, milles just seisnesid senise juhtkonna peapuudused. Siis on peagu sama palju vastuseid kui vastajaid.

Kõige lihtsam on — süü kõige väljapaistvamaile patuoinaile veeretada: „T o o m p e a o n s ü ü d i“. Aga Toompea pole muud kui üks valimik meie eliidist, selle poliitiline osa. Miks sinna paremat pole valitud? Isegi „Meie Matsid“ on oma nimekirjadega esinenud, — miks pole seda teinud see arvatav paremik, kui teda olemas oli?

Samast jalast lonkab ka prof. J. Uluotsa lause: „Rahvas on küps, — juhtkond pole küps“. Kui rahvas küps, — miks ta siis omale ebaküpse juhtkonna on valinud? Või oli siis lugu hullem kui Soodomas, et polnud ainustki õiget?

Kuid ei kõlba ka kõike süüd rahvale veeretada: „Missugune rahvas, niisugune valitsus“. Tõeks jääb ikkagi, et kellele enam antud, sellelt ka enam nõutakse.

Oma vastutus on üksikul poliitilistel juhtidel, aga vastutusest ei pääse ka meie juhtkond — eliit selle sõna üldisemas mõttes. Sest alles viga selgeks tehes saab seda parandada.

*

Vilfredo Pareto näeb rahvaste ajalugu määratud olevat nende ülestõusvate ja laostuvate eliitide vaheldumisest („circulation des élites“), eliidi moodustumiste õnnestumisest või nurjumisest.

Võib vaielda, kas eliit on ainuke tegur rahvaste ajaloos. Kuid et ta väga tähtis tegur on, selles on vähe kahelda, — tarvitseb ainult heita põgusat pilku Euroopa suurrahvaste eliitidele.

Meile kõige lähemal asub ja meile kõige enam mõju on avaldanud S a k s a m a a. Kuidas on läinud tema eliidi kujunemine? Viimaste aegade rasked vapustused ütlevad juba ise, et seal asjad korras ei ole.

Oleme sakslastelt enestelt — Bismarck'ist hakates ja viimaseaja demokraatidega ning rahvussotsialistidega lõpetades — kuulnud, et

saksa rahvas on oma riiklikus arengus läänest maha jäänud: et tema riiklik teadvus ja rahvustunne olevat puudulikud. Kuidas on lugu tema eliidiga?

Jätame kõrvale võõraid, kes sakslasi tavaliselt alla hindavad. Kuulame sakslast ennast, pealegi rahvussootsialisti — Dr. Gustav Steinböhmerit (Die Bildung der Elite in Deutschland, — „Geist der Zeit“, Aug. 1937). Tema vastab: Saksa eliidi moodustumine on seni nurjunud.

Euroopa praegused eliidid põlvnevad renessansi humanistlikust ideaalist, — vaimu ja keha harmooniast, Platoni „timaiosest“. Sinna juurde kuulus ilmtingimata 1) poliitiline suunitus ja 2) rahvuslik areng. Mõlemad jooned iseloomustasid seitsaadik lääne aadliku, — nii Prantsuse „honnête homme“, kui Inglise „gentleman“ tüüpe.

Saksamaal läks see teisiti. Tema riiklik killustus ei jätnud aadlile suuremaid poliitilisi ülesandeid. Saksa humanism jäi selle tõttu kodanlik-apoliitiliseks era-asjaks, ainult kantsli ja kateedri alaks. Poliitiline element puudus isegi Lessing-Goethe hiilgaval liikumisel. Vaimus olid nad küll — idealistlikud maailmakodanikud, oma väikeriikides jäid aga eluvõõraiks väikekodanikeks. Goethe oli pealegi üldse — asotsioloogiline olümplane, ainult ühekordne eeskuju üksikule, ilma mingi tüüpekujundava mõjufa.

Kui Preisimaa kasvama hakkas, pidi ta moodustama omaenda eliidi — Preisi ohvitseri. Kuid sel puudus side renessansiga. Tema juured on Saksa keskaegseis rüütliordudes ja preester-aadlis. Ta pole muud kui ilmalikuks tehtud, sekulariseeritud ordu, keda kannab kohuseetos, Kant'i kategooriline imperatiiv.

Napoleoni sõdade üldrahvuslikus tõusus olid Preisi ohvitser ja Goethe humanistlik haritlane üksteist leidmas. Kuid see lähenemine jäi katki. Metternichi reaktsioon surus haritlase vastasrinda riigile; sakslasest sai ainult „das Volk der Dichter und der Denker“ — luuletajate ja mõttetarkade rahvas. Saksa „Bürger“ tähendab õieti kilpkodanlast Prantsuse „citoyen“ kõrval. Preisi ohvitser aga arenes ühekülgselt: spetsialiseerumine ja ökonomiseerumine tegid temast kutselise, mitte aga universaalse eliidi, mida iga tõelik eliit peaks olema. Ning Maailmasõjas polnud Saksamaal poliitilist juhtkonda.

Peajoontes samasugune oli ka Vene eliidi areng — ja nurjumine. Ainult et sealt seisis renessans veelgi kaugemal. Napoleoni sõdade rahvuslik tõus lähendas korraks venegi vaimueliiti mõõga-aadliga (Puškini ajajärk ja dekabristid). Kuid Nikolai I reaktsioon pani sinna piiri: isegi Vene aadel sattus kahtluse alla: sellele hakati kojaringides eelistama Balti saksa aadlit (kindral Jermolovi kuulus sõna: Majesteet, ülendage mind sakslaseks!). Sest Balti aadlil puudus vähemgi vene rahvustunne, selle tõttu ka vastutus vene rahva ja riigi ees. Keskaegse feodaalina tundis ta ainult seotust oma „süserääniga“ — Vene keisriga, moodustades selle ümber omapärase „landsknechtide kaardi“ või „vürsti varäägidest družina“. Vene vaimset eliiti hakati aga professoriks ettevalmistamisele saatma mitte enam välismaale, vaid eeskujulikult keisritruusse Tartu saksa ülikooli.

Krimmi sõja katastroof ja sellele järgnenud 1860-ndate aastate „revolutsioon ülevalt“ (talurahva vabastamine, semstvo-omavalitsuse sisseseadmine, kohtu-uuendus jne.) tõid Venemaale uue šansi: tema eliidi ringe haaras ja ühendas rahvus-liberaalne uuestisünd, mille vastukajaks oli meiegi rahvuslik ärkamine. Aadli kõrvale hakkas esile kerkima ka kodanlik eliit, n. n. „rasnotšinets“, keda esiotsa lahutas aadlist ainult suurem praktitsism.

Pobedonostsevi reaktsioon võttis aga need üldrahvuslikud idud kinni ja viis eliidi lõhenemise lõpuni: üleval — preisilikku valitseja truudusesse kasvatatud bürokraatia ja ohvitserkond, — ei mitte riigi ja rahva valitseja, vaid „tsaari teener“ („Holopöi“ nime kandis populaarne draama, mida nende ringkondade kohta veel enne Maailmasõda Peterburi keiserlikus Aleksandra-teatris etendati), kes niivõrd oli apolitiseeritud, et talle sõna „poliitika“ ise oli sünonüüm „kramola’le“. Ja all, — seltskondlik ning vaimne eliit, kes politiseerus mitte ainult riigist lahus, vaid otseselt vastu. Selle lõhestuse tulemuseks oli revolutsiooni katastroof mõlemal pool: bürokraatlik eliit ei suutnud rahvast juhtida, seltskondlik eliit — riiki valitseda.

*

Saksa- ja Venemaalt, kus eliidi moodustamine nurjunud, siirdume läänerahvaste juurde, kus see on õnnestunud. Esimestel näeme, milles vead seisnevad, teistel — kus voorused.

Läänes on üks rahvas, kes meist küll kaugel, kuid kellel meie kohta eriline tähtsus: p r a n t s l a s e d. Kolm joont sarnastavad neid meiega: 1) iseloomu mõistlik, intellektuaalne põhitoon (vt. J. Semper: „Prantsuse vaim“, Tartu 1934, lk. 23 jj.), 2) ühiskonna päritolu revolutsioonist, s. o. ärapähitud ülemseisustega, 3) kõigest arengust hoolimata veel praegugi ülekaalukalt talupojarahvas. Lahkuminekute juures, mis sõltuvad selle suurrahva pikast ajaloost ning kõrgele arenenud kultuurist, võivad need sarnadusjooned siiski meid mõnele viljakale järeldusele viia.

Salvador de Madariaga („Anglais, français, espagnols“, Gallimard, Paris 1930), iseloomustades läänerahvaid, näeb inglases teo-, hispaanlases — kire- ja prantslases — mõistuseinimest. Neist põhiiseloomudest oleneb nende eliitide kujunemine, — koguni nende nimetusedki. Inglise kutsub oma eliiti — „the leaders“ — juhtkond, mis iseenesest väljendab juba liikumist, dünaamikat. Prantslane: „les élites“ — valimikud, kus dünaamika on asendatud staatikaga, kuid väljendatud on veel hierarhia. Hispaanlane tunneb aga ainult „minorias“, s. o. vähemikke, — ses sõnas puudub niihästi dünaamika kui ka hierarhia. On väljendatud ainult suhtarv.

Mõistuse-inimesena alistab prantslane oma tegevuse ettevalmistatud kavale. Siit temale nii tähtis „korra“ mõiste — „ordre“. Ühiskonna kord oma põhimõtetes väljendub õiguses — „droit“. Kuna prantslane ei lahenda oma ühiskondlikke probleeme instiktiga samal hetkel, kui nad tal esinevad, nagu seda teeb inglase, vaid mõistusega ja juba ette, siis vajab ta seks võimu ülevalt. See on — riik. Prantslase kallak etatistlikule tsentralisatsioonile on tulemus tema intellektualismist.

Mõistus on Prantsusmaal ühiskondlikugi hierarhia aluseks: intellektuaalsed võimed aitavad seal inimest kõige enam edasi ühiskondlikul redelil. Neid hinnatakse kõrgelt ka väljaspool nende otsest kasulikkust.

Sest prantslane on loomult ratsionalist. Tema mõtlemine on analüütiline ja selge. Meetod ja järjekindlus teevad ta kokkuhoidluses elegantseks. Siit ka imelik kord Prantsuse vaimses seltskonnas, mida vahel õigusega kutsutakse „kirjanduse, teaduse ja kunstide vabariigiks“. Mis sellele vabariigile tema autoriteedi annab, see on kogu rahva osavõtt vaimsest elust: ühe akadeemia liikme valimine või Goncourt'i auhinna määramine võivad Prantsuse avalikku arvamist mitte ainult huvitada, vaid isegi passioneerida.

Rajatud mõistusele, on Prantsuse ühiskond paindumatum kui Inglise oma: ta püsib enam õigusel kui kommetel. Selle õiguse põhimõtted on alati uurimisel ja diskuteerimisel. Aegajalt revideeritakse nad põhjalikult: üks „ordre“ asendab teist, kuid paindumatus jääb endiseks.

Vastuoksa ühiskonna elavale püramiidile, mida vabadus ehitanud inglastel, on prantslane oma võrdsuse alusele rajanud puht-ametliku püramiidi: riigi hierarhia. Riik korraldab Prantsusmaal hulga mitte-poliitilisi asju, nagu hariduse, teaduse, kunstide ja tervishoiu juhtimist, mis inglastel on seltskonna spontaanse isefegevuse hooletel. Nõnda ka eliidi kasvatus. Kuna Inglise „public-school“ on eraasutus ja kaks vanemat ülikooli on kolledžite föderatsioonid, mis asutatud ja ülalpeetavad eraisikuilt ja eraasutisilt, on kogu haridusasi Prantsusmaal riigi käes, kes seda juhib tsentraliseeritult — mõistuse kultuuri suunas. Mõistuse kultuur läbib ka Prantsuse poliitilist elu: tema parlamentlikud lahingud pole ainult huvitavad sportlikud „maš'id“, nagu Londonis, vaid tõelikud lahingud, millest olenevad valitsuste saatused.

Prantslase mõistusliku põhilaadi juures pidi haritlane tema ajaloos suurt osa mängima. Tõepoolest — juba keskajalgi näeme rüütli — chevalier — kõrval vaimuinimest, kes on siis endastmõistetavalt — vaimulik, nagu tema nimigi näitab — „klerk“ s. f. „clericus“. Neist tulid mõnedki Prantsuse suurimad riigijuhid, nagu kardinalid Mazarini ja Richelieu.

Algul peeti Prantsusmaalgi kirjandust ainult „maailma ilustuseks“. Kuid 18. sajandil tekib poliitiliste haritlaste seltskond, kes tegelikku elu ikka enam hakkab mõjutama. Voltaire ja Rousseau on kuningate tähtsamad nõunikud. Veel enamgi: nad lükkavad kuningad varsti kõrvale ja kukutavad troonidelt. Nagu Maurras ütleb (*L'Avenir de l'Intelligence*, Paris 1927, lk. 30), — Bourbonide järeltulijaks oli — „homme des lettres“.

XIX sajandi restauratsioonid ja Napoleonide keiserrigid tõid sinna muutusi, kuid ei suutnud arengut seisma panna, osalt aitasid koguni sellele kaasa, — eriti Napoleon I.

Nagu „klerk“ pärit kirikust, nii on Prantsuse kasvatusüsteem pärit — jesuiitide ordult. Et XVIII sajandi hiilgavat aadlit kirikule tagasi võita, lõi jesuiitide ordu oma koolide süsteemi, kus ajavaimu püüti usuga ühendada ja õpilastes võistlusinna õhutamiseega luua edukaid maailmamehi, kes ühtlasi oleksid ka kiriku kuulekad pojad.

Jesuiitide eeskujul lõi Direktoorium ja hiljem Napoleon oma „Ecole Normale'd, erialalised koolid, kelle otseks ülesandeks sai — eliidi kasvatamine. Senise eliidimoodustamise kahe peatüübi — legisti ja literaadi kõrvale astus seega kolmas: kooliõpetaja. Sestsaadik käib Prantsuse sisepoliitika pealahing — kooli ümber. Kuning- ja keiserrigid kisivad seda vaimulike kätte, sest Napoleon ütleb omas sõjamehelikus otsekoheuses: „Preester on minu sandarm“. Vabariigid vastupidiselt püüavad koole ilmlikeks teha, laitsiseerida.

Olles antiklerikaalsed, muutuvad Prantsuse vaimse eliidi tipud ses võitluses sagedasti ka antidemokraatlikeks, — eriti Napoleon III aegu, kus haritlaskond poliitikast kõrvale jääb. Flaubert, põlastades poliitilist allakäimist, tõmbub tagasi oma „elevandiluust torni“. Renan ennustab sakslaste sõjalist võitu 1870/71 ja kui tema tähelepanu juhitakse saksa talupoja serviilsusele, siis vastab iseloomulikult: „Mulle meeldivad enam talupojad, kellele antakse jalaga tagumikku, kui talupojad, nagu meie omad, keda üldhääleõigus on teinud meie peremeesteks, talupojad, kes tsivilisatsiooni madalama ollusena on meile peale sundinud 20 aastat seda valitsust“ (A. Bellessort: *Les Intellectuels et l'avenement de la IIIe république*“, Grasset, Paris lk. 147).

Kolmanda vabariigiga, kelle lävel seisavad advokat Gambetta ja ajaloolane Thiers, pääsevad haritlased jälle valitsema. Algab kohe võitlus kooli kui eliidi moodustamise peateguri pärast. Üheks tähtsamaks kantsiks ses võitluses asutab prof. Emil Boutmy juba 1873. a. „Haute Ecole des Sciences politiques“, kelle ülesandeks valmistada „eliidi eliiti“ — Prantsusmaa tõelikke valitsejaid.

Kolmanda vabariigi jooksul teostub valitsevas eliidis iseloomulik raskuspunkti äranihkumine. Teatavasti võib kolmandat vabariiki sisepoliitiliselt jaotada kolmeks: konservatiivseks, oportunistlikuks ja lõpuks radikaalseks järguks. Sedamööda areneb ka eliit.

Prantsuse kodanluse kuldne aeg oli olnud — „kuningas-kodaniku“ Louis Philippi tsensuslik valitsus. Selle kukutasid 1848 revolutsiooni massid, kelle käest kodanluse „päästis“ Napoleon III. Kuid Napoleoni toetumine sõjaväele ei võinud kodanlusele meeldida. Kolmas vabariik vabastas teda Napoleonist — et asetada uute võistlejate vahele: ühelt poolt tahtsid aadel ja vaimulikud tagasi monarhiat, teiselt poolt olid rahva seast üles kerkimas uued eliidid, kes vana haritud ja respektaabliit suurkodanlust hakkasid üle ujutama: majanduses — räpakad, kuid energilised „uusrikkad“, seltskonnas — väikekodanlus, kes pöördub rahva poole, teades, et seal on võim.

Vana kodanlus oli kolmanda vabariigi alguseks tsiviliseerunud — koolitatud kodanluseks — „bourgeoisie des lettres“. Selle tähtsamaks märgiks oli siis, nagu ütleb Hanotaux („Histoire de la fondation de la IIIe République“, IV, lk. 193) — bakkalaureaadi diplom. Poliitika-mehed tema ridadest olid enamasti — juristid. Enne Maailmasõda rääkis Jouve nel Prantsusmaast kui „advokaatide vabariigist“ („La République des Camarades“).

Umbes Dreyfusi protsessist saadik tõuseb aga poliitikas ikka enam — professorite ja kooliõpetajate tähtsus. Praegust Prantsusmaad kutsub Thibaudet juba otsekohe „La République des Professeurs“ (Paris 1927) — professorite vabariigiks.

Ühest küljest on siin mõjunud kodanluse langus, — vana haritud kodanluse üleujutamine tahumata uusrikastega. Teisest küljest aga uue demokraatliku eliidi selektsioon.

Õigus- ja arstiteaduslik haridus maksavad kallist, kooliõpetaja-kutse täitub aga pea täielikult — stipendiaatidega vaesemaist kihtidest. Ecole Normale Supérieure kasvandikest on 8—9/10 õppinud riiklike stipendiumide varal, mida jagatakse väga tõsiste võistluste põhjal. Algkooli õpetajate rekruuteerimine on veelgi demokraatlikum. Kõigist vabadest kutsetest on kooliõpetaja seega kõige demokraatlikum ollus.

Selles leiabki Thibaudet radikaalse vabariigi eliidi vormeli: varanduse- ja sünnieliitide vastu — vaimne eliit („professorite vabariik“), päritavate eliitide vastu — eluaegne eliit („stipendiaatide vabariik“), võimu-eliitide vastu — kontrollitud eliit („kaadrite“ vabariik). Seega siis — üksainus eliit — vaimne eliit, keda värbivad professorid ja kontrollivad aktiiv-kodanikud, s. o. kohalikud „kaadrid“ — viimased ise kooliõpetajate värbitud.

Võistluseksamite süsteem iseloomustab kogu Prantsuse eliidi kasvatust — alates rahvakoolidest ja lõpetades kõrgematesse riiklikesse ametitesse võtmisega. Onupoja-poliitikal ei jää siin peamingeid ruumi: ka kõige kõrgemgi riigitegelane ei saa oma poega karjääril soodustada: eksamineerivate komisjonide kokkusead kõrvaldab igasuguse mõjutamis-võimaluse. See kindlustus ametnike-kaadri kõrgele kvaliteedile võimaldabki Prantsusmaale tema nii painduvat parlamentarismi, ilma et riik sellest hädaohtu satuks.

Oma suurriigi eluõiguse paneb Prantsusmaa maksma mitte oma rahvaarvu või majandusliku jõuga, vaid oma eliidi vaimse jõuga, mis karastatud kõige pinevamas sisemises võistluses. Prantslase lõbusa, headest veinidest lõkendava näo taga, mida naiivne kõrvaltvaataja peab Prantsusmaa õigeks näoks, kerkib Prantsuse eliidi vali askeetlik nägu, — see ongi see sõjakas, hästidistsiplineeritud ja sügavalt politiseeritud ordu, kes tõelikult kannab Prantsuse maailmavõimu.

*

Inglise eliit erineb Prantsuse omast sama võrra, nagu nende rahvaste iseloomudki.

Teoinimesena paneb inglane pearõhku oma tahte kasvatusele, see tähendab — enesevalitsusele („self-control“). Ta on empiirik ja praktik, kes end kõige meelsamini laseb juhtida instinktist. See on, miks Hermann Keyserling teda kutsub kõige eeskujulikumaks „loom-inimeseks“.

Tal on suurimal määral instinktiivset koordinatsiooni- ja koöperatsiooni-võimet („team-spirit“), — siit tema sotsiaalse distsipliini sportlik hüüdsõna: „fair play“, tema ühiskonna homogeensus ja ühtlasi hierarhiline liigitus — traditsiooniline aristokratism.

Drastilisel kujul väljendab inglase koordinatsioonivõimet naljasõna: üks inglane — rumalus (igavus), kaks inglasi — jalgpall, kolm inglasi — Briti impeerium.

Teoinimesena kaldub inglane kergesti alogismi. Sõna „ma mõtlen“ asendab ta sagedasti sõnaga „ma tunnen“ (I feel). Tema mõtlemine on konkreetne ja ultilitaarne ning hoidub abstraktse ja süstemaatilise eest.

Instinktiivne enesevalitsus võtab inglasielt tema spontaanse otsekohesuse, — siit sagedased kaebused „perfiidse Albioni“ üle. Kuid samast enesevalitsusest tema vali puritaanlus ja sotsiaalne tunne, mis võrdne isikliku vabaduse tundele.

Inglase spontaansest organiseerumisandest oleneb tema ühiskonna vabadus ja omavalitsus („self-government“), aga ka aristokratism. Sest aristokraatia tähendab — juhtkonda ja seda vajab rühm, kes on liikvel, tegevuses.

Samu jooni kannab inglise eliidi kasvatus. See taotleb eeskätt teoinimese vourusi: otsustusvõimet, eneseusaldust, distsipliini, autoriteeti, asjade ja inimeste tundmist, hoidub aga üleliigsest vaimu ja tundeelu harimisest. Siin on kõrges hinnas traditsioon ja hierarhia, nagu üldse isiklik kontakt ja järjekestvus. Spontaanse enesekorralduse avalduseks on, et Inglise eliidi koolid pole mitte riigi-, vaid erakoolid, mis rajanevad vabal omavalitsusel. Ning teiseks — internaadid. Isegi advokadiit nõutakse, et ta enne vastuvõttu teatav arv lõunaid sööks „kohtu kõrtsis“ („Inn of Court“): pole küllalt — seadusi tunda, — on vaja veel kohtutegelastega elada ja nendega koos süüa.

Vastuoksa prantsuse eliidi demokraatlikule kasvatusel, mille aluseks Napoleoni sõna, et iga kaprali ranitsas peab peituma marssali-kepp, on inglise kasvatus — aristokraatlikku päritolu. Juba majanduslikultki: aasta public school'is maksab 4—5000 kr., Oxfordis või Cambridge's — 8000 krooni. Ja need aristokraatlikud koolid on eeskujuks teistele.

Ajalooliselt on Inglise eliidikasvatust kolm elementi mõjutanud: kiriklik-vaimulik, aristokraatlik-feodaalne ja kodanlik-puritaanlik. Kolledžid, millest Inglise ülikoolid koosnevad, teevad veel praegugi ilmale kloostrite mulje: nii valjult on kogu nende elu nende ülema („Master“) ja selle abiliste („Fellows“) alla distsiplineeritud. Alles 1871 kaotati vormilikult kolledžite vaimulik iseloom. Sisuliselt on see aga tänini jäänud, nii et kui sporditeadetes seisab, et „Jeesus lõi Immanueli“, siis pole neis kolledžite nimedes ainult paljas anakronism.

Aastasadu käis Inglise ülikoolides ainult kaht liiki üliõpilasi: tulevased vaimulikud ja noored aadlikud, — viimased ilma kutsesihita, ainult üldhumanitaarseks hariduseks. Kui keegi polnud aadlik, siis kirjutati selle nime taha „S. nob.“ — sine nobilitate, millest tuligi sõna „snob“, s. t. inimene, kes oma seisusest kõrgemale kipub.

Kuna sõjavägi ja riigiametnikkond Inglise elus vähest osa mängivad, siis oli kooli ülesandeks seda enam arendada juhtkonna vourusi: organiseerimisandi ja omavalitsust, seltsimehelikkust ja distsipliini, koordinatsiooni ja kiiret otsustusvõimet. Siit hüüdsõna, et Waterloo lahing võideti Etoni mänguvaljadel.

Alles XIX sajandil tungisid kodanlik-puritaanlikud mõjud Inglise eliidi kasvatusse, — esiteks keskkoolidesse, siis ka ülikoolidesse. Kapitalistlik plutokraatia hakkas siis vana aristokraatiat selle esikohalt tagasi suruma; teisest küljest sattus aristokraatlik Anglikani Kõrgekirik ikka enam vabakirikute arvustuste alla, kes talle korrupsiooni, vormalismi ja sisutust ette heitsid. Inglise seltskonna kord oli selle tõttu laostumas, kui Dr. Arnold üritas aadlipoegade ulaelule Rugby-koolis kodanluse puritaanlist moraali peale sundida, mis tal õnnestus paljude aastate töös suure kõlbelise jõu, kannatuse ja valjuse, aga ka otsekohe kepihoopide abil. Rugby kasvatus valjust iseloomustab kõige jõhkram meeskonna mäng — „rugby-jalgpall“, milleks nagu keskaja turniiriks end eriliselt soomustada tuleb ja mis on selle kooli leidus. Rugby eeskuju jälgisid aga teised public-school'id. Mitte kogemata pole öeldud, et kes Inglise public-schooli läbi teeb, sellele tundub kogu pärastine elu — puhkusena.

Mandril arvatakse sagedasti, et Inglise kasvatus seisnevat aina spordikultuses, kuna vaimne külg hooletusse jäetavat. See on liialdus. Vaimne haridus pole inglastel küll nii lai kui saklastel ja hiilgav nagu prantslastel, kuid selle eest pannakse rohkem rõhku sügavusele, arvestatakse aga ka enam isiklike andeid ja kalduvusi. Erilist rõhku pannakse isiku vaimse põhiüksuse rajamisele — *i n t e g r a t s i o o n i l e*, mille alusteks klassikalik humanism, ajalugu ja inglise keel ning kirjandus. Sel põhjusel on inglise haridus ka enam vastu seisnud spetsialiseerumisele kui näit. Saksa oma.

Kasvatus ja haridus kulgevad Inglise ülikoolis kõrvuti. Kasvatus on kõigile ühine. Teadusliku hariduse jaoks on kahte liiki eksamid: ühed üliõpilastele, kes valmistuvad mitte-akadeemilistele kutsetele, teised — päris teadlastele. Kasvatus teostub kolledžite internaatides üliõpilaste ja dotsentide ühiselul. Suur osa praktilisi teadmisi, mida mujal õpitakse ülikoolides, õpib inglane pärast ülikooli praktikas: arst — kliinikutes, advokaat — advokaadi-büroodes. Siin kui seal etendab suurt osa — isiklik kontakt, tegelik järjekestvus. Nii kasvab inglasest feoinimine, kes *õ p i b o t s e t e o s t*, kui vali kool talle enne enesevalitsuse ja isiksuse põhialused on kaasa andnud.

*

Vastupidist näidet suurrahvast, kelle eliit mahakäinud ja uue eliidi moodustamise katsed nurjunud, nii et see isegi riiklikule katastroofile viinud, pakub *H i s p a a n i a*.

S. Madariaga, kes ise hispaanlane, usub sealgi algpõhjuse olevat rahva iseloomus.

Kirgedeinimesena on hispaanlane loodusjõulikult spontaanne, — siit kõik tema vastuolud: ta võib olla julm ja inimlik, resigneeritud ja mässav, energiline ja laisk. Ükskõikses passiivsuses saadab ta oma elu, kuni kire impulss seda ei läbista ja võitmatuid takistusi ületama ei kihuta.

Kirgede-inimene alistub kõige vähem mõistuslikule või tahtlisele koordinatsioonile: ta on äärmine individualist, — võib öelda isegi — anarhist, kes kuulab ainult oma sisemise „mina“ häält.

Nagu tegeva inglase paheks on — silmakirjalikkus, mõistuslikult umbusklikul ja ettevaatlikul prantslasel — ihnus, nii on passiivse ja kontemplatiivse hispaanlase pahe — kadedus.

Kuna hispaanlane peale selle veel kaldub ainult neid sotsiaalseid üksusi hindama, mis tema isikule lähemal, — see tähendab — perekonda, sõpru, kodulinna, kodumaakonda, siis järgneb sellest kalduvus ühiskondlikule, poliitilisele ja moraalsele korralagedusele, ühtlasi ka ühetasandavale võrdsusele, vastuoksa igasugusele hierarhiale.

Hispaanlase mõtlemine on intuiitiivne. Inglise mõtleb tegutsedes, hispaanlane — kõneldes. Tema vaimutegevus on vulkaaniline ja plaanitu: mis ta kord teinud, seda ei oska ta enam parandada. Seepärast puudub Hispaania vaimuelul traditsioon ja ühtlus: ta on äärmiselt individualistlik ja anarhiline. Vaimse hierarhia tunne on väga nõrk.

Kuna rahvas esindab kõige paremini oma tõu spontaanseid väärtusi, teadlikud vourused on aga rohkem eliidi vourused, siis järgneb alateadvuse ülekaalust teadliku tahte ja mõistuse üle Hispaania eliidi nõrkus. Hispaanlasest pole kunagi saanud head riigikodanikku. Ainukesed sotsiaalsed üksused, kes teda suutnud kaasa kiskuda, on sülitanud tema kirgesid: sõjavägi — tema autunnet („el honor“) ja kirik — usutunnet.

Nii ei ole hispaania eliidilgi muud nime kui „minorias“ — vähemused. See tähendab, et neilt mitte ainult mingisugust juhtimist ei oodata, vaid isegi ka mingisugust hierarhiatki ei nähta.

Selle järgi on ka hispaanlase poliitiline elu. Mitte et ta selle vastu ükskõikne oleks. Vastuoksa — ta on sellest vägagi huvitatud. Kuid ta jälgib sündmusi mitte ühiskonna liikmena, nagu inglase, või vaimse sekti pooldajana, nagu prantslane, vaid kui publik härjavõitlust. Seepärast on tema poliitilised vaated juhuslikud ja muutlikud ning tema riigielu samasuguses anarhias nagu tema vaimgi.

Ortega y Gasset jutustab („Stern und Unstern“), Hispaania kannatanud eliidi nõrkuse all juba algusest peale. Feodalismigi polevat hispaanlased suutnud rajada: maad vallutanud west-gootid olnud seks Rooma tsivilisatsioonist liiga ärالاostatud. Ja kui viimaks araablased maalt välja suruti, tekkis kohe absoluutne monarhia. Kõik, mis Hispaania suurt teinud (nagu Ameerika koloniseerimine), olla rahvas teinud; mida aga rahvas pole teinud, see on siis hoopis tegemata jäänud.

Hispaanlased olla läbi ja läbi lihtrahvas, kes aastasadu oma taime-likku elu elab. Arvatav demokraatlik vaim, mida tema vanades seadustes ja kommetes usufakse leiduvat, polevat muud midagi kui paljas vaen ja umbusaldus igaühe vastu, kes julgeb massist parem olla ja teda juhtida püüda. Masside ülestõus ja paremate puudumine, — need olevat Hispaania allakäimise peapõhjused.

Hispaanias domineerivat kilpkodanik, spiesser. Kui Prantsus- või Saksamaal olla seltskonnas, millest osa võtab üks vaimself üleolev isik, siis olevat kohe märgata, kuidas vestluses teised püüavad tema tasemeni tõusta. Tema vaateid loetakse endastmõistetavalt tabavamaiks ja väärtuslikumaiks. Sootuks teine olevat lugu isegi Hispaania kõrgemaski selts-

konnas. Üks targem mees, kes sinna sattunud, ei teadvat varsti, kuhu end peitma peab: need daamid ja härrad istuvad nii kaljukindlalt oma võitmatu rumaluse kantsides, et iga tabav, fäpne, elegantne sõna kõlavat selle kõrval tühise narrusena, peagu ebaviisakusena.

*

Eliitide orgaanilise moodustumise kõrval näeme praegusel ajal ka nende kunstliku moodustamise katseid, — nimelt n. n. totaalseis riikides. Ühiskondlikust küljest pole need muud midagi kui seniste eliitide vägivaldne kukutamine ja sama vägivaldne asendamine uuega.

Nõukogude Venemaa on ses teed näidanud ja eliitide vahetust ka kõige laiemas ulatuses ning kõige vägivaldsemate meetoditega teostanud. Teised on piirdunud jälgimisega kitsamal ulatusel, kuid enam viimistletult.

Kes tegi Vene revolutsiooni? Ühed ütlevad — proletariaat ja talurahvas. Teised — haritlaskond.

Mõlemad eksivad. Kes revolutsiooni teeb, see pääseb ka temas valitsema. Ei proletariaat, talurahvas ega ka haritlaskond pole Nõukogude Venemaal valitsema sattunud, vaid on sattunud üks eriline uus kiht nende vahepeal, keda G. Feodorov kutsub „uueks haritlaskonnaks“ ja „uueks demokraatiaks“ („I est i budet“, Paris 1932), keda aga kergemini tuntakse „poolharitlaskonna“ nime all.

Vana vene haritlaskond XIX sajandi lõpust oli küll rahvast pärit, kuid põlvnes kooli kaudu aadli-kultuurist. XX sajandi algul astub näitelavale uus haritlaskonna kiht, kes keskkooli ei läbista, vaid enamasti oma küpsus-eksami sooritab eksternina. Sellest ka vahe kultuuris.

Uus haritlane võis palju lugenud olla, kuid see istus tal pahupidi peas. Seal oli palju iseõppijaid, äpardunud leidureid, tunnustamata luuletajaid. Nende ühiseks tundeks oli — vaen ja kadedus haritlaskonna vastu. Kadedus vaimse ebavõrdsuse pärast on tugevam kui sotsiaalne vaen. Majakovski futuristlik vaen senise kultuuri vastu on selle kadeduse kujukamaks väljenduseks.

See kiht tõi revolutsiooni oma uue joone. Vanale haritlasele oli revolutsioon — ohver, demokraatia — allatulek rahva juurde. „Kõik rahva heaks.“. Rahva idealiseerimiseks oli isegi marksistlik kumardumine proletariaadi ees.

Teisiti poolharitlaskond. Ta oli — rahvas ise. Ta tahtis — üles tõusta, aga mitte alla minna. Tal pole mingisuguseid sentimentaalseid illusioone rahva üle, ennem koguni teatav põlgus rahva pimeduse ja alandlikkuse suhtes. Ta ei tunne mingit askeetlikku loobumist. Ta tahab võimule, et rahvast juhtida. Lenini teoreetiline immoralism leiab temas praktilist õpilast. Kui oktoobripööre Venemaa tema kätte andnud, hakkab ta oma näo järgi seal „proletkultuuri“ tegema, kust senised juhtivad kihid, eriti vana haritlaskond hoolikalt kõrvaldatakse.

Ei ole juhus, et samast „uuest demokraatiast“ tulevad ka teised totaalsed liikumised, eriti nende juhtkondki. Ka siin sama järsk katkestamine senise kultuuriga, eriti aga selle kandja vana haritlaskonnaga, sama

illusioonidetu ja robustne suhtumine rahvasse, kelle nõrkusi väga hästi tuntakse ning kasutada osatakse, samalaadi lihtsustatud alused uuele kultuurile: kõigest näilisest vastandlikkusest hoolimata on „Blubo“ ja „diamat“ — vennaksed.

Seda kihti kirjeldab Coudenhove-Calergi lääne ühiskonnas („Totaler Staat—Totaler Mensch“, Clarus 1937, lk. 141) kui vahekihti kodanluse ja profetariaadi vahel. Maailmasõja inflatsiooni ja majanduskriisiga on ta tekkinud kodanluse suurte osade proletariseerimisest. See vahekiht ei lepi töölise olukorraga, sest et kõige hingega ripub oma kaotatud kodanliku eksistentsi küljes. Seepärast täidab teda ühteaegu vaen sotsialismi vastu, kui ka kadedus ja viha kapitalismi ning kogu liberaal-demokraatliku korra vastu, kes teda lasknud põhja minna. Kuna selle vahekihi liikmed enamikus on poolharitlased ja valdavad ainult oma emakeelt, siis langevad nad kergesti äärmisse marurahvuslusse: selles kompenseerivad nad üle oma alaväärtustunnet ja omistavad endale tähtsuse, mida maailm neile on keeldunud andmast. Nii tulevad sellest kihist r a h v u s l i k e d i k t a t u r i d e e e s t v õ i t l e j a d: see on ainuke tee, kus nad saavad oma kodanlikest ja proletaarseist võistlejaist ette. Sõjaka lõõkjõuna kindlustavad nad endale mitte ainult ainelise eksistentsi, vaid ka koha seltskonnas ja riigivõimus. Kuna neil midagi pole kaotada, kõik aga võita, siis on nad kõige kohasemad eestvedajad igasugustes riigipööretes.

Oma uue eliidi kujundamist on kõige enam f a š i s m viimistlenud. Tema juht Mussolini, meie aja diktaatoritest kahtlemata kõige intelligentsem, ütleb endale kõige enam mõjunud olevat Georges Soreli ja Vilfredo Pareto ideed. Revolutsiooniline sündikalist Sorel leiab vägivaldjal ühiskonna arengus märksa suurema osa olevat kui arvatud. Seepärast hülgas Sorel parlamentarismi ja kutsus masse „otsesele aktsioonile“. Masside juhtimine pidi aga kuuluma löögivõimsale, vägi-valdsele vähemusele. Esimeseks ülesandeks olla seepärast — moodustada selle vähemuse tahet. Pareto „eliitide ringkäigu“ teooria inspireeris Mussolini mõttele koguda uut valitsevat eliiti. Pareto mõtles parlamendi kõrval mõõduandva poliitilise mõju anda eliidi esindusele, — siit sai Mussolini oma fašistliku suurnõukogu idee.

Fašistidest tahtis Mussolini kasvatada üht valjult distsiplineeritud, fanaatiliselt rahvuslikku ja askeetilist ordu, kes oleks võimas itaalia rahvast selle laostumisest üles aitama. Sealjuures tegelik elu on põrganud kahele raskusele, mida fašismi juhid ise tunnistavad. Esiteks on fašistide arv, kes oma seisukohta tõesti kui missiooni võtavad, piiratud — parteisse on ka palju karjäärikutte sisse hiilinud. Ja partei rangest korraldusest tuleb veel teine hädahoht: uus poliitiline eliit kipub väga ruttu kivinema, seega ka kidunema.

Sellepärast on Mussolini oma biograafile Margerita Sarfatile rääkinud, et juhtivat kihti tuleb päris algusest peale ehitama hakata ja seks täitsa uus põlv kasvatada, keda ta kord kutsus „l a b o r a t o o r i u m i g e n e r a t s i o o n i k s“. Küsimusele, kuhu selle laboratooriumi-generatsiooni juures inimene jääb, vastas ta: Iga suur missioon on preesterlus ja peab kõigile tegudele oma pitsati suruma.

Kuid uus juhtiv kiht, kes juba oma nooris aastais kannatab oma tähtsuse ülehindamise all, võib, nagu fašismi uurija Binzer tähendab („Die Führerauslese im Faschismus“, Langensalza 1929, lk. 36), kivilinema hakata veel ennemgi, kui tegevusse jõuab, — seda enam, et iga avaliku arvustuse kõrvaldamine just intelligentsemaid jõudusid kõrvale surub.

Samasugust „laboratooriumi-generatsiooni“ püüab ka rahvus-sotsialism kasvatada. Kuna sakslased seni on rahvas olnud, kes kõige enam seisusliku partikularismiga killustatud, siis tuli ühtlasi seniseid vahesid tasandada, rahvast üheks „rahvustervikuks“ („Volksgemeinschaft“) liita, mille soodustamiseks kuuekuuline tööteenistus ühislaagrites kogu meesnoorsoole sunduslikuks tehtud ja naisnoorsoost neile, kes ülikoolidesse tahavad edasi minna. Samas sihis on senised üliõpilaskorporatsioonid ära kaotatud ja kogu üliõpilaskond tasalülitatud rahvussotsialistliku juhtimise alla.

Teiselt poolt kasvatatakse partei ise noorsugu 10. eluaastast peale, korraldades selle seast tulevase eliidi selektsioneerimist, mis algab juba 14. eluaastas „Hitlerjugendisse“ astumisel. Edasi on poliitilise eliidi kasvatamiseks erilised kinnised asutused „Ordensburgen“, kus vaimsed õppeained on kaugelt ületatud kehalise ja sõjalise kasvatusega, — rahvussotsialism tahab jätkata Preisi sõjamehe traditsioone.

Oma eliiti võib tootalne riik kasvatada nii valjult kui tahes — ometi jääb see talle kõige valusamaks küsimuseks. Kuni tootalse erakonna asutajate põlv elab, on juhi järeleulija küsimus veel lahendatav, sest seal leidub ikkagi veel parteis mehi revolutsioonilise elani ja teatava autoriteediga, kes seda kaasa loonud.

Teises põlves läheb aga lugu raskemaks. Demokraatliku korra vabas võistluses arenevad tulevased parteijuhid võitluses vastasrinnaga. Totaalses riigis on aga kõige enam šansse juhtimist pärida sel, kellel õnnestub juhi poolehoidu võita. Seks on aga diplomaatilised võimed kasulikud kui juhtimisvõimed. Ka tootaldesse erakonda kuuluminegi pole teises põlves enam meelsusest sõltuv, vaid enam olemasolevate võimusuhte diplomaatlikust kalkuleerimisest.

Totalne riik satub seega nõia ringi: enam kui ükski muu olnud ta suurist juhi-isiksust, kuid vähem kui ükski muu suudab ta neid juurde kasvatada. Diktaatoril peab olema tugev, iseseisev, isemeelne loomus, — see aga vajab enda kasvamiseks — vabadust, võitlust ja vastasrinda. Just niisugused loomused on võimetud arvustusega ühele diktaatorile alistuma. Alati on tugevam noorus olnud vastasrinnas vanemale põlvele — eriti veel diktatuurides, kuna just nõrk noorus võimu järele paindub. Totalne riik, kes isiksust püüab igal pool ära lämmatada, ei saa leida endale ka juhiisiksusi.

Mis on eestlase iseloom? Kuidas mõjutab ta meie eliidi kujunemist?

Kui Madariaga leiab, et peale hispaanlaste, prantslaste ja inglaste teised Euroopa rahvad ei ole iseloomus nii selgelt välja kujunenud, siis võime sedasama eestlastestki öelda. Pealegi puuduvad siin, nagu A. Vaigla kaebab („Eesti Kool“, 1938, märts), alles lähemad uurimused.

Sellel põhjal võime J. Semperile õiguse anda, et eestlane on põhiliselt mõistusliku iseloomuga. Selle mulje saame oma suuremaist kirjanikest, eriti A. H. Tammsaarest. Sama kinnitavad enamasti ka võõrad kõrvaltvaatajad. Nii on H. Keyserlingile silma hakanud eestlase kaine positivism, M. Bedelile — kriitiline meel, ironia ja individualism. P. Zoege von Manteuffelile — filosoferimise harrastus.

Sedamööda hindab ka eestlane oma voorustest kõige enam — arukust, kainust, mõõdukust ja tasakaalu, nokib aga halastamatult naiivsust ja põlgab kirglist tuisupead. Tal on suur lugupidamine „koolitatud meeste“ vastu ja oma revolutsioonid on ta teinud „ideede“ nimel, väga halvasti seedides, kui ideede kandjad tegelikult oma ideedest kõrvale kalduvad.

Siit otsene järeldus: eestlane ei kujutle üldse, et tema eliit võiks koolitamata olla. Briti entsüklopeedia peatoimetaja Garvin võib olla kõrgema hariduseta, ilma et seda ta ise või keegi teine tähele paneks. Meil oleks see üsna võimatu. Meil ei unustata kunagi, et see või teine, kes vaimselt millelegi pretendeerib, omegi pole ülikoolis käinud.

Tuleb nähtavasti osalt ka rahvuslikust iseloomust, kui eestlane pea ainukest teed sotsiaalseks tõusuks näeb — kooli kaudu, andes rekordprotsendid üliõpilasi (Riigi statistika 1928. a. andmeil 10.000 elaniku kohta Eestis 42,3, Lätis 34, Rootsis 14,7, Belgias 14,1, Prantsusmaal ja Soomes 13, Leedus 12,4).

Mõistuslikud on eestlase kujutlused „korrast“: alates „korralikust“ inimesest ja „korras“ talust ning lõpetades ühiskonna- ja maailmakorraga. Ja kuna see kord ei toimu spontaanselt, vaid vajab „plaanimajandust“, siis kaldub eestlane, nagu prantslane — etatismile: riik on, kes igal pool peab korda looma.

See näib olevat vastuolus eestlase individualismiga, kes tahab olla „ise mees“. Tõelikult on aga see etatism just individualismist tingitud: individualistlikul eestlasel puudub inglase spontaanne koordineerimise-, koostöö- ja tööjaotusevõime. Ta on seks liiga vähe sotsiaalne. Sotsiaalsed ülesanded veeretab ta meeleldi mingile bürokraatlikule, ametlikule asutusele.

Siit Eesti eliidi teine joon: koolipingilt kipub ta otsemat teed — rohelise laua taha: bürosse, kantseleisse, riigiametisse. Ei ole vist liialdatud mõnede tähelepanekud, et Eesti bürokraatia on vana vene omast märksa bürokraatlikum: oma büroo „korrast“ peab ta märksa visamalt kinni. Ta on ausam, kuid — puisem.

Naiivset austust „tarkuse“ vastu näeme oma koolide ülekoormatud kavades. Sinna on võidud kokku kuhjata määratu hulga kõiksugu äraseedimatut ja ülearustki pudipadi ja õpilast sellega kurguni täistuupida, ilma et keegi oleks tõsisemalt protestinud. Mõistuse täislaadimise kõrval pole aga iseloomu kasvatus peagu üldse esile kerkinud.

Sõnal „vaimne eliit“ on meil eriline kõla. Vene keelde ei saa seda õieti tõlkida. Sõna „duhovnõi“ segaks „vaimse“ ära „vaimulikuga“. Sõnal „umstvennõi“ ei puudu pilkelinegi varjund: venelane tunneb instinktiivselt, et seal pole tema kõvem külg.

Meie kirjandus pole mitte ainult omaette vabariik, vaid ka kaunis

iseseisevgi vabariik, kes kogu muu elu kokkutõmbamistest hoolimata on osanud inflatsiooni jätkata. Veel Juhan Luiga oli sunnitud talle vastu sõdima, et kirjandus siiski see ainuke seadusandja ühiskonnas ei ole.

Lõpuks veel üks väike joon, aga mitte kõige tähtsusetum: Meie läheduses on põhjariikide lipud — ristsõdijate ordude lipud. Meie riigi lipp on aga — meie esimese üliõpilasseltsi lipp. Millest otsekohe järgneb, et akadeemiline haritlaskond on olnud meie esimene ordu.

*

Ei olnud väga ammu, kus uhkustasime: Akadeemilise haritlaskonna suhtarvult oleme maailma kõige haritum rahvas. Ning õhutasime julgelt, et enda omapärase kultuuri kandmiseks peaksime oma haritlaskonda veelgi enam suurendama, et ta mitte ainult suhteliselt, vaid ka arvult vastaks mõne skandinaavia rahva haritlaskonnale.

Miks on need hääled nüüd kadunud? Vastuseks on mitte ainult — haritlaskonna üleproduktioon, vaid ka — haritlaskonna osatähtsuse langus, seega siis protsess, mis risti vastupidine Prantsuse omale. Millest võis see tulla, kui rahva iseloomu eeldused on omefi teises suunas? Põhjused on ajaloolistes mõjutustes ja ühiskonna arengu iseäraldustes.

Ajalooliselt on meie haritlaskond kujunenud saksa, osalt ka vene mõjudel. Haridusideaalides fähendas see üht ja sedasama, kuna vene omad olid saksalt laenatud: võimalikult lai teoreetiline haridus, kuid ilma keskendusega, — diferentseerumine ilma integreerumiseta. Klassikalik alus, kuid ilma poliitilise suunitluseta. Haritlasest pidi saama ametnik, bürokraat, spets, kuid ei milgil tingimisel kodanik. Poliitiliselt nurjunud eliidi needus lasus juba meie õpetajail.

Kus politiseerimist oli, seal toimus see riigist lahus, koguni riigi vastu. Poliitika toodi meie haritlaskonda kuue voodri vahel, kui „kramola“. Korralik kodanik hoidus sellest kui tulest. Lihtkodaniku piiratud mõistusele ei tohtinud see kuuluda.

Meie võõrsilt päritud koolikorraldus on seda absurdsem, mida kõrgemale astmele tõusta. Kõige innukamat uuendustööd on tehtud algkooli kallal. Keskkool on praegu meie reformide valulaps, kuid need reformid puudutavad rohkem tema välimust kui sisu. Mälu ülekoormamisega on meie keskkool enam tuupimis-, kui harimisasutus.

Mälu koormamise kõrval pärisime veel saksa ja vene sentimental-anarhilistelt moevooludelt — kabuhirmu eksamite eest. Ei mingit võistlust, ei mingit selektsiooni! Kuid eliit ei saa muud ollagi kui selektsioon, valimik, — kes pidi siis teda valima? Seda jäeti elu enda hooleks. Haritlast, kes alles tegelikku ellu astudes veendus, et ta arvatud kohale ei kõlba, pidi lohutama õilis teadmine, et haridus on iseenesestki kõrgem väärtus.

Kõige eluvõõram on aga — ülikool, eriti selle õigusteaduskond, mis kodaniku kasvatamises kõige tähtsam. Oma loengute-süsteemiga näib ta veel üldse mitte aimavat, et Gutenberg on trükikunsti leiutanud. Noorus, kelle vaim tegevust otsib, arendab ta puht-retseptiivset külge, kallates teadust nagu trehtriga kurku, — üliõpilasel pole muud kui neelata.

Üliõpilase kasvatus on meil üliõpilasorganisatsioonide hooleks. Nende ümber koondus tähtsam osa meie haritlaskonna isetegevusest.

Meie üliõpilasorganisatsioon on pärit saksa seisuslik-korporatiivsest partikularismist. Sealt on pärit tema intiimsus ja eksklusiivsus. See on — Stammtisch, mille ümber traditsioonid päranduvad ühelt sugupõlvelt teisele.

Need organisatsioonid olid omal ajal kooskõlas oma ümbrusega. Ajaloolistele balti üliõpilaskorporatsioonidele vastasid korporatsioonid ka Balti ühiskonnas. Üliõpilasau kasvatas seisuse-au jaoks.

Mitte palja upsakuse pärast ei sõdinud Chargierten-Convent uute korporatsioonide tunnustamise vastu. Ta teadis, et see inflatsioon häda-ohu saadab kogu senise eliidimoodustamise.

Kui üliõpilaskorporatsioonid ühiskonnakorporatsioonidest iseseisvusid, siis tähendas see juba nende laostumise algust. Mis enne oli olnud ühiskonna orgaaniline jaotus, see hakkas ikka enam kidunema klikeks.

Kõige enam on intiimorganisatsioonide iseärasustest kannatanud poliitiline kasvatus. Ühed võtsid balti põhimõtte sõna-sõnalt: ei mingit poliitikat! Ja jätsid kahe silma vahele, et see hüüdsõna baltlastel omas poliitilise tagamõtte, nagu seda väga hästi läbi nägid mõned venestajad (näit. Harusin: „O korporativnom stroje Jurjevskavo studentshestva“): ta ei tähendanud loobumist poliitikast üldse, vaid ainult loobumist üld-vene poliitika kaasatagemisest, seega siis „separatismi“ ja autonomismi.

Teised piirdusid poliitilise kasvatusena oma suletud ringis, mis mitmekesisemate olluste kokkupuudete puudumisel paratamatult pidi saama sektantlik-dogmaatilise maigu.

Aeg näib siin tasapisi parandust toovat. Ühelt poolt pidi elu ise näitama, et apoliitiline eliit, s. o. juhtkond, kes riiki ja rahvast juhtida ei mõtle, on mõttetus. Teiselt poolt pidi arusaamine läbi lööma, et kodaniku, liiatigi veel juhtiva kodaniku kasvatusena on vaja laia agoorat, foorumit, mitte aga kitsaid kloostrikambrikesi.

Kuni aga aeg asju parandas, jõudis haritlaskonna poliitiline ettevalmistamatus meie „esimese vabariigi“ hukkamisloos valusalt ilmsiks tulla. Haritlaskonna poliitiliste huvide puudusel kidunesid meie poliitilised voolud paljaks „interessentide“, — nimelt eeskätt aineliste interessentide — aparaatideks, kes kapseldusid iseenestesse, kuna nende side rahva vaimse eluga järjest lõdvenes, peagu ära kadus. Poliitika muutus peagu „business'iks“ — äriks, ja paljud meie nooremast haritlaskonnast hakkasid seda koguni pidama üheks „mustaks äriks“, millega korralikul inimesel ei sobi tegelda.

Kui viimaks majanduskriis laiemaid hulki nende apoliitilisest uinakust äratas, siis selgus, et haritlastelgi puudusid kõige algelisemad kujutlused oma riigielust. Üks ministeeriumi juriskonsult ei teadnud kohtulikult uurimisel mitte, et meie riigikorraldus fašismiga mingit olulist vahet oleks. Täna- sed demokraadid võisid homme hõisata demokraatia vastastele, ilma aimamata, et nad mingit seisukohta oleksid vahetanud, — sel lihtsal põh- jusel, et neil mingit seisukohta polnud iial olnudki.

*

Haritlaskonna politiseerimise küsimusi käsitatakse meil sagedamini haritlase n. n. r a h v a l ä h e d u s e probleemina. Rahvast eraldudes ei saa haritlaskond loomulikult ka mitte teda poliitiliselt juhtida.

Võib sagedasti kuulda, et selle poolest lugu enne iseseisvumist parem olnud. Suurelt jaolt on see arvamine — optiline pete: minevik näib kaugusest roosilisem kui ta olnud.

Meie aja kurtmisi haritlaskonna võõrdumisest esitas V i l l e m R e i m a n j u b a a. 1912 („Postimees“ 1912, 26. ja 27. apr.). Ta luges haritud noorsoo võõrdumist sama vanaks, nagu haritud noorsugu ise. Hurjutamised ei olevat seal midagi aidanud. Ometi olnud lugu parem Reimani nooruspäevil, — sest et siis eesti jõudusid vähe olnud ja kes aga jalgu taga vedas, see rakendati kohe üldsuse vankri ette. Need paar-kümmend eestlast, kellega ühes Reiman Tartu ülikoolis käis, olnud pärast peagu viimseini Eesti avalikus elus ja kirjanduses tegevad.

1912. a. loetud eesti üliõpilasi 1000 ümber; 200 lõpetavat iga aasta. „Aga kus nad on? Meie ei näe. Meie väiksemad linnad ja alevid janunevad oma soost arsti järele, — kohatahtjaid ei tule. Õigusteaduslik abi kulub praegusel keerulisel kohtuskäimise viisil igale mehele, aga seda abi peab nurgaadvokaatidelt otsima. Haridusseltside koolid kuulavad suved läbi kõrgema haridusega õppejõudusid. Ükski ei oska nende juure juhatada. Kogudused seisavad aastad otsa lesed. Õpetajakandidaate tuuakse Sise-Venemaalt. Ainsad mehed, kes rohkem kodumaal püsivad, on Riia politehnikumi kasvandikud; ainus linn, kuhu haritud noorsugu juure tuleb, on Tallinn.“

See ei tähendavat mitte veel eesti haritlase otsesest rahvuse salgamist. Varemini tulnud eestluse mahasalgamist rohkem ette. Nüüd pidada isegi saksa korporant või vene akademist end nimepidi eestlaseks. Kuid eesti haritlane veereda Venemaale ja seal võõrduda juba lõpulikult. „Üldettevõtteis öeldakse: ennem saab tuge Eesti asundusrahvalt, kui Venemaale veerenud haritlastelt.“

Reimani arvates mõjunud halvasti eesti elu sisemised l õ h e d. Esiotsa olnud haritlane — vaimustuse. Siis aga tulnud vaen oma meeste — „tuisklaste“ ja „baltlaste“ vahele. Kõrgema haridusega mehed roogitud eesti avalikust elust välja (Eesti Kirjameeste Selfsist, Karskuse Sõbrast). Kõrgemat haridust peetud nagu kuriteoks. Orjapõlve umbusaldus arvanud, et miks peab oma mees ülem olema kui teised? Võitjad aga uppunud oma tühjusse.

Kurvem lehekülg olevat, et avalike tegelaste lapsed ei asu isa jälgedesse. Räägitavat: kadaklikud emad olevat süüdi. Kuid et isa hurjutati, see olla võõrutanud poja.

See Reimani põhjendus — voolude võitluses allajäänute solvunult eemalõõmbumine — ei näi aga küllaldane olevat, — õigem — küllaldane ainult väga nõrkadele iseloomudele. V. Reiman nimetab sealsamas veel teise põhjuse: „Arivaim sööb kõik meie ideaalid ära. Ja teisel (Eesti Kirjanduse Selfsi aastaraamat, V, 1912, lk. 48 jj.) konstateerides ä r k a - misaja vaimustuse väljakidunemist, ühistunde nõrkemist ja Eesti avaliku elu ainekustumist ning

materialiseerumist, tähendab: „Praegu tõmmavad ainult selged ärilised ja rahalised ühisused“.

Siin näib peituvat sügavam psühholoogiline põhjus: kodanluse-
tumiseprotsess, mis sajandite vahetusel Eesti ühiskonda haaranud. Paar iseäraldust on selle protsessi laostavaid mõjusid Eestis palju enam esile aidanud kui läänes.

Esiteks — meie kodanlusel puuduvad tugevad vaimsed
päärimused, nagu neid näiteks angelsaksidel annud calvinism ja puri-
taanlus, kihutades inimesi igapäevases kutseeluski „Jumalariigi ehitami-
sele“ ja sotsiaalsele aktiviteedile. Pärimustena tulevad meil arvesse ainult
Prantsuse revolutsiooni kauged järelkajad — inimese juriidilise üheõigus-
luse ja vabaduse põhimõttena, mis teostamist leidsid talurahva väbaks-
laskmises, teoorjuse ärakaotamises ja üleminekus vabade ostu-, rendi-
ja palgalepingutele. Need põhimõtted tähendasid seniste seotuste katke-
mist. Kust sai meie kodanlus eeskujusid uusiks ühiskondlikeks seotus-
tusiks?

Siin pääseb maksvusele protsessi teine iseäraldus: kaua ja vägivald-
selt tagasisurutud tungi harukordne kiirus. Mis läänes sündis
sajanditega, see meil aastakümnetega. Säärase kiiruse juures ei saanud
olla omapäraste ühiskondlike vormide väljatöötamist, — seda vähem, et
ei vene ega saksa kodanlus oma nõrkuse tõttu seks mingisuguseid ees-
kujusid ei pakkunud. Meie kodanlus on — uskodaanlus, meie rikkad —
uusrikkad, nende tüüpide tuntud iseäraldustega.

Meie kodanlus, tõustes uueks ühiskondlikuks eliidiks, sai oma ühis-
kondlike vorme laenata ainult seniselt Balti eliidilt, s. o. — aadlilt,
kes ise juba oli laostumas. Ta laenas sealt seda, mis talle
imponeeris, — eeskätt selle noorsoo seltskondliku kasvatuse vormid, ilma
et palju oleks pead murdnud, kuivõrd need tema elunõuetele vastavad.
Küllalt, et aadli eluvormide ostentatiivne eraldumine näis midagi paku-
vat ka kodanliku kihi distinktsiooni tarvetele.

Kui siia juurde veel arvata eesti iseloomu individualismi, siis ongi
käes see joon, mis paljudele kõrvaltvaatajaile silma torganud: Eesti
ülemkihtide asotsiaalsus, ühiskonna seotuste liiga vähene
maksvuselepääsemine. Patriarhaalsed sidemed on kadunud, uusi pole
veel asemele tulnud. Nii on seletatav nähe, mida Reiman vähele pannud,
et meie haritlaskond kasvab — eksport-haritlaskonnaks, ja,
mida prof. H. Kruus märkinud („Akadeemia“, 1937, nr. 5), et meie
kodudel ega koduümbrusel pole haritud nooruse jaoks tagasitõmbe-
jõudu.

Ümberkihistumise, mis talupojarahvast tegemas kodanlikku
ühiskonda, on kogu meie rahva struktuuri ära lõhkunud. Seda võib võr-
relda inimkoguga, kes oli kokku surutud ühte kitsasse ruumi. Äkki ava-
nesid võimalused ka teise avarama ruumi okupeerimiseks. Kõik kargasid
jalule ja küünarnukkidega teed tehes tungisid rüsinal peale. Ses tohuva-
bohus võib paljudel veel halveminigi minna, kui seni oli läinud. Aga kun-
i uus ruum pole kindlalt sisse võetud, ei lakka küünarnukkide tarvitamine
kõikide sõjas kõikide vastu.

On püütud asja noomimistega ja juflustamistega parandada. Sotsiaalne tung üles on üks rahva ürgtunge. Mäletan, kui M. Martna kord ütles: sotsiaalsele ürgtungile ei saa ju ometi vastu hakata. Tõsi: juflustustega ei saa temale vastu. Aga teda saab kanaliseerida ja filtreerida poliitilise võimu vahenditega.

Üks väikelinna tegelane jutustas mulle, kui kurb olnud näha, kuidas poolakaid maale kaubeldakse. Maatööd, mida tehti lauldes, peab talumees tegema umbkeelse töölisega, kellele käte abil tööd ette seletatakse. Samal ajal aga siinsamas linnas vegeteerivad talupoja koolitatud lapsed, kellelt linn 2-kroonilist maksu sunniviisil sisse peab nõudma ja kes, kogu maailmale kibestunult vastu turtsuvad: Andke meile tööd — siis nõudke makse!

Sealsamas keskkool paarisaja õpilasega, kellest kooliõpetaja arvab: Õigust öelda, peaks välja heitma hulga huligaane, kes suuremaist linnadest välja kihutatud ja siin teisi laostavad. Aga ei tohi, — kui õpilasi väheks jääb, pannakse kool kinni.

Meil on koolipoliitika jäetud aina kooliõpetajate juhtida — ses ebaus, et eriteadlane, spets peab otsustama. Aga spets ei saa üldse olla ülem-otsustaja, — ta saab olla ainult käsutäitja ja täideviija. Seda vähem veel spets, kes pole erapooletu, sest ta on huvitatud ratsionaalsest vastupidises. Kuidas võisid need koolijuhatajad, kes jalgrattal maad mööda ringi ajasid omale õpilasi värbamas, valjemat seleksiooni pooldada? Loomulik, et nad kõige fantastilisemaid lugusid kokku lugesid eksamite riivatusest ja meie rahva pühast haridustungist, mida patt pidurdada, — haridustungist, mis ometi sellega hakkama saab, et rahvaülikool, kes aina hariduse, aga mitte sotsiaalse fõusu tungi teenivad, meil peagu pole olemaski, — olgugi et rahvaülikool skandinaavia rahvakultuuri aluseks on ja meie aineliselt meeeldi tahaksime Skandinaaviale järele jõuda.

*

Iseseisvuse algaastail oli nõudmine haritlaste järele suurem kui pakumine. See andis suure hoo meie haritlaste juurdeprodutseerimisele. Pealegi loodeti, et „Venemaa jälle läheb lahti“. Kui seda ei tulnud, algas haritlaste väljarändamine Ameerikasse ja Austraaliasse. Siis hakati ikka enam kaebama haritlaste üleproduktsooni üle. Ja viimaks — majanduskriisi tulekul ka — haritlase osatähtsuse languse üle. Meie päevil räägitakse juba ikka enam n. n. u s h a r i t l a s e k i h i t e k k i m i s e ü l e, kes vanaharitlaskonna ja rahva vahel asudes ähvardab ise tõusta rahva juhtkonnaks ja suruda vana haritlaskonna tagasi — käsutäitjate spetside kohtadele, nagu Vene- ja Saksamaal.

Viimast hädaohtu ei taheta meil veel uskuda, areng on alles algastmeil ja pilt veel mitte küllalt selge. Aga kahtlemata on sinnapoole juba kallakuid olemas.

Esiteks — juba puht-aprioorset. Rahvas vajab juhtkonda. Kui haritlaskond sellest osast loobub, siis otsib rahvas mujalt. Ja paratamatult peab ta siis kihfideni jõudma, kes temale lähemal asuvad.

Meie otsustame oma haritlaskonna üle liiga vormalistlikult — diplomijärgi. Ühiskondlikud kihid ei teki aga diplomi, vaid sotsiaalse seisukoha ja mentaliteedi järgi. Ja nende järgi peaksime tubli hulga oma üleproduktseeritud akadeemilist haritlaskonda lugema uusharitlaskonna vahekihi hulka, mille tähtsamaks tunnuseks — kodanlikud pretensioonid proletarsete võimaluste juures.

See vahekiht sooritas oma esimese poliitilise etteaste hiljutises rahvaliidumises. Hoolimata suurest dünaamikast, mis ta arendas, ei paistnud ta siiski küllalt välja, kuna see „rahulolematute koalitsioon“ oli sisult liiga kirju ja suurt osa seal kaasa mängisid ka meie akadeemiliste „rinnete“ vastuolud. Nagu Lätis, nii meilgi sattus rahulolematute sekka just kodanlikum osa akadeemilisest haritlaskonnast, kes kergesti võis uskuma hakata, rahvaliidumine seks olevatki, et temale seni saavutamata jäänud esikohti kindlustada.

Kuid juba 1936. a. protsess lubas liikumisse sügavamale vaadata ning vahet teha, kus on kandvad jõud ja kus ainult Papiid, kes liikumisel spekuldeerivad ning kohe valmis on uue päevakursi kohaselt uutel paberitel mängima.

Poliitilised konjunktuurid võivad mööduda, kuid sotsiaalsed jõud otsivad uusi kristallisatsiooniteid. Ei suuda neid rahuldada senised juhtkonnad, siis leiavad nad varem või hiljem uusi.

Senisele ümberkihistumisele järgneb ühiskondliku stabiliseerumise ajajärg. Nagu raha stabiliseerimist saadavad võitlused taseme pärast, nii ka sotsiaalset stabiliseerimist. Tähtsamaiks küsimusiks kujuneb seejuures, kas ja kuivõrd haridus saab jõukuse eesõiguseks, kas ja kuivõrd saab hariduslik tase juhtkonna määrajaks.

Kui sotsiaalse tõusu tung ümberkihistumise lõpulejõudmisel enam endist rahuldust ei leia, siis võib ta muutuda rahulolematuseks, mis mitte ainult riigi, vaid ka ühiskonna aluseid ähvardab vapustada.

Selle vältimiseks tuleb meie juhtivail kihtidel aegsasti mõelda uute, sotsiaalsete seotuste, tihedama sotsiaalse mentaliteedi loomisele. Vististi siis seisame valiku ees: kas Balkani — enam diferentseeritud, või Skandinaavia — enam integreeritud ühiskonna poole. Balkani praeguse ühiskonna krooniline kriis näitab, mis hädahud on temaga seotud. Tahame neid vältida, siis peame mõtlema, kuidas ümberkihistumise ajajärgu diferentseerumise järele ühiskondlikku stabiliseerumist teostada mitte kui olemasoleva struktuuri kangestumist, ega ka mitte kui vägivaldset ja tasalülitavat nivelleerimist, vaid kui uut üldrahvuslikku kooskõlalist integreerimist.

Meie revolutsioonilisel ajajärgul seisab meie juhtkonnal võitlus-ülesanne: võita kultuuri suurtele pärimustele rahvahulgad ja viljastada Eesti tulevikku. Ta tuleb sellega toime ainult siis, kui saadakse teadlikuks juhtimise vastutusest.

Ed. Laaman

DEMOKRAATLIKUST KASVATUSEST

Ei ole mingit kahtlust: demokraatia on kõige raskem riigivorm. Kutsudes iga hääleõiguslikku kodanikku kaasa otsustama riiklikes küsimusis kas valimiste või rahvahääletuste või muul teel, eeldab ta igas kodanikus teatavat poliitilise mõtlemisoskuse alammäära, teatavat orienteerumisvõimet riiklikes asjus, teatavat enesevalitsemist, vastutustunnet ja otsustamisvõimet. Lühidalt, ta eeldab võrdlemisi kõrget ühiskondlikku ja kultuurilist taset. Ilma nende eeldusteta ei tule demokraatlik riigikord toime oma ülesannetega.

Kui palju vähem nõudlik oma kodanikkude vastu on demokraatia kõrval mõni teine riigikord, näit. tänapäeva totaalne ehk autoritaarne riik, kui palju „kergem“ on seal ses suhtes kodaniku seisukord! Kodanik näit. Itaalias või Saksas ei ole mitte kaasaotsustaja riigiasjus, selle otsustamise „koorma“ on oma õlgadele võtnud valitseva võimu teostaja, diktaator, juht koos temast sõltuvate ja temale hierarhiselt alluva ametkonnaga. Kodanik kutsutakse kaasa vaid „meelt avaldama“, olgu see siis plebistsiididel või sõjaväelistel paraadidel või massmiitinguil. Ja niisuguseks meeleavalduseks pole vaja ju kuigi kõrget kultuurilist taset, samuti ka ülemuse poolt tehtud ja temale teatatud otsuste heakskiitmiseks ja aktseptimiseks ning täitmiseks. Et kodaniku seisukord niisuguse riigikorra juures palju „kergem“ ja lihtsam on ja niisuguse riigikorra rahuldavaks funktsioneerimiseks leidub küllaldaselt vajalikke eeldusi ka hoopis madala kultuuriga rahvaste juures, on arusaadav ja loomulik, sest on alati kergem karjana juhile järele liikuda, kui endal teed rajada, on kergem alistuda kui valitseda. Ja pole vaja ka kuigi suurt vaimuteravust või intelligenti, et fäita ülalt tulevaid käske ning kuulekalt aktseptida ülemuse otsust, eriti veel, kui nende otsuste aktseptimine on kindlustatud küllalt fõhusate sanktsioonidega kas seina äärde seadmise või vangilaagrite näol.

Niisuguses olukorras oskab ka kõige algelisema intelligentsiga inimene olla truu ja hea kodanik. Demokraatliku riigikorra juures ei piisa aga niisugusest algelisest intelligentsist, vaid siin peab keskmise kodaniku kultuurne tase olema tunduvalt kõrgem, ta võime iseseisvalt mõtelda, otsustada ja valikut teha peab olema arenenud teatavale miinimumtasemele.

On aga selge, et seda vajalikku minimaaltaset ei saa dekreeteerida, mujalt laenata või luua üle õõ, vaid see peab kasvama ja arenema. Rahvas võib teda omandada vaid töö ja vaevaga, nagu iga oskust ja iga teadmust. Nagu kulub aega ja pinevat tööd, et inimesest saaks oma kutsele vastav arst, insener, advokaat, nii vajab ka rahvas aega ja sihikindlat tööd selleks, et areneda ja tõusta sellele tasemele, mis on vajalik demokraatia ülalhoiidmiseks.

See tänapäeval nii lihtne ja endastmõistetav tõde polnud aga nähtavasti mitte nii selge neil „demokraatlikust romantismist“ küllastatud aegadel otsekohe-pärast Maaailmasõja lõppu, kui asutati nii palju uusi riike ja loodi nii palju uusi põhiseadusi küll vanadele, küll uutele riikidele. Kuna ebademokraatlikud monarhistlikud riigid sõjas kokku varisesid ja kuna

sõja kestel liikuma pandud rahvahulgad need olid, kes vanade lagunenud riikide varemeil kujunesid uuteks riikideks või kes kukutasid vana korra, siis näis demokraatlik riigikord olevat see ainuke õige. Paistis, et küllalt on vaid heast tahtest luua demokraatlik riigikord, sest kui see kord loodud, küllap ta siis juba edasi püsib. Ja nii loodi üksteise võidu endile riigikord, üks demokraatlikum kui teine. Ainult Venemaa pääses „terve nahaga“ sellest demokratismi uimast ja astus ühe sammuga quasi-absolutistliku feodaalse riigikorra juurest kommunistliku nõukogude riigikorra juurde. Ta kõrval aga Saksamaa rajas endale monarhia varemetele demokraatliku riigikorra, teaduse ja tehnika viimse sõna kohaselt, kuigi ka tookord Saksas selgeid päid oli, kes ära nägid, et demokraatlik Saksas ei ole mitte masside demokraatliku arenemise tulemus, vaid sõjas lüüasaamise, pettumuse ja meeleheitelise viil (näit. Rathenau).

Aga see uim ei kestnud kaua. Demokraatlikud riigikorrad hakkasid mõranema ja lagunema ning varisesid üksteise järele kokku. Kui palju on tänapäeval veel püsima jäänud neist demokraatlikest riigikordadest, mis loodi pärast Maailmasõda nii suure õhina ja vaimustusega? Demokraadile vastamiseks kaunis piinlik küsimus, sest ta peab tunnustama, et need Maailmasõjale järgnenud demokraatiad pole osutunud kuigi elujõulisteks, et ühed neist on leidnud kuulsusetu lõpu, teistes on aga ette võetud uute ja teisiti meeletatud arhitektide poolt nii põhjalikke muutusi, parandusi ja täiendusi, et esialgset demokraatlikku fassaadi ei ole enam ära tundagi.

See demokraatia allakäik ei sisalda eneses kuigi palju üllatuslikku ja ootamatut, eriti kui sündmusi vaadelda nende ajaloolises perspektiivis, mõistagi kuivõrd see perspektiiv tänapäeval üldse võimalik on lühikese ajavahemiku pärast. Pärastsõjaaegne demokraatia oli enamasti vaid väline võõr, millel puudusid sügavamad juured. Kuigi demokraatia lagunemisel oli ka teisi põhjusi, siis võime siiski vist ütelda, et üheks põhjuseks oli ka rahvaste ettevalmistamatus sellele riigikorrale ja et see riigikord nõudis igalt kodanikult rohkem kui ta suutis anda. Ta pani kodaniku otsustama asju, milleks temal puudus ettevalmistus, tegi kindraliks reamehe, kes ainult reamees võiski olla. Pole midagi imeks panna, et niisuguste „kindralitega“ pidi demokraatia lahingu kaotama. Ja kui pealegi see demokraatia oli algusest peale võõras rahvale, võõras nii ajalooliselt kui ka rahvuspsühholoogiliselt, nagu Saksas, kus demokraatia oli ikkagi vaid suure sõjakaotuse tagajärg ja sümbol, siis on mõistetav ta kokkuvarisemine. Pigemini oleks seletamatu olnud ta edasipüsimine. Ja kui Saksa „tuleviku lootus“, s. o. noorsugu natside võimuletulekul hõiskas, et „meie sülitame vabadusele!“, siis hüljati seega vaid see võõrapärane rõivastus, mille järele kondid veel kasvanud polnud, sülitati neile „õigustele“, mis tundusid olevat rasketeks kohustusteks ja koormaks. On ometi ju palju kergem marsihelidel sammuda rivis, hõisata vastu oma juhtidele ja kuulata käske, ühtlasi veeretades otsustamist juhtide kaela! Kogu saksa rahva arenemine, nagu vene rahva omagi, on läinud teid ja suundi, mis viisid eemale demokraatiast. Kuidas võiski seal püsima jääda see võõrkeha? Sest lõppude lõpuks iga rahvas vormib viimaks oma riigikorra oma enda näo järgi ja on õige seepärast sõna, et

iga rahvas on oma riigikorra väärt. Riigikord on rahva enesemääramine poliitiliseks vormiks, ses mõttes on fašistide riigiteoreetikuil palju õigust.

Aga mis seal kõnelda Saksamaast või Venest, kui meie ise olime vaid juuksekarva kaugusel moodsast autoritaarsest riigikorrast! Sest mida muud võis tähendada oktoobrikuu rahvahääletus 1933. a., kui mitte loobumist isikuvabadusest ja demokraatiast? Kui tollel rahvahääletusel heaks kiideti vapside põhiseadus, pealegi otse masendava enamusega, siis näitas see vaid seda, et demokraatlikud „aarded“ olid rahva silmis kaotanud oma väärtuse, vähemalt osaliselt, et rahvas oli demokraatlikest vabadust ja õigusist nii tüdinenud, et ta oli valmis kõiki neid õigusi üle andma ühele „peremehele majas“. Hääletaja kodanik kõigi oma suurte õigustega oli sattunud ummikusse, kust oma aruga enam ei osanud leida pääsu. Kel oli tol ajal juhust kokku puutuda rahvaga, näit. kõnekoosolekuil, sellele ei jäänud nägemata see abitus ja nõutus, mis valdas kodanikke. Ei usutud ei valimisi, ei valitavaid ega nende sõnu, ei usutud ka asutisi. Kodanik tundis, et ta peab valima, peab hääletama, peab otsustama, kuid mõistus ei suutnud juhatust anda. Oldi kui koolipoiss, kes ei oska lahendada ülesannet. Ja küsida polnud ka kellelki, sest seniste nõuandjate vastu ei olnud enam endist usaldust. Kodanik hakkas tundma kõigi nende õiguste ja kohustuste raskust, mis temale peale pani demokraatlik riigikord. Ja kui juurde tulid veel majanduslikud raskused, ühenduses maailma majandusliku kriisiga, kui ikka enam maad võttis arusaamine, et oma aruga enam edasi ei saa ja et senise korraga parandust ei tule, siis tuli see hüüd uute nägude järele, „peremehe“ järele, kusjuures paistis, et igasugune peremees on parem senisest peremeheta olekust, olgu seks peremeheks kas või „telegraafipost“.

Mõistagi ei saa mõne trükireaga haarata või analüüsida nii ulatuslikku liikumist, nagu oli meil vapside liikumine või demokraatide kriis üldse. Kuid ühte võiksime siiski nentida, ja nimelt seda, et meie esimene põhiseadus pani kodanikule niisuguse koorma selga, et see ei suutnud enam sellega edasi jõuda. Ta oli ette valmistamata neile ülesandele, mida nõudis temalt riigikord, tal ei olnud vajalikku ülevaadet, mõõdutunnet ja arusaamist, mida võidakse riigis saavutada ja mida mitte.

Ometi peaks olema väljaspool kahflust, et meie rahval oli ja on ka praegu kõige rohkem eeldusi just demokraatliku riigikorra jaoks ja et iga teissugune riigikord võib meil püsida vaid ajutiselt, mööduva nähtena. Igal juhul on meil neid eeldusi rohkem, kui neid oli Saksas või Venes. Ja kui sellest hoolimata demokraatia meil siiski sattus surma-hädaohtu ja pidi minema „haigevoodi“, siis see vaid näitab, kui kvalifitseeritud instrument see demokraatia iseenesest on. Demokraatide kriis sarnaneb seepärast suurel määral prillide „kriisile“, kui pärdik nad vastu kivi puruks peksis, sest ta ei osanud neid rakendada.

Siit järgneb aga ka üks ülesanne tänapäeva demokraatiatele, nimelt rahva demokraatlik kasvatamine. Meie näeme tänapäeval paradoksaalset pilti: igat liiki totaalised riigid kulutavad määratumalt energiat rahva ja eriti noorsoo kasvatusel, kuna demokraatiad ei liiguta

selleks oimugi, kuigi kodaniku kasvatus peaks siin olema eriliselt suure tähtsusega. Ja seda veel hoolimata sellest, et demokraatiat rünnatakse seninähtamatu innuga ja kõigi moodsa propaganda-tehnika vahenditega. Meie näeme demokraatias küll laenamisi fašistidelt ja rahvus-sotsialistidelt, kuid aktiivset vastupropagandat meie ei näe peaaegu kusa-gil. Tõsi küll, igal pool ei näi totalismi propaganda olevat ühtlaselt häda-ohklik. Kui näit. Inglismaal kodanik koos esimese hingetõmbusega imeb endasse ka teatava aime kodaniku õiguste pühadusest ja puutumatuses-t, siis ei ole demokraatia kaugeltki mitte igal pool nii juurdunud inimeste teadvusse, nagu Inglismaal või Šveitsis. Et demokraatiale tuleb pidada tugevat võitlust enda olemasolu eest tänapäeval ka riikides, kus ta mine-vik ulatub kaugemale möödunud sajandisse, seda näitavad demokraatia konvulsiivsed liigutused näit. Prantsusmaal või Belgias. Ja ometi on need demokraatiad inertsed oma ideede propageerimisel. Miks? Kas see-pärast, et inimese „vormimine“ ei ole kokkukõlas isiku vaba arenemise põhimõttega? Oh ei, küll vist mitte sel abstraktsel ja puhtmõistuslikul põhjusel, vaid teiste kõrval on põhjuseks ka see, et pikne pole veel nii kõvasti kärgatanud, et mužik hakkaks risti ette lööma. Tõsi küll, lääne demokraatiate määratud jõupingutused relvastumise alal näitavad, et demokraatiate kõdunemisest on veel pisut vara rääkida ja et tänapäeva demokraatia on võime-line vajaduse korral vähemalt niisama suurteks jõupingutusteks nagu iga totaalne riiki. Kuid demokraatiad teevad neid pingutusi ikka vaid siis, kui juba neile kipu-takse „kõri“ kallale. On aga hädaohht „kõri“ piirkonnast pisut eemal, siis rahuneb demokraat ja laseb asju minna, kuidas nad ise lähvad.

Ja üheks niisuguseks alaks, kus silmanähtavat „kõri“ kallale kippumist ei ole ja kus demokraatiad on seepärast seni ka täiesti passiivsed olnud, on just demokraatlik propaganda, r a h v a k a s v a t u s.

Pisut liikumist on siiski viimasel ajal ka sel alal märgata, sest et igale mõtlejale on arusaadavad need tulemused, mis võivad olla demokraatli-kus riigis, kui õõnestatakse rahva demokraatlikku meelsust. Ja nimelt Inglismaalt näib tulevat algatus. Möödunud aastal peeti seal kolme era-konna esindajate ühine konverents, mille ülesandeks oli demokratismi aluste selgitamine ja teede otsimine nende propageerimiseks rahva seas, vastukaaluks totalistide propagandale. Seni on selle töö tulemusena ilmunud üks koguteos, mis sisaldab konverentsil peetud referaate. Kas järgneb ka teisi samme, seda näitab tulevik.

Kui juba Inglismaal tuntakse vajadust demokratismi propageerimise ja rahva kasvatamise järele, kuigi demokraatia seal on aastasadu vana, siis seda suurem peaks olema vajadus ta järele noortes demokraatias, näiteks meilgi, kus tänapäeval peab mõnes salongis omama kaunis palju kodanlikku julgust, et nime-tada end demokraadiks. Sest vähe on seda, et oleme oma ajalooliselt ja ühiskondlikult olemuselt „demokraatlikult mõtleja rahvas“ ja et uus põhiseadus rajaneb demokraatia, kuigi modereeritud demo-kraatia alustele. Raskuspunkt lasub kodanikus. Kui tema ei oska kasu-tada oma demokraatlikke õigusi, kui temal ei ole arusaamist oma õiguste

ja kohustuste ning vastutuse ulatusest, siis ei aita ei demokraatlik põhi-seadus ega ka „demokraatlik mõtlemisviis“, demokraatlik riigikord varie-seb kokku. Eks olnud ju see ka lõppude lõpuks üks väga „demokraatlik“ mõtlemisviis, mis avaldus 1933. a. oktoobrikuu rahvahääletusel!

Seepärast inimese kasvatamine „kodanikuks“ peab olema iga demokraatliku riigi otseseks ülesan-deks. See ülesanne on aga seda tähtsam, mida noorem on riigi demo-kraatia. Ja kui see demokraatia on pealegi alles „haigevoodist“ tulnud, nagu meil praegu, kui inimeste ja hulkade meeltes ikka veel edasi kääri-vad küll fašism, küll rahvussotsialism, küll võib-olla igasugused teised „-ismid“, siis on loomulik, et ta vajab erilist „demokraatlikku dieeti“, kuni ta kord jälle kosub. Et see demokraatliku meelsuse kasvatamine ei võiks jääda vaid juhuse hoolde, vaid et sihitu aadlik töö sel alal vajalik on ja võib osutada väga viljakaks, vaevalt võib selle juures olla kahtlusi. Samuti on selge, et see töö peab suunatud olema üksik-kodaniku väljarendamisele ja ta töstmisele sellele tasemele, kus temal võimalus avaneb täita teadlikult oma kodanikukohust. See üksikkodaniku väljaarendamine on meil seda tähtsam, et meie väikeses riigis põhjeneb riigi jõud palju suuremal määral üksikkodaniku võimetele kui suurtes ja rahvarikastes riikides. Seepärast omandab ka meil palju suurema täht-suse värskete ja ettevalmistatud jõudude juurdevool avalikku ellu. Meie demokraatliku põhistruktuuri juures on see juurdevool meie rahuliku riik-liku arenemise eeltingimuseks.

See demokraatliku kasvatuse ala on meil seni söödis olnud. Tõsi, selle ülesande teostamine vajab eeltöid, vajab tihedat kontakti valitsuse ja ühiskonna vahel, vajab suurt jõudude hulka. Kuid siiski näib, et see ülesanne on suurel määral tahte asi. Ja kui meil oma demokraatismiga ikkagi tõsi taga on, siis peab olema ka taht ta aluste kindlustami-seks. Tänapäeval, totalismi õitsengu ajal, on see käskiv päeva-va ja dus.

Arn. Susi

DEMOKRAATIA LIIGITUSEST UUSIMA AJALOO VALGUSES

4.

Põhja-Ameerika Ühendriikides ei järgnenud varase sotsiaalse demo-kraatia ajastule sellist seniste saavufiste kokkuvarisemist, nagu Lääne-Euroopas 1848. a. revolutsiooni nurjumisel. Jeffersoni perioodi järel oli tema poolt esindatud poliitiline suund küll sunnitud tegema mõningaid üsna suuri mööndusi finantskapitalile, ent varsti toibusid demokraatlikud jõud jälle ning alustasid uut pealetungi, mille õnnestumisel Ühendriikides kujunes eriline kodanliku demokraatia vorm n. n. koloniaalse demokraatia näol. Asugem nüüd selle lähemale vaatlemisele.

Enne iseseisvuse saavutamist esinesid Inglise asumail Ameerikas küll vabad poliitilised olud, kuid siiski polnud saadikutekoja (Assembly)

valimistel veel üheski asumaas kehtimas üldist valimisõigust. Mõnel pool (näit. New York'is) oli valimisõigus aristokraatliku vähemuse eesõiguseks. Seitsmes asumaas nõuti valijailt teatavat maaomandit, teistes — mitmesugust muud eraomandit ja maksude maksmist teatavas suuruses. Juutidel, katoliiklastel, baptistidel ja enamasti ka kveekereil polnud üldse valimisõigust. Need kitsendused säilisid ka iseseisvuse saavutamise järel mitmes osariigis. Isegi Jeffersoni perioodil ei õnnestunud esialgses kolmesteistkümnes osariigis saavutada üldist valimisõigust. Seetõttu jäi neis poliitiline tegevus jõukamate kihtide (gentleman'ide) erialaks ja paljud kasutasid isegi oma valimisõigust väga loult. Näit. oli Massachusetts'is 1824. a. valimistest osavõtjaid ainult $\frac{1}{19}$ kogu rahvastikust. Seetõttu toimus valitsemine sageli teatava kitsa vähemiku huvides ja valitsetavaid elemente eraldas valitsevaist kõrge vahesein. Hoopis feissügused olusuhed kujunesid neis osariikides, mis olid tekkinud läänepool Alleghany mägesid energiliste kolonistide algatusel. Karm elu alatise võitluses loodusega ja indiaanlastega aitas siin kujundada läbi ja läbi demokraatliku mentaliteediga rahvastiku, kes ei sallinud mingit eestkostmist ega hooldamist enda suhtes. Loomulikult panid uued osariigid kehtima hoopis demokraatlikumad institutsioonid, teostades endis üldise valimisõiguse ja luues rahvalitsusele vajalikud tagatised.

See uus demokraatlik liikumine nakatas varsti vanadegi osariikide laiemaid rahvahulki, eriti tööstustöölisi, kelle survel siingi 1810-ndail ja 1820-ndail aastail demokratiseeriti senist põhikorda, ja kandus viimaks üle ka kogu föderatsiooni poliitilisele areenile. Ägeda võitluse järel viisid demokraatlikult häälestatud rahvamassid lõpuks, a. 1828, presidendi kohale oma lemmiku, kindral Andrew Jackson'i. Tema võimutsemise aeg (1829—1837) oli koloniaalse demokraatia tugevnemise ja tõusu perioodiks. Halastamatu rangusega ja paindumatu järjekindlusega puhastas Jackson ametnikkonna endise suuna pooldajaist ja täitis ametnikukoha oma parteikaaslastega. Sellega lõi ta Ühendriikides pikemat aega kestnud traditsiooni, mis siitpeale takistas surnud rutiini kalduva ja rahvast eralduva bürokraatia kujunemist, ent samal ajal soodustas ebakohaste isikute tõusmist ametnikukohtadele ja parteipoliitilist korrupsiooni. Kuid selline korrupsioon ei ohustanud väga olulisel määral riiklikkude organite funktsioneerimist, sest niipea kui korruptiivne parteivalitsus läks liiga kaugemale, alustasid rahvahulgad uut reformiliikumist, pühkisid „raudse luua“ meetodiga korruptiivsed poliitikud minema ja seadsid veidi ausamad asemele. Muidugi ei takistanud see aga endiste lugude kordumist tulevikus.

Igatahes oli selline süsteem, mil nii föderatsiooni kui ka osariikide ametikohtade täitjad vaheldusid lakkamatult, Ühendriikide demokraatlikele rahvamassidele hoopis vastuvõetavam kui riigi valitsemine alatiste, kogenud ja vilunud, ent samal ajal bürokraatliku rutiiniga läbiimibunud ametnikkude kaudu. Et Ühendriikide õnnelik geograafiline asend vabastas nad samal ajal vajadusest pidada suurt alatist sõjaväge, siis ei saanud siin areneda tugevat ja iseteadvat militaarsetihti,

kes oleks sisepoliitikas võinud taotlema hakata oma erilisi eesmärke. Seetõttu ei ole ametnikkond ja sõjavägi Ühendriikide sisepoliitilistes võitlustes kunagi omanud olulist tähtsust.

Üldse osutus asjaolu, et Ühendriikidel polnud Ameerika mandril ühtki tõsist sõjalist vastast, noore riigi arengut soodustavaks teguriks. Seega polnud tal vajadust liita osariike üksteisega rangema tsentralismi alusel, vaid võidi väga hästi toime tulla üsna lõdva föderatsiooni kaudu, kus osariigid säilitasid väga laialised võimupiirid. André Siegfried on tähendanud, et Ühendriikidesse saabunud eurooplane satub hämmastusse, otsides riiki ja mitte teades, kust teda leida¹⁴. Ja tõepoolest omab föderaalne keskvoim siin hoopis kitsaid võimupiire. Ühiskondliku elu oluliste küsimuste otsustamine kuulub osariikidele, kellest igaüks kaitseb visalt oma iseseisvust keskvalitsuse võimutaotluste vastu. Kuid ka osariikide poliitilised organid on võrdlemisi nõrgalt välja kujunenud ega moodusta milgi määral ühiskonnast kõrgemal seisvat kehamit. Ennemini võime Ühendriikides nentida ühiskonna primaati riigi üle. Majandus domineerib siin poliitika üle ja ärilised kired osutavad hoopis suuremat intensiivsust kui poliitilised¹⁵. Et energilisemad elemendid anduvad äritsemisele mitmesuguseil majandusaladel, peab poliitika paratamatult leppima sekundaarse kohaga. Ühendriikide poliitilised parteid on kaunis nõrgad ja veevased organisatsioonid, kes ei oma mingit kindlat ideelist alust ega üksikasjalist programmi; nad eelistavad tõsiseist ja raskeist küsimustest kõrvale hiilida, esitavad rahva tähelepanu neist kõrvalejuhtimiseks valimistel silmapetteks tühise ilmega lentsõnu ega suuda seetõttu algatavalt ja juhtivalt mõjustada poliitilise elu arengut.

Hoopis suuremat osa on Ühendriikides etendanud mitmesugused ühiskonna enda rüpes tekkivad vabad ühingud, mille erakordselt suur osa on juba Tocqueville omal ajal kujukalt iseloomustanud¹⁶. Vabade ühingute energia ja algatusvõime on Ühendriikides tähtsaimad elu edasiviivad tegurid. Iga liikumine, olgu selle eesmärk milline tahes, omandab siin varemini või hiljemini mingi komitee, koondise või liidu kuju. Ühingud ja nende liidud katavad tiheda võrguna kogu maad, esindades hoopis tõhusamalt, kui seda suudaksid teha siinsed amorfseid ja ilmetud poliitilised parteid, aktuaalseid poliitilisi mõttesuundi ja eri rahvakihtide konkreetseid huve ning vaimseid, usundilisi ja ideoloogilisi taotlusi. Näit. on nüüdisajal umbes 150 sellisel koondisel föderatsiooni

¹⁴ André Siegfried, *Les Etats-Unis d'aujourd'hui*, 11. trükk, Pariis 1936, lk. 238. Seda vaimukat teost on käesolevas kirjutises mitmeti kasustatud.

¹⁵ Seda väitis juba möödunud sajandi 1. poolel Alexis de Tocqueville oma kuulsas uurimuses, *De la démocratie en Amérique*, II, 15. trükk, Pariis 1868, lk. 204.

¹⁶ Ibid., lk. 31: „Ameerika on maa, kus on suurimal määral kasustatud ühinguid, rakendades seda võimsat teotsemisvahendit kõige mitmesugusemate eesmärkide suhtes. Peale alatise iseloomuga koondiste, mis on loodud seaduse nõudel kommuunide, linnade ja maakondade poolt, leidub siin suur arv teisi ühinguid, mis võlgnevad tänu oma tekkimise ja arengu eest ainult üksikisikutele.“

pealinnas Washingtonis oma alatised esindused (agentuurid), kes jälgivad valvsa silmaga poliitiliste asutiste tegevust ja püüavad seda endi huvides ühes või teises suunas mõjustada¹⁷. Sääraste vabade, voluntaristlikkude organisatsioonide erakordne areng ja väljapaistev erikaal on üks olulisi tegureid, mis aitab kindlustada Ühendriikides ühiskondlikkude jõudude primaati riigivõimu ja riiklikkude organite suhtes.

Hoolimata siinse riikliku võimuaparaadi suhtelisest arenematuses ja ühiskondlikkude organisatsioonide erakordsest tugevusest ei saa siiski väita, et Ühendriikide demokraatia toetuks suuremas ulatuses liberalismi põhimõttele. Ühendriikide põhiseadus garanteerib küll isiku-, mõtte- ja ühingutevabaduse ning rõhutab kodaniku individuaalseid õigusi ja ühiskondlikus elus seisab siin esikohal vaba võitluse idee. Siiski ei ole B. Franklin'i ja Th. Jefferson'i liberalistlikult häälestatud vaimsest pärandist tegelikkuses väga palju säilinud. Hoopis tugevamaks osutub siin Inglismaalt pärinev puritaanlik traditsioon. Ühendriikide laialevale rahvahulkadele on omasem Cromwell'i-aegsete „raudkõlgsete“ (*Ironsides*) fanaatiline kalvinistlik mentaliteet kui Prantsuse valgustusajastu vaba ilmlik vaim. Riigi ja kiriku lahutamine ei viinud Ameerikas riigi võõrdumisele ristiusust, vaid on pigemini tihendanud riigi ja usundi vahelisi suhteid. Riik ja ühiskond on tihedamini kui Euroopas seondunud usuiliste elementidega. Ameerikandjate ükskõiksus usuküsimustes tunduks Ühendriikide rahvastiku enamikule lubamatuna, isegi lausa skandaalsena. Peetakse endastmõistetavaks tõsiasjaks, et sinne rahvastik on kristlik rahvas ja et protestantism on Ühendriikide rahvuslikult tunnustatud usundi-vorm. Reas osariikides kehtivad veel nüüdisajalgi seadused, mis taotleavad usundi kaitset. Näit. on New Hampshire'is jumala olemasolu eitamine karistatav roim.

Ühendriikides domineeriv kalvinistlik puritanism on arendanud hoopis teissugust riigi- ja ühiskonnakäsitust kui teised protestantlikud suunad, näit. luterlus. Viimane nõustus isiku alistamisega riigivõimule maiste, ilmlikkude suhete alal, kuid kaitses isiku iseseisvust ta siseelu küsimustes, nii et väliselt riigituult käituv isik võis säilitada oma vaimse individuaalsuse, oma hinge. Seevastu esinevad kalvinistlikus käsituses usund ja tegelik elu tihedasti teineteisega seotuna. Usundilised veendumused ei vii siin inimest praktilisest elust eemale, vaid karastavad ja tugevdavad ta tahet maisteks võitlusteks. Isiku eesmärgiks pole kalvinismi järgi endassekoondumine enda hinge päästmiseks, vaid kaasaaitamine jumalariigi teostamisele maa peal. Seda ülesannet suudavad inimesed parimini teostada, koondudes tihedaks rühmadeks ja alistades oma individuaalsed püüdlused kollektiivi huvidele. Seega painutab puritanism indiviidi kollektiivi alla ja nõuab temalt üleisikuliste eesmärkide

17 A. Siegfried, *op. cit.*, lk. 247—250, esitab mõjukamate ja tähtsamate koondiste ja liitude loendi, millest nähtub, et nende liikmete hulgas esinevad mitte ainult teatavad majanduslikud huviringkonnad (töösturid, pankurid, suurkaupmehed, farmerid), vaid ka mitmesugused ideelisi eesmärke taotlevad elemendid (patsifistid, natsionalistid, feministid jne.).

teenimist. Mitte isik, vaid teatav ühiskondlik rühmitis on selle käsituse järgi sotsiaalse organismi tähtsaimaks aluseks ja kandjaks.

Oma puritaanliku põhilaadi tõttu erineb Ühendriikide demokraatia tunduvalt Lääne-Euroopa individualistlikust ja liberalistlikust demokraatiast. Vabadus ei esine Ameerikas mitte mingi absoluutse õigusega, vaid ta on asetatud teatavasse piiresse ja tasakaalustatud kohustustega, mis omavad samavõrra imperatiivset laadi. Vabadus pole selleks, et riigile ja ühiskonnale asjatut opositsiooni teha, vaid selleks, et nende hüveolu tõstmisele kaasa aidata, neid toetada, edendada ja teenida. Selle ülesande teostamisel tuleb isikuil liituda mingi ühiskondliku rühmitisega ja alistuda selle tahtele, sest üksikisik ei suuda siin kuigi palju korda saata ja variseb varemni või hiljemini kokku. „*Vae soli!* Selles seisab Ameerika suur needus“¹⁸.

Euroopas aitavad ühiskonna nivelleerivat mõju pidurdada mitmed tugevate ajalooliste traditsioonidega institutsioonid — perekond, ülikoolid, haritlaskond jne. Ühendriikide kultuuri nooruse tõttu ei ole seal jõudnud kujuneda selliste traditsioonide kandjaid. Näit. on Ameerikas muust ühiskonnast eraldunud ja oma veendumusi sõltumatult kujundava *intelligentsi* osatähtsus kultuurielus üsna nõrk. Vaimutöölised kutsed on sotsiaalselt madalamalt väärtustatud kui mitmed teised tööalad, mis võimaldavad hõlpsamini rikastuda. Vabalt aatlev intelligents tundub Ühendriikide keskmisele kodanikule olevat hädaohtlik ja kahjulik nähtus, sest ta võib oma vaba ja kriitilise vaimuga vapustada ühiskondliku elu traditsioonilisi aluseid. Ameeriklane on aga oma põhilaadilt läbi ja läbi konservatiivne ega armasta tormakat reformimisindu: „Ühendriigid on nüüdisajal konservatiivsemaid maid kogu maailmas“¹⁹. Ta kodanikkude enamiku silmis on kahtlane ja kardetav kõik see, mis võiks kuidagi kõigutada kord kujunenud eluvorme. Seetõttu on Ühendriigid ainus maa, kus põhiseadus on säilinud ilma oluliste muutusteta 150 aasta jooksul: teda kaitstakse otse pieteetliku visadusega kõigi võõraste mõjude ja igasugu tõsisema diskussiooni vastu²⁰.

Ühiskonna enda poolt teostatava vaimse ja moraalse surve tagajärjel on individuaalsed vabadused, eriti mõtte- ja usuvabadus, Ühendriikides hoopis nõrgemini kaitstud kui Euroopa demokraatlikes riikides. Ameerika ühiskond on oma puritaanliku mentaliteedi tõttu sügavasti veendunud oma veenete ja vaadete õiguses, nii et ta üsna loomulikult peab neid kõigile peale suruda. Sajaprotsendiline ameeriklane, kes esindab anglosaksi puritaanlike traditsioone, on täitunud vanakumatu iseteadvusega ja üleolekutundega ega lase end millegi kaudu kõigutada. Ta alahindab eurooplasi kui manduvat tõugu ega taha Euroopast tulnud emigrantidelt, keda peab lausa teise järgu kodanikeks, midagi juurde õppida. Ta nõuab kõigilt uustulnukailt käskivalt täielikku

¹⁸ Siegfried, *op. cit.*, lk. 33.

¹⁹ D. Pasquet, *Histoire politique et sociale du peuple américain*, II, Pariis 1931, lk. 411.

²⁰ *Ibid.*, lk. 1012.

amerikaniseerumist, s. t. anglosakside-puritaanide poolt tunnustatud kõlbeliste, sotsiaalsete ja poliitiliste põhimõtete omaksvõtmist. See tõttu taotleb Ühendriikide eksklusiivne natsionalism, eriti just viimaseil aastakümneil, alates käesoleva sajandi algusest, kogu kirjuilmelise rahvastiku kultuurilist unifikseerimist ja moraalset standardiseerimist, mis suhtes on saavutatudki üsna tähelepanuväärseid tulemusi.

Ühendriikide demokraatlik režiim omandas sellised lausa omapäraseid jooned peamiselt seetõttu, et ta arenes puritaanlike kolonistide eestvõttel Uue maailma neitsilikul pinnal, kus leidis otse piiramatuid võimalusi rahvastiku energia ja algatusvõime rakendamiseks ja kus pooltühjad mõõtmatud maa-alad moodustasid oma viljakusega rahvast kõigjalt ligimeelitava magneti. Ühendriikide poliitilise korrastuse aluseks olid XIX sajandil vabade ja harimiskõlvuliste maa-ala ulatuslikud tagavarad. Need olid soodustanud siin omapärase koloniaalse demokraatia kujunemist ja võrdlemisi õnnelikku arengut. Lai Ameerika manner, mille tõelised piiridki olid kaua aja jooksul tundmata, võimaldas oma tohutute looduslike rikkustega kõigile lähedat elatumist. See asjaolu soodustas riigi loomist, mis oli rajatud poliitilisele vabadusele ja kodanlikule võrdsusele²¹. Ühendriikide ajalugu ongi suurelt osalt kahe ookeani vahelise hiigla maa-ala alistamise ja viljelemise ajalugu. See on oma ulatuselt ja kiiruselt inimkonna ajaloos otse ainulaadiline kolonisaatsiooni protsess. Paljude aastakümnete jooksul siirdus tihedamini asustatud idaosadest üks kolonistide salk teise järel Põhja-Ameerika mandri kesksele aladele ja metsikusse läände, kus pinevas võitluses karmi loodusega ja sõjakate indiaanlastejõukudega üles hariti mõõtmatud alad, algul metsa-, hiljemini aga ka rohtla rajoonides. Nii viis iha suurema hüveolu, rikkuste ja seikluste järele suure osa Ühendriikide rahvastikust tihedasti asustatud Atlandi-rannikult sisemaale ja Vaikse ookeani rannikule, kuna selle tagajärjel tekkinud tühikud idapoolseis tööstusriigis täideti Euroopast tuleva immigratsiooni üha suurenevate kontingentide poolt. Selle järel, kui aastaks 1853 oli lõpule jõudnud Ühendriikide transkontinentaalne ekspansioon ja föderatsioon oli saavutanud oma lõplikud piirid, asustati loodava raudteedevõrgu kaasabil järgneva neljakümne aasta jooksul kogu riigi territoorium kahe ookeani vahel²².

See suurejooneline sisekolonisaatsioon kujunes mitmeti demokraatlikku arengut soodustavaks teguriks. Ühest küljest osufasid läänealade energilised, sageli ohjendamatud ja välises

²¹ Juba T o c q u e v i l l e juhtis omal ajal tähelepanu asjaolule, et Ühendriikide piiritud rikkused soodustavad üldise hüveolu kasvamist ja aitavad sel teel stabiliseerida demokraatlikku riigikorda. *Op. cit.*, II, lk. 192: „*Leurs pères leur ont donné l'amour de l'égalité et de la liberté. Mais c'est Dieu même qui, en leur livrant un continent sans bornes, leur a accordé les moyens de rester longtemps égaux et libres*“.

²² Õige üksikasjalise pildi Ühendriikide sisekolonisaatsioonist annab D. P a s q u e t' äsjatsiteeritud teos. Vrd. ka Kurt H a s s e r t, *Die Vereinigten Staaten von Amerika als politische und wirtschaftliche Weltmacht*, Tübingen 1922.

käitumises tahumatud kolonistid sirgejoonelisemat demokraatlikku mentaliteeti ja elavamad huvi poliitiliste küsimuste vastu kui ida- ja lõunaosade rahvastik. Kauge Lääne olusuhtelis domineeriv demokraatlik lihtsus ja võrdsus ei jätnud loomulikult oma mõju avaldamata ka siinsete poliitiliste suundade arengule. Teisest küljest avaldas aastakümneid kestnud rahvastiku äravool tööstuslikust idaosast läänepoolseile mõõtmatuile lagendikele tugevat mõju tööstustöölise palgaoludele. Et iga terve ja tugev isik võis ka ilma suuremate rahaliste vahenditeta muutuda läände siirdumisel iseseisvalt oma maatükki majandavaks farmeriks, siis olid töösturid tahes või tahtmata sunnitud hoidma tööpalku oma käitistes üsna kõrgel tasemel: vastasel korral oleks võinud nende ettevõtteid töökäte puudusel hoopis seisma jääda. Omalt poolt hääletasid kvalifitseeritud töölised sageli vabariikliku partei poolt, kes parimini esindas Ameerika *prosperity't*, kaitstes oma maa tööstust kõrgete tollidega ja pidas poliitiliste küsimuste lahendamisel ikka silmas *big business'i* konkreetseid huve. Selline ühiskondlik konservatiivsus tööliste hulgas oli võimalik aegadel, mil asjad läksid hästi ja töötasu oli küllaltki kõrge, nii et puudus vajadus oleva poliitilise režiimi muutmist nõuda²³.

Nii tekkis Ühendriikides XIX sajandil teatav *modus vivendi* oma käetööst elatuvate laiate rahvamasside ja tootmisvahendeid omavate kapitalistlike kihtide vahel. Laiad massid saavutasid üldise valimisõiguse näol vahendi otseselt mõju avaldada riigielu arengule, kuna kapitalistlikud elemendid jälle omasid suurt ühiskondlikku erikaalu ja esinesid tegelikkude poliitikajuhtidena. Nii võis Ameerika koloniaalses demokraatias kujuneda teatav tööühisus kapitalistide ja proletaarlaste, suurmaomanikkude ja väikeste farmerite vahel. Teatava erandi sellises sotsiaalses rahu idüllis moodustas lõuna-osariikide orjapidajate-istandikuomanikkude aristokraatia, kes ohustas demokraatlikke põhimõtteid ja ähvardas kõigutada koloniaalse ühiskonna sisemist tasakaalu; kuid põhjariikide võit setsessioonisõjas kõrvaldas sellise hädaoahu ja kindlustas uuesti vabad võimalused koloniaalseks ekspansiooniks, mis toimus XIX sajandi 2. poolel eriti hoogsalt. See hoogus tõus viis aga 1890-ndaiks aastaiks kogu senise vaba maa tagavara ärajagamisele kolonistide vahel ja hävitas sellega senise sotsiaalse tasakaalu majanduslikud alused. Samal ajal arenes kõrgete kaitsetollide soodustusel moodne suurtööstus üha kiireneva tempoga; ta organiseerus hiigeltrustide näol ja hakkas õhutama imperialistlikku ekspansioonipoliitikat Ladina-Ameerika ja Vaikse ookeani alade suunas. Võimsad raha- ja tööstusmagnaadid üritasid nüüd ajakirjanduse ja teiste vahendite kaudu suurejooneliselt mõjustada avalikku arvamust, sattusid aga seejuures puhuti üsna teravasse konfliktidesse töölistega, farmeritega ja teiste kehvemate rahvakihtidega, kes ühisel jõul hakkasid taotlema monopoli-kapitali ülevõimu murdmist. Kõigil neil põhjusil lõppes Ühendriikides sajandi vahetusel koloniaalset demokraatiat iseloomustav sotsiaalse rahu ning tasakaalu ajastu.

Samasugune koloniaalse demokraatia vorm, nagu me seda nägime esinevat P.-A. Ühendriikides XIX sajandil, oli omane ka mõnele Inglise

²³ Siegfried, *op. cit.*, lk. 272, 276; Pasquet, *op. cit.*, lk. 1011 j. j.

dominioonile. Kanadas ja Uuel-Meremaal kestis koloniaalne demokraatia kuni Maailmasõjani, kuna Austraalias ta lõppes umbes samal ajal kui Ühendriikides, s. t. 1890-ndail aastail, mil töötavad kihid siin organiseerusid võitluseks finants- ja maakapitali ülevõimu vastu ²⁴.

5.

Lääne-Euroopas XIX sajandi 2. veerandil hoogustunud sotsiaalse demokraatia liikumist oli iseloomustanud püüe liita kõik töötavad rahvahulgad, nii tööstustöölised ja talupojad kui ka mitmesugused väikekodanlikud elemendid, üheks võitlusindeks, mis pidi kätte võitma üldise valimisõiguse ja sel teel kindlustama poliitilises elus „rahva“ tõelise esivõimu. Üldine valimisõigus pidi olema tähtsaimaks vahendiks rahvahulkade poliitilisel ja sotsiaalsel vabastamisel vähemuse oligarhilise hooldamisrežiimi alt: ta elluviimise järel pidi saabuma töötavate masside tõelise võimutsemise ajastu nii poliitilisel kui ka majanduslikul alal. Veendumus üldise valimisõiguse imettegevas mõjus ohutas rahvahulki 1848. a. revolutsiooni eel ja ajal pidama suure kirglikkusega ja tõsidusega võitlust ta teostamise eest. Kuid see poliitiline liikumine toimus lepitamatute klassivastuolude taustal, mis killustasid ühist revolutsioonilist rinnet ja mõjustasid eri klasse liikumisest kõrvale jääma või isegi konservatiivsete jõududega kokkuleppeid otsima. Seevastu teotsesid viimased kõikjal väga üksmeelselt. Nii ei andnud 1848. a. revolutsioon kuigi suuri nähtavaid tagajärgi võrrelduna selle erakordse revolutsioonilise energia hulgaga, mis ta liikuma oli pannud. Laiad massid vaibusid üleelatud peetumuste järel jälle apaatiasse ja kaotasid usu oma püüdluste teostatavusse.

Eriti kaine-stavalt mõjusid kogemused, mis saadi üldise valimisõiguse esimestest rakendustest poliitilises praktikas. Prantsusmaal oli 1848. aastal üldise valimisõiguse alusel valitud rahvuskogu kujunenud alalhoidlikkude elementide kantsiks. Kui Pariisi proletariaadi jõud veriste juunipäevade järel olid murtud, ei pidanud rahvuskogus domineeriv konservatiivne kodanlus vajalikuks üldist valimisõigust kõrvaldama hakata, sest ta võis riikliku võimuaparaadi abil kergesti igast demokraatliku opositsiooni avaldusest jagu saada, kõik radikaalsemad parteid ja ühingud sulgeda, ajakirjandust takistamatult ohjendada ja meelevalduskatsed juba eos hävitada. Selliseis tingimustes puhtaks formaalsuseks muutunud, võis üldine valimisõigus rahulikult säilida. Samal põhjusel säilitas ka Napoleon III tsesaristlik diktatuur üldise valimisõiguse, mis pidi andma restaureeritud keisririigile laiade rahvahulkade poolehoiu aupaistuse. Sõjaväele, politseile, bürokraatiale ja kirikule toetuv II keisririik otsis endale laiemat ühiskondlikku baasi ja püüdis Euroopat ja Prantsuse avalikkust veenda oma demokraatlikus põhi-laadis. Selleks tulidki korraldada plebistsiidid ja valimised, mis aga toimusid erakordse politseilise surve ja jultunud võltsimiste tähe all, kus-

²⁴ A. Siegfried, *La démocratie en Nouvelle-Zélande*, Pariis 1904; J. J. Chevallier, *L'évolution de l'Empire britannique*, I, Pariis 1930.

juures (Victor Hugo sõnade järgi) alatus luges hääli, kavalus teostas kontrolli, valelikkus korraldas arvude liitmist ja müüdavus vaatas läbi valimiste tulemused²⁵. Napoleon III võimutsemise esimesel perioodil koonduis kogu võim täielikult keisri kätte, kuna teised riiklikud institutsioonid esinesid lihtsa dekoratsioonina ja pidid vaid aifama luua illusiooni uue võimu rahvapärase baasi kohta²⁶. Sellest näitest oli küllalt Lääne-Euroopa töötavate rahvakihtide viimiseks arusaamisele, et üldine valimisõigus veel iseenesest ei kindlusta rahva vaba enesevalitsemist ja et ta võib olla väga hästi ühendatav laiade töötavate rahvahulkade hoolimatuga.

Säärased karmid õppetunnid ei jätnud seni sotsiaalse demokraatia lipu all sammunud massidele avaldamata masendavat mõju. Paljud loobuvad täiesti avalikust tegevusest ja tõmbuvad oma isikliku eraelu tigukarpi. Teised jälle hakkavad eitama üldse vajadust oleva kodanliku riigi piires poliitilisest tegevusest aktiivselt osa võtta. Napoleon III režiimi all leiab Prantsuse töötava rahva seas laialist kõlapinda P. J. Proudhon'i anarhistlik doktriin, mis eitab uue ühiskonna arendamist seniselt riigilt laenatud tsentralistliku sundvõimu-aparaadi abil ega pidanud mingiks oluliseks paremuseks korda, kus töötava rahva üle valitseb rohkearvulise ametnikkude-kaadri kaudu, kuigi mingisuguste sotsialistlikkude lentsõnade nimel. Proudhon'i arvates on iga, ka kõige sotsialistlikum, poliitiline partei rahvale hädaohtlik, sest võimule tõusmise järel eraldub ta paratamatult rahvamassidest ja hakkab neid endale sülle langenud riikliku aparadi abil samuti „kandama“, kui seda on seni teinud kõik teised valitsused. Ka Inglise töölised loobuvad tsartismi nurjumise järel aktiivselt toetamast demokraatlikult häälestatud poliitilist liikumist ja koonduvad üha suuremal määral oma kutseühingute ümber, sest nemadki ei suuda enam siiralt pooldada tsartistide väidet, nagu võiks üldise valimisõiguse kättevõitmine tähendada nende igapäevaste aineliste päevamurede kõrvaldamist. Neid ei suuda enam kõita tsartistide lubadused, et uue valimisreformi teostumise järel reformitakse põhjalikult ka kõik senised ühiskondlikud suhted ja kõrvaldatakse oleva ühiskonna puudused ning pahed. Seetõttu eelistavad nad arendada oma kutseühingute võrku ja püüavad sel teel avaldada juba olemasolevate kodanikkude parteide poliitikal survet töölistkonna huvide seisukohalt soovitavas suunas²⁷. Ka Saksa töölistkond tõmbub 1850-ndail aastail täiesti aktiivsest poliitikast tagasi, toetades siin-seal mõnevõrra vaid kodanlikke edumeelseid rühmitisi, kes

²⁵ Victor Hugo, *Napoléon le Petit*. Vrd. ka A. Herzen'i tähelepanekuid Prantsuse valimiste puhul teostatava brutalse surve kohta, *Böloje i dumõ*, V osa, 42. peatükk.

²⁶ Napoleon III režiimi uusim põhjalik käsitlus esineb M. Deslandres'i töös *Histoire constitutionnelle de la France de 1789 à 1870*, II, Pariis 1932, lk. 393—725.

²⁷ M. Beer, *Geschichte des Sozialismus in England*, Stuttgart 1913; G. Güttler, *Die englische Arbeiterpartei*, Jena 1914; S. ja B. Webb, *The History of Trade Unionism*, London 1894.

teataval määral pakuvad oma kaasabi töötavate kihtide ainelise ja haridusliku taseme tõstmisel. Kuid Saksa kodanlikud kihid ei pidanud töölisi endaga võrdseks pooleks, vaid suhtusid neisse teatava üleoleva heatahtlikkusega otsekui alaealistesse lastesse. Kui töölise ringkonnist soovi avaldati „Nationalverein“ liikmeks astuda, anti neile vastus, et töölised võivad end pidada selle ühingu sünnipärasteks auliikmeiks, mis pärast neil polevat vaja tegevliikmeiks tulla. Ja Heidelbergi ülikooli majandusteaduse professor K. H. Rau hoiatas tõsiselt töölishulki aktiivsesse poliitikasse kiskumast, sest sel alal ei lõikaks nad mingeid roose, küll aga võiksid *Unheil anrichten und ernten*: selle asemel tulevat arendada töölise kutseoskust, hoolsust, ausust ja kokkuhoidlikkust ning kõvendada nende isamaalist meelsust, millega toodavat palju enam kasu nii töölisele endile kui ka kogu rahvale²⁸.

Nagu juba mainitud, pääses 1830-ndail aastail Inglismaal ja Belgias kehtima kodanlik liberalism, mis toetus tsensuslikule valimisõigusele ja keeldus laskmast laiemaid rahvahulki osa võtma aktiivsest poliitilisest elust. Samal ajal jõudsid aga radikaalsemad kodanlikud elemendid veendumusele, et oleks mõistlikum ka töötavaile kihtidele võimaldada aktiivset poliitilist teotsemist ja osavõttu vastutusest riiklikkude asjade käigu eest. Inglismaal esindas seda seisukohta liberaalide vasem tiib J. Bright'iga eesotsas. Prantsusmaal pooldasid 1848. a. revolutsiooni ajal Lamartine ja teised liberaalsed demokraadid üldisele valimisõigusele toetuvat demokraatlikku vabariiki, mis olevat rahuliku arengu parim tagatis. Nad uskusid, et haritud ja jõukail kodanlikel kihtidel õnnestub võimul püsida ka üldise valimisõiguse alusel valitsetavas riigis, kui nad suhtuvad rahvamassidesse sümpatiseerivalt ja oskavad neis äratada usaldust endi vastu. See suund ei suutnud XIX sajandi keskpaiku kummalgi maal veel läbi lüüa. Liberaalse demokraatia areng toimus neil ajal edukalt ainult ühes Euroopa väikeriigis, nimelt Šveitsis.

Kuna 1848. a. liikumised olid peaaegu kõigile Lääne-Euroopa rahvaile toonud vaid ränki pettumusi, saavutas kolmest eri rahvusest koosnev Šveits just neil ajal sellise korrastuse, mis lahendas suurema osa põliseid tüliküsimusi ja võimaldas selle föderatiivse väikeriigi arenemist eeskujulikult funktsioneerivaks liberaalseks demokraatiaks, kus kehtisid laialised kodanikuvabadused ja töötavad rahvahulgad võisid üldise valimisõiguse alusel võrdselt rahvastiku jõukamate elementidega osa võtta riigielu juhtimisest. Seni oli Šveitsi kantonite enamikus poliitiline võim kuulunud teatavaile eesõigustatud patriitside-perekonnile või konservatiivselt häälestatud maaomanikkude-rühmadele, kuna teised linnakodanluse elemendid ja enamik talupoegi ei omanud mingit poliitilist mõju. Šveitsile osutus aga suureks paremuseks, et siin puudus suurmaaomandile toetuv feodaal-aadel ja et laialised rahvakihid olid juba ammust ajast harjunud ja kokku kasvanud autonoomse vabariikliku korraga: vabariik oli Šveitsis endastmõistetav asi, mille pärast ei tarvitsenud enam

²⁸ E. Bernstein, *Ferdinand Lassalle*, Berliin 1919, lk. 26; B. Harms, *Ferdinand Lassalle*, Jena 1919, lk. 99 j. j.

piike murda, ja juba keskajast alates domineeris Šveitsi rahvastikus vaade, et riik kui *res publica* on kõigi ta elanikkude ühine üritus²⁹.

Kauema aja jooksul oli Šveits olnud suurriikide poliitikaga sel teel tihedasti seotud, et ta palgasõdurid teenisid eeskujulikkude sõjamees-tena suurel arvul mitme riigi vägedes, kus nad sageli moodustasid eri väeosad. XIX sajandi keskpaiku lakkas lõplikult see Šveitsi rahvastiku tõelisi huve riivav paheline nähtus ja siitpeale jäi Šveits suurest rahvusvahelisest poliitikast täiesti kõrvale. Ta ei tarvitsenud ajada rahutut ekspansionipoliitikat, hankida asumaid ega pidada sõdu mingisuguste natsionalistlikkude eesmärkide nimel. Samal ajal, kui rahvuse põhimõte hakkas etendama üha suurenevat mõju Euroopa rahvaste sise- ja välispoliitikas ja moodne natsionalism põhjustas teravaid konflikte eri rahvaste ning riikide vahel, toetus Šveitsi riiklik korrastus ja kogu poliitiline elu kolme eri rahvuse leplikule ja koordineeritud koostööle. Šveits koosnes mitmest suurest rahvast teadlikult eraldunud rahvakillukestest, kes *volentes volentes* pidid omavahel tihedasti ühte hoidma, sest rahvuslike vastuolude ohutamine oleks võinud väga kergesti viia kogu riigi täielikule lagunemisele. Seetõttu ei võinud Šveitsi prantslased, sakslased ja itaallased kuidagi kaasa teha Prantsus- ja Saksamaal ning Itaalias arenevat natsionalistlikku liikumist³⁰.

Napoleoni sõdade järel, mil likvideeriti suurem osa Lääne-Euroopa väike-vabariike, oli Šveitsil õnnestunud säilitada nii oma riiklik sõltumatus kui ka vabariiklik riigivorm ja muutuda alatiselt neutraalseks tunnistatud riikidele üsna lödva keskvõimuga. Juulirevolutsiooni järel asendati paljudes kantonis liberaalsete elementide surve all senine konservatiivne režiim liberaalsemate põhiseadustega, nii et juhtivad ja tähtsamad kantonid kujunesid demokraatlikeks vabariikideks. Kui konservatiivsed kantonid moodustasid eriliidu, murdsid moodsa korrastusega ja tihedasti asustatud suured kantonid (Zürich, Bern jt.) üsna kerge vaevaga a. 1847 selle jõud, kõrvaldades sellega takistused kogu Šveitsi demokratiseerimiseks. Sel eriliidusõjal on sama tähtsus Šveitsi suhtes, kui 1848. a. revolutsioonil teiste riikide suhtes. Revolutsiooniliste liikumiste summutamisega seotud konservatiivsed valitsused ei omanud võimalust Šveitsi kodusõtta vahelesegamiseks. Seetõttu võiski Šveitsi liberaalne kodanlus ühes harilaskonnaga ja talupoegkonna enamikuga segamatult teostada olulise põhikorra-reformi. 1848. a. põhiseadusega muutus Šveits demokraatlikult korrastatud föderatiivseks riigiks, mille põhikorras föderalistlikud ja tsentralistlikud põhimõtted olid omavahel targalt ja osavasti kokkõlastatud. Teatava mõistliku kompromissi saadusena oskas 1848. a. põhiseadus leida mingi kuldse kesktee kantonite põliste harjumuste ja traditsioonide ning moodsa elu aktuaalsete nõuete vahel. Arvestades

²⁹ Werner Näf, *Der demokratische Gedanke in der neueren Geschichte*, artiklitekogus *Staat und Staatsgedanke*, Bern 1935, lk. 305 j. j.; Eduard Fueter, *Die Schweiz seit 1848*, Zürich ja Leipzig 1928, lk. 16–24. Viimast teost on järgnevas mitmeti kasustatud.

³⁰ A. Rosenberg, *op. cit.*, lk. 310; E. Gagliardi, *Histoire de la Suisse*, II, Lausanne 1925, lk. 231.

kantonite rahvastiku veendeid ja eelarvamusi seadsid põhiseaduse loojad enda ülesandeks teostada üldriiklikku ühtlustamistööd ainult nii suures ulatuses, kui see osutus hädapärast vajalikuks. Seetõttu leppisid ka võidetud elemendid võrdlemisi kergesti uue olukorraga ega teinud hiljemini ühtki katset seda revolutsioonilisel teel kummutada: „ükski riigipööre ega revolutsiooniline väljaastumine ei eralda nüüdisaegset Šveitsi 1848. a. vastuvõetud põhiseaduse tekstist“ (F u e t e r)³¹.

1848. a. põhiseaduse järgi säilitasid kantonid üsna suure osa oma seniseid õigusi, pidid aga oma põhiseadused esitama üldriiklikele liiduvõimudele kinnitamiseks. Sel teel võisid viimased kõiki kantoneid sundida omaks võtma teatavad liberaalsed ja demokraatlikud põhimõtted, nagu kõigi kodanikkude õigusliku võrdsuse ja laialised kodanikuvabadused, eriti ajakirjanduse vabaduse, mis siitpeale on jäänudki vaba Šveitsi väärtuslikumaks jooneks. Niiviisi levisid need demokraatlikud institutsioonid, mis seni olid teostatud enam edenenud kantonis, nüüd kogu Šveitsi liitriigi piirides. Sellega kujunes Šveitsist liberaalne demokraatia juba sel ajal, mil kogu Euroopa mandril raevutses 1848. a. revolutsiooni nurjumisele järgnenud sünge reaktsioon.

Äsjakirjeldatud pöörde tagajärjel saavutas Šveitsis poliitilise võimu liberaalne partei, mis koosnes jõuka kodanluse esindajaist ja neist mõnes suhtes, eriti kiriku- ja koolipoliitikas, radikaalsemalt häälestatud haritlaskonnast. Valitsev oligarhiline juhtkond asus suure energiaga mitmesuguste reformide teostamisele ja osutas peamiselt majanduspoliitikas (tolliasjanduse korraldamisel, eriti aga raudteede ehitamisel) erakordset ettevõtlikkust ja algatusvaimu. Eelmiste aastakümnete pinevate poliitiliste võitluste järel tundis nüüd esialgu tühimust puhtast poliitikast ja eelistati talle teatavaid majanduslikke küsimusi, mille lahendamisel kantonite huvid põrkasid teravasti kokku (näit. raudteeliinide suundade asjus). Majanduslikkude huvide ülekaalu tõttu on 1848. a. põhiseaduse-reformile järgnevat paari aastakümnet kutsutud kõige idee-vaesemaks ajaks kogu Šveitsi uuemas ajaloos³².

1860-ndate aastate teisel poolel hoogustusid Šveitsis jälle poliitilised huvid, põhjustades uue suurejoonelise liikumise veel radikalisema demokratiseerumise suunas. Selleks ajaks olid kõige hädavajalikumad majanduspoliitilised reformid juba teostatud, nii et rahva tähelepanu võis takistamatult tagasi pöörduda puhtpoliitilistele küsimustele. Ja nüüd asusid laiemad rahvahulgad otsekohe kõrvaldama pahet, mille all nad olid kannatanud liberaalide võimutsemise perioodil. 1848. a. järel võimule tulnud liberaalid olid tegelikus poliitilises praktikas teostanud otsekui valgustatud absoluutismi põhimõtteid. Nad nõustusid küll valimisõiguse andmisega laiadele kihtidele ja pooldasid siiralt kodanikuvabadusi, ei tahtnud aga meeleldi näha, et vaesemad ja selle tagajärjel puudulikult haritud kihid muutuksid poliitiliselt aktiivseks ja kipuksid osa võtma riigielu juhtimisest, mille liberaalid olid loomulikult endile reserveerinud. Kantonis toimus suure nõukogu vali-

³¹ Gagliardi, *op. cit.*, lk. 227 j. j.; F u e t e r, *op. cit.*, lk. 37.

³² Gagliardi, *op. cit.*, lk. 247, 256.

mine küll täieliku poliitilise üheõigusluse alusel, kuid algul pääsesid sellesse ja loomulikult ka kõigisse tähtsamasse riigiametisse vaid välja-paistvamad parteitegelased ja teised seltskondlikult nendega seotud isikud. Seetõttu kujunes kantonite seadusandlikes ja täidesaatvais organeis a s j a a j a m i n e liigselt k o d u s e k s ja juhtiva oligarhia huvidele vastavaks, kuigi Šveitsis ei tekkinud ametikohtade jaotamisel sellist korruptiivset saagisüsteemi, nagu see esines P.-A. Ühendriikides.

Liberaalse oligarhia vastu fõosis 1860-ndail aastail hoogus liikumine, mille pooldajad rekruteerusid kehvemaist „väikesist inimesist“, kes ei tahtnud enam taluda uue aristokraatliku kihi hooldamist, liberaalidest vasemal seisvaist sotsialistlikult häälestatud elementidest, kelle arv oli tol ajal üsna väike, filantroopiliste huvidega isikuist, keda ei rahuldanud liberaalide ükskõiksus sotsiaalpoliitika vastu, ja lõpuks klerikaalseist ringkonnist, kes nõudsid demokraatlikke uuendusi lootuses, et rahvas aitab pidurdada oma alalhoidlikkusega liiga ulatuslikke antiklerikaalseid reforme³³. See kirju ja mitmepalgeline d e m o k r a a t l i k r i n n e viis 1860-ndate aastate lõpul ja 1870-ndail aastail ägedate võitluste järel läbi rea uusi ja o l u l i s i r e f o r m e eri kantonite põhikorras ja 1874. aastal ka liidu põhiseaduses. Zürichis ja selle järel teisteski kantoneis seati sisse obligatoorne referendum uute seaduste andmisel ja finantsreferendum suuremate laenude ja teiste rahaliste kulutuste suhtes ning rahvaalgatus seadusandluses, mis reformid tunduvalt laiendasid rahvastiku õigusi seadusandliku tegevuse alal. Ka täidesaatva võimu teostajaid hakati siitpeale paljudes kantoneis otseselt rahva poolt valima. Kõik ametnikud, isegi õpetajad, valiti nüüd vaid teatavaks ajaks (näit. 6 aastaks). 1874. a. põhiseadusega suurendati mõnevõrra liidu võimupiire kantonite arvel ja kanti rahva õigusi laiendavad uued institutsioonid, kuid juba tagasihoidlikumal kujul, liidu enda põhikorda. Liidu põhiseadusest jäi aga välja obligatoorne referendum uute seaduste suhtes; see asendati fakultatiivse referendumiga nende seaduste suhtes, mil polnud kiiret iseloomu. Samuti ei teostatud siin ei finantsreferendumit ega rahva-algatusõigust. Viimane viidi üsna raskendatud kujul liidu põhiseadusse 1891. aastal, ent tal ei ole seni olnud eriti suurt tähtsust.

Nende reformide tagajärjel said seni poliitilisest tegevusest eemale jõrjutud elemendid võimaluse aktiivseks teotsemiseks, mis võimalust eriti ruttasid kasutama katoliiklikud ja konservatiivsed rühmitised. Viimastel ei õnnestunud siiski laiu rahvamasse nii suures ulatuses oma sõiduvette tõmmata, kui nad alguses olid lootnud, sest Šveitsis eeskujulikult teostatud algharidus suutis sisendada massidesse suuremat aukartust ilmliku kultuuri vastu ja aitas neid vabastada senisest klerikaalsest mentaliteedist. Nii ei täitunud liberaalide kartused „puhta demokraatia“ kultuurivaenlikkude tagajärgede suhtes, kuigi rahvas oma õiguste kasutamisel osutas tavaliselt suuremat alalhoidlikkust ja tagasihoidlikkust, kui see omane oli juhtivaile poliitilistele rühmitistele. Igatahes suutsid uued radikaalsed asutised Šveitsis peagi koduneda, muutes selle väikeriigi maaks, kus

³³ F u e t e r, *op. cit.*, lk. 95 j. j., 108.

liberaalse demokraatia põhimõtted on teostatud kõige siiramal ja järjekindlamal kujul. Teiste riikide poliitilist arengut ei jaksanud aga Šveitsi „puhta demokraatia“ eeskuju kuigi suurel määral mõjustada. Šveitsis teostatud demokraatlikule režiimile on suutnud mõnevõrra läheneda vaid mõned Euroopa väikeriigid, nagu Norra, Taani ja (oma iseseisvuse esimesel perioodil) Eesti. Suurriikides ei kodunenud liberaalne demokraatia kunagi suuremas ulatuses, sest neis puudusid selleks Šveitsile omased soodsad eeldused.

(Järgneb.)

P. Tarvel

NOORSOO KULTUURI-IDEAALIDE KRIISIST

Üheks tõsisemalt-võetavaks maailmavaate-sünteesi loomise katseks on kahtlemata panidealistide oma. Viimaste poolt antud ühiskonna reformimise ja tervendamise kava tuleb pidada viimistletumaks ja sügavamale-haaravamaks teiste demokraatlikest ringidest esitatud kavade hulgast. „Akadeemias“ (1937., nr. 5.) on varem ilmunud panidealismi programmi kokkuvõte. Täienduseks sellele esitatagu järgnevalt ülevaade W. A s t r o w'i, J. M a r b a c h'i ja teiste panidealistide mõttekäikudest, milliseid liialdamata võib nimetada Euroopa demokraatide meeleolude ja lootuste reljeefsemaks kajastuseks. Panidealistide poolt antud demokraatia kriisi analüüs ja maailmapilt evib suuri sugulusjooni ka Eesti demokraatide maailmapildiga.

Käsitledes demokraatia kriisi, peatuvad panidealistid pikemalt noorsoo probleemi juures. Kui vanade targad kompromissid ja rutiinsed malekäigud osutusid võimetuiks välja juhtima ühiskonda suurenevast ummikust, siis on paljud lootnud abi noorsoo vitaalsuselt, tema jõuküllusest, värskusest, instinktikindlusest. On filosoofe, kes nooruse lunastaja-missiooni on katsunud teoreetiliselt põhjendada, nähes generatsioonide võitluses ja vahetuses kultuuri arengu mootorit. Ent müüt noorest lunastavast generatsioonist, kellelt on loodetud peaaegu sama, mida Prantsuse revolutsiooni ajal loodeti kodanluselt ja mida marksistid loodavad proletariaadilt on lõõnud kahvatuma. Nõutakse juba vanade mässu noorte vastu, räägitakse noorsoo fūranniast ja Sinclair Lewis kirjutab romaani „noorsoo halastamatust valitsemisest ja täiskasvanute alluvast asendist.“

Noorus on olemuselt pärija. Milline on aga see päranditomp, mida ta tänapäevalt pärib? Kõik on muutunud küsitavaks, lahtiväärtustatud ja kõikumas. Noorus peab hoidma traditsioone, millesse vanad enam ei usu, ta peab teenima tulevikku, mille vajadusi ja ilmet ta ei tunne, ta peab sammuma teed, mis ei vii kuhugi. Masendavat olukorda iseloomustab panidealismi looja R. M. H o l z a p f e l järgmiselt: „Nooruse mõõtmatu igatsus, armastada kõrgeimat, pühendada sellele oma elu, leiab ses vaid viletsaid puuslikke ja surevaid jumalaid. Ta kunstiline loomistung, suunatud vaimsemasse, näeb enese ümber vaid kõrgete kultuuride varemeid, aga

mitte ühtegi eset, mis võiks saada religioosse inspiratsiooni allikaks. Tamumine ringiratast iseloomustab kõiki alasid. Rahvasteliidu agoonia on selle ummiku parimaks võrdkujuks. Rahvad on viinud küll oma töötehnika enneolematule kõrgusele, on kaotanud aga oma loomingu mõtte. Nad on kuhjanud hüviste hulki, mis õiglaselt jaotatuna võiksid kõrvaldada kogu maakeralt nälja ja viletsuse, kuid nad peavad oma käega hävitama viljasaake. Tehnika tõttu vabanevaid arvutuid inimkäsi ei osata rakendada teisiti, kui neid relvastades uuteks hävitavateks sõdadeks. On peetud ägedat võitlust masside vabastamiseks, on loodetud päris- ja teorjate muutmisest võrdseteks kodanikeks üldist üksmeelt ja õnne — olemas pidanud aga abitult vaatama, kuidas õnnelikud ja kurnajad on vabadust kilbiks kasutanud ja kuidas kodanlik võrdsus on inimkonna viinud veel suuremale lõhenemisele. Liiklemisvahendite täiustumisest, telefonilt ja radiolt on oodatud kõigi kunstlike piiride kõrvaldamist maade ja kultuuride vahelt, inimkonna muutumist ühiseks perekonnaks — ent täna ehitatakse imepäraseid teid, et ootamatult rünnata naabreid, kujundatakse muinasjutulisteks lennukeid, et taevast külvata surma ja õudust.

Tänapäeva valitsev kiht on kaotanud võime juhtida arengut, on kaotanud võime lülitada kasvavat põlve oleva süsteemi raamidesse. Katsed rahvuslikke egoisme kokkukõlastada sel teel, et diplomaadid ja riigimehed maailmaparlamendis üksteisega kontakti peavad, on luhtunud. Nii kasvab uus põlv, milles pole ühendavat ideed, mis ei tunne kõikehõlmavat ideaali: vaimses maailmas võistlevad ühe külgsed ideoloogiad ja välismaailmas mõllavad egoistlikud võimuhuvid. Ja noorus haarab, aetud igatsusest totaalsuse ja tervikluse järele, kommunismi ja fašismi järele, mis näiliselt töötavad kõikehõlmavat maailmavaadet, tahte ja teo kontsentratsiooni. Need mõlemad maailmavaated, toonitab panidealism, on täiesti dogmaatilised. Kommunism on vaimu maailmast välja ajanud, muutnud selle surnud, õudselt mõttetuks masinaks, muutnud ja alandanud ka inimhinge materiaalse profsesside õõnsaks peegelduseks, hülgab religiooni, ei sallii fantaasiat, talub moraali vaid selle jämedamal kujul, kaotab isiksuse ja omapära kõikeniveleerivasse massi. Ehkki lõppsihina tunnustatakse kogu inimsoo õnnestamist haaramatus tulevikus, on siiski konkreetsed huvid suunatud ühe klassi materiaalsele hüveolule ja ainuvõimule.

Ja fašism? Siin on barbaarsustumine edenenu veel kaugemale. „Tunnustatakse“ küll religiooni, kuid ainult autokraatse riigi teenrina. On kõrvaldatud väliselt seespool riigipiire ka mõningad pidurdavad sotsiaalsed vaheseinad. Kõikvõimas riik tunneb vaid alamaid, kelle summeerimisest saabub riigitervik. Asjata pole fašistlikuks sümboliks viitsakimp: kui kaob välise sunni kunstlikult kooshoidev rihm (ja kirves!), siis langevad üksikud viitsad koost. Madalama astme saavutab kultuur aga rahvussotsialismis. Siin hinnatakse vaid animaalseid „voorusi“: rassipuhust, kehalist tublidust, võimutahet. Ürgmetsa moraal tõuseb ausse. Totaliteet ja ühtlus saavutatakse elava mitmekesisuse ja vaba vaimuarengu summutamisega.

Radikalism võlub noorust. Noorus tahab kõike või mitte midagi, ta kahtleb kompromisside kunstis ja ei usu kuldmesse keskteesse. Ta pole

unustanud, et „Euroopa tasakaalu poliitika ei suutnud vältida Maailmasõda, et liberalistlik laveerimine töö ja kapitali vahel on suubunud sotsiaalse revolutsiooni kaosesse. Ent kõik ideaalid ja liikumised, mida noorus ees leiab, on ühekülgised ja autarkilised, tõelisust-võltsivad, fiksideedeni (rassiteooria!) mandunud üldistused. Noor inimene usub, et ta peab kindlale klassile või rahvale end ohverdama, toetama kindlat parteid — kas teadust religiooni vastu, kunsti moraali vastu, isiksust ühiskonna vastu, või muud.

Üks moodsa noorsoo lemmikmõisteid on: **dünamism**. Midagi ta ei vihka nii kui vaatlevat rahu, enesega-rahulduvat paigalseisu, kõige põlgusväärse võrdkujuks on temale täissöönud kodanlus oma mõõduka õnnega. Noorus märkab varakult, et tänapäeva elu rabeleva kiiruse taga haigutab tühjus, tähtsamate funktsioonide stagnatsioon ja tardumus. Religioon, moraal, kunst, fantaasia j. m. ei ilmuta enam ammu mingit arengut. Vaid teadus ja tehnika elavad täit elu. Mitte ainult dogmaatilised usklikud, vaid ka materialistid ei näe enam inimvaimu arenguvõimalusi. Nii ümbritseb noort inimest, vaatamata palavlikule rabelemisele, siiski lootusetu seniilsus ja staatilisus. Pääle muu sisendab noorusesse mõtteviisi, mis eitab „objektiivseid“ väärtusi, kõikumatuid veendeid ja ideaale. Moodne inimene peab olema *relativist, skeptik, ironik* — ta peab oskama seista „asjadest kõrgemal“. Mitte tõde polevat tähtis, vaid selle taotlemine, mitte eesmärk, vaid liikumine. Siin on „dünamismi“ põhjused — see on põgenemine arengut-lämmatavate dogmade eest ohtlikku anarhiasse.

Noorsugu ei usu rahulikku evolutsiooni, vaid unistab permanentsest revolutsioonist. Siiski asub ta meelsasti tööpõllule, „kus saab veel midagi teha“, midagi positiivset, kindlat, nagu teaduses, tehnikas, majanduses. Kuid kas garanteerivad revolutsioonilised ideaalid, millele noorsugu andub, avarat, arengusoodsat ja mitmepalgelist tulevikku. Mida taotleb õieti kommunism? Ühiskonnakorda, kus pole kurnajaid ja kurnatavaid: keegi ei tohi nälgida ja olla loobuma sunnitud eluõnnest. Mis peab aga inimkond oma eluenergiaga pääle hakkama, kui sotsialismi majandusprogramm on teostatud? Arengu-, teotsemise- ja võitlusevõimalused on siis vaid vaimsel alal, kunstilisel, religioosel, eetilisel, sotsiaalsel põllul. Ent kommunism on põhimõttelt materialistlik, ta ei tunnusta vaimsete funktsioonide iseseisvat olelust — viimast tingivat materiaalsed protsessid. Kust peaksid siis tulevikuriigis tulema impulsid loominguks ja vaimseks arenguks, kui ei ole enam klassivõitlust, mida marksim peab ajaloo ajendiks! Elusisuks jääb enam või vähem rafineeritud meeltenauding. See tähendab: kommunistlik ühiskond koosneb hästihoolitsetud, rasvunud buržuaadest. Ent selline „filisterite“ ühiskond: kas on see ideaal, mis vastab noorte dünamismile?

Fašism ülistab küll võitlust ajaloo mõtte ja eesmärgina, ent tegelikult lubab ta vaid riikide ja rasside võitlust au ja ainuvõimu pärast. Tähendab: varem või hiljem peavad kõik inimesed alistuma ühele rahvale või peab varem või hiljem saabuma tasakaaluseisund paari au, võimu ja rassipuhtusega küllastatud rahva vahel. Siis peab valitsema rahu ja rahvaste ning riik-

kide olemasolu on kaotanud mõtte, sest vaimsed võitlused ja vaimsed revolutsioonid on fašismile ja natsionaalsotsialismile võõrad, need kõlbavad vaid nõrkadele. Tugev võitleb vaid mõõgaga, häda korral ka suuvärgiga, ent mitte vaimuga.

Igatsus ideaali järele on mitmel maal noorsoo paisanud fašismi rüppe. Milline on aga fašistlik ideaal? Rahvaste- ja rassidesõda olevat igavene looduseeseadus, brutaalne võim on ainuke elukujundav jõud, oma rahva või ühe teatud rassi ülevõimu heaks tuleb kõik pimedalt ohverdada. Muidugi maskeeriti need primitiivsed ideaalid näiliselt teadusliku idealistliku mantliga. Brutaalsusest, valest, peffusest ja verest nõretavaid doktriine ehitakse sõnadega kõrgeimast kultuurist, üldhüvest ja kodurahust. Selle asemel, et kasvatada noorsugu heroismile, õhutatatakse vaid madalaid sõja- ja hävitusinstinkte. Selle asemel et anda temale vaba kodumaad, surutakse totaaliigi kitsasse puuri. Noorus igatses armastust rahva ja looduse vastu, kuid talle õpetati šovinismi ja viha teiste rahvaste vastu. Noorus nõudis ühiskondlust, fašism kägistab vaba suhtlemise, mõtlemise ja teotsemise rippumatuse, ilma milleta tõeline ühiskond pole mõeldav. Kuid nooruse viskumine fašismi, polnud siiski põhjendamatu.

19. sajandi lõpul ja 20. algul ilmneb eriti saksa noorsoos tugev opositsioon valitseva elukorra vastu. Kapitalistlik kodanlik ühiskond oli langenud alasti materialismi: hingetu utilitaristlik mõtteviis ähvardas lämmatada loova inimsuse. Demokraatia labastus sisutuks formalistikaks. Noorusele oli raskelt talutav inimese automatiseerumine tehnika tõttu, samuti ka väikekodanlik rahuldumine kutsekohustustega ja häirimatu mugavusega, mis sai kodanluse elusisuks. Noorus katsus puuduvat ideaali asendada sihita matkamise, laulu ja tantsuga, ent ka see romantitsemine ja wandervogel'damine ei suutnud rahuldada rahutuid. Tagasipöördumine minevikku polnud muidugi mõeldav, kuid ka olevikus ei leitud elusisu. Kui 1914. a. puhkes Maailmasõda, siis tervitas noorus seda erilise vaimustusega — ta arvas siin leidvat konkreetse sihi, mis haarab kogu inimest, leidvat ventfiili energiatele. Kuid veres ja meeleheidus kustus ka see vaimustus, ja aastal 1920 otsis noorus juba uut ideaali ja jõudu, kelle käte vahele end paisata. Selleks saidki bolševism ja hiljem natsionaalsotsialism, mis kollektivismi või vähemalt kollektivistlike loosungitega võlusid noorust.

2.

Kollektivism on tegelikult vapustanud senist humaansust. Ohtlik humaansuse kriis on haaranud ka noorsugu. Inimelu pole kunagi evinud nii väikest väärtust kui tänapäeval. See põlv, kes teostas poliitilised mullistused, tõstis sadulasse diktaatorid, korraldab tuleriitu raamatutele, hävitab julmalt võõrrahvaid — see põlv sai vastava kooli Maailmasõja massimõrvades. See oli aeg, kus evangeeliumile oli antud moratoorium, nagu rääkisid kristlikud teoloogid. Ja miks pidi see moratoorium peale sõda kaduma? Kas olid maailmaprobleemid lahendatud? Uut moraali ei saa luua jutlustamisega, vaid tuleb muuta eeldusi, tuleb noor-

soole sisendada, et elu ei saa tõsta kõrgemale tasemele pillates produktiivseid energiasid. On võimalikud ka sellised ideaalid, mis ei hõlju nagu surnud kuud maailma kohal.

On täiesti mõistetav, et noorus, keda sügavalt mõjustas valitseva korra või õigemini korratuse kriitika sotsialismi poolt, allus ka viimase eesmärkidele ja võitlusmeetodeile, uskudes et inimeste muutmiseks on küllalt o m a n d i vahetõrgete muutmiseks, et klassivõitluse viljelemine viib üldisele vendlusele. Raskem on aga mõista, kuidas noored inimesed, kes loomupäraselt peaksid nõudma kõigi vaimujõudude vaba ekspansiooni, alluvad ühele ideaalile, mis armastuse, fantaasia, töö- ja kuldustungi surub kitsastesse geograafilistesse piiridesse, mis suurimat hüve näeb võimuses, saagiahnuses, lahinguaus, rassipuhtuses, mis kõrgema moraaliga ohverdab riigi kitsastele huvidele. Tegelikult tähendab see ju vaimuvaesuse tõstmist suurimaks väärtuseks, kõrgemate tarvete kätkestamist ja seega ka värvipimedust oma rahvuse omapära suhtes. Kui tihti siirameelne patriotism on saadetud oma grupikaaslaste halastamatust kurnamisest! Ametlikult pühitsetud grupiegoism on nakkav.

On võimatu küllaldaselt hinnata oma rahva kõrgemaid omadusi ja jõude, kui neid teiste juures halvustatakse. Suured inimsookasvatavad on alati teadnud, et tõeline armastus inimese vastu, kui ühe maailma osa vastu, pole mõeldav armastusest jumala, s. t. maailmaterviku vastu. Natsionalism pole mitte ainult igas suhtes hädaohuks teistele rahvastele, vaid on ühtlasi utopia. Järjekindel natsionalism viib autarkiasse, vallutamisele ja hegemooniale. Selline isoleerumine pole aga inimkonna käesoleval arenguastmel enam teostatav: gruppide eluhuvid põimuvad ja ristlevad. Rahvuslikud ühiskonnad peavad sulama rahvaste ühiskonnaks, kui see ei toimu, siis pidurdamatu võitlus ja meeleheitlik konkurents viivad kõigi gruppide hävingule. Natsionalism kannab eneses oma surmadusid, seda tõendas juba Maailmasõda.

Sovinistlikud demagoogid katsuvad mobiliseerida noorust m a a i l - m a r a h u ja rahvaste vendluse vastu. Nad räägivad noorsoole, et inimene olla võimetu armastama suuremat tervikut kui oma „loomulikku“ gruppi, mille määratlevad veri, maapind ja traditsioon. Kui see oleks nii, siis oleks ka rahvuslik ühiskond ebaloomulik utopia, sest suur osa inimesi armastab spontaanselt ja tundesügavalt vaid kaugelt vähemaid gruppe kui riik. Enamuse sotsiaalseks eluühiskonnaks on tänapäeval perekond, linn või maakond. Armastust „riigi“ vastu peeti mõnel maal alles hiljuti ebapatriootiliseks. Kiiresti on inimesed kasvanud perekonna ja kogukonna moraalist riigimoraalini ja veel kiiremini on nad kasvamas ja osalt juba kasvanud üle riigimoraalist üldinimkonna moraalini.

Ent esialgu rökkab veel maailm pateetilistest hüüetest võitluse järele, eneseohverduse ja sangaruse järele. Äripäevasest utilitaarsest sihtidest valitsetud kodanlikust ja väikekodanlikust elust igatseb noorus suuremate ülesannete juurde. Ta põlgab toiduküllast rahu ja nõuab rohkem, kui karjääri ja hästimakstud kohta. Ta joovastub mineviku sõjalisest suurusest, Caesarist, Napoleonist. Sõjafilimid ja -raamatud õhutavad ta huvi märtrite ja sangarite

vastu ning rindeelamused paistavad falle õnnistusena. Brutaalseima võitluse ja šovinismi ideed on oma võidukäigul haaranud eriti nooruse. Natsionaalsotsialismi päämiseks löögirühmaks oli akadeemiline noorus, fašism nimetab end nooruse revolutsiooniks ja bolševismis on noorusel esikoht. Hitler kirjutab „Mein Kampf'is“, et maailma valitseb jõud ja et selles võidavad brutaalse tahte rahvad. Mussolini toonitab, et vaid võitlus annab inimese tahtejõule suurima pinge ja õilistab inimest, seades tema küsimuse ette: kas elu või surm. Ja maailmarevolutsioon, vägivaldne pööre on kommunismi teeks.

Itaalia noorsugu identifitseerib end mehega, kes sõandab hüüda: „Sõda on ilus, sest ta ühendab harmooniliselt jõu ja häduse. Sõda on ilus, sest et ta võib ajuti ületada maisi looduskatastroofe, inglite ning demonite võitlust ägeduse, vaimustuse ja lüürilise suuruse poolest!“ Selline lüürika ei põlvne mitte hullumajast, vaid Marinetti'lt, Itaalia akadeemia liikmelt.

Noorsoo sööstmine aktivismi, irratsionalismi ja sõjavaimustusse on sõltuv majanduslikust ummikust, sobivate loomisvõimaluste ja sihtide puudusest. Kuulame, kuidas üks saksa noorsoo esindaja G. Gröndel omas raamatus kirjeldab situatsiooni: „Meie oleme kasvanud materiaalse, kõlbeliste ja vaimsete murrangute ja laostumiste, fraaside, tööliste ja tuhandete pettumuste segasel ja lootusetal ajal; ajal, kus pea kõik senine põhjani on vapustatud, millest me midagi kindlat enam ei näe ja midagi kõikumafult kehtivat“... Kuna noorsugu ei näe enam mingeid uusi vaimseid sihte, siis tormab ta edasi huupi, põlgab meie aja poolikusi ja surrogaate, põlgab ka vaimu, mis paistab nõrgana ja kompromissitsevana, ja loodab rahvaste, rasside ja klasside võitluses lunastust ja ventiili leida sisemisele rahutusele ning söõdisseisvate jõudude pingetele.

Darwin, geniaalne vaatleja, teadis, et võitlus pole ainuke looduse printsiip, et loomade elus vastastikune abi mängib sama suurt, kui veel mitte suuremat rolli. Kuid milliselt ei ole küll tema eluvõitluse printsiipi tõlgendatud! Jutt igavesest sõjast looduses, sõja positiivsest mõjust, on tendentslik. Räägitakse, et sõda olevat rahvaste nooruseläte, materialismist ja utilitarismist päästja, teaduse, tehnika ja kultuuri edendaja. On tõesti lugu halb ühe kultuuriga, mis mõrva ja tapmisega, tuhandete vääruslike inimeste ja kultuurivarade hävitamisega päästab inimesi utilitarismist, ja õhutab loomisjõudu. Ja imelikul kombel saavutas just päale Maailmasõja materialism oma kõrgpunkti. Panidealism möõnab, et igavese rahu ideaal ja jutlustamine ei kõrvalda sõda. Ent on kindel, et igavenud võitlusvormid asenduvad varsti vaimsetega. Vaimne uuesti orienteerumine, kasvatus, moraalne ja usuline uuestisünd on relvadeks, mis toovad tõelise revolutsiooni, õiglasema ühiskonnakorra. Uuteks tuleviku sangarites pole mitte sõdurid ja väejuhid, vaid kunstnikud, uurijad ja kultuuriloojad.

Demagoogid seletavad noorsoole, et riigi ja rahvuse loobumine absoluutsest suveräänsusest viib kogu inimsoo talumatule nivelleerimisele. Samas need jutlustajad hävitavad teisitimõtlejaid, neid despoo-

tiliselt tasalülitades, s. t. nivelleerides. On küsimus, kas oli inimkond ajal, kui ta autarkilistest ja suveräänsetest suguharudest koosnes, tõesti esteetiliselt rikkam ja mitmepalgelisem kui need kultuurrahvad, kes tekkisid suguharude kokkusulamisest.

Tuleb mõnda, et naiivsete kosmopoliitide ja internatsionalistide kujuteldav inimkonnasüntees on tõesti olnud liigselt nivelleeriv. Panidealism võitleb selle vastu, taotledes mitte erinevuste kaotamist, vaid nende harmooniat. Tulevikus inimesed ei ühine gruppideks mitte seepärast, et nad juhuslikult samal meridiaanil on sündinud, või kehalisi sarnasusi evivad, vaid vaimse kokkukuuluvuse alusel. Sellised „vaimsed rahvused“ moodustavad võrratult nüansirikkamaid ja individualistlikemaid gruppe kui suudab olla ükski bioloogiliselt või geograafiliselt määratletud tänapäeva rahvus.

Ei pruugi karta, et harmooniline rahvaste ühiskond igaveses rahu tõttu tardub. Kindlasti nad ei hakka üksteist veristama näruse kuulsuse ja materiaalsete hüviste pärast. See, kes sellist võitlust peab paratamatuks, ei peaks taotlema ka rahvuslikku ühiskonda ja peaks kõiki rahvaid, ka oma rahvast, soovima tagasi röövrüütlite ja suguharusõdade ajastusse. Oeldakse, võitlus olla looduseeadus. See on tõsi. Ent samasugune eluseadus on ka võitlusviiside pidev vaimsustumine ja füüsiliste ning mehaaniliste relvade asendamine kasvatuse, kunsti, võistluse ja loova tegevusega. Kultuurirevolutsioonid, hingelised ümbersünnid pakuvad produktiivsele võitlustahtele küllalt tegevusruumi.

3.

Noorus leiab end tänapäeval tõmmatuna ühte saatuslikku konfliktit: ratsionalismi ja irratsionalismi tülisse, mis küll rohkem kuulub teaduslikule foorumile kui poliitilisele areenile. Kommunism katsub võluda noorust teaduse ja loogikaga, „kummutamatute“ seadustega, mille ees peavad vaikima subjektiivsed tunded. Antikommunism apelleerib nooruse irratsionaalsetele instinktidele, usujõule ja ohvrimeelsusele, idealiseerimise ja imetluse tarbe poole, — et nende nimel nõuda pimedat sõnakuulmist ja kriitikata eneseohverdamist. Et aga need mõlemad vaenlikud parteid moodsa nooruse juures on saavutanud sellist edu, see on tõenduseks, et noorus olemiselt pole ei ühekülgelt intellektualistlik ega mõistusevaenuline. Inimhing on ühel hoobil nii ratsionaalne kui ka irratsionaalne ja ekstreemid on kas teoreetilised abstraktsioonid, mööduvad kõikumised või haigusnähted. On tõsi, et ratsionaalsete ja irratsionaalsete jõudude harmooniat leiame senises maailmas vähe. Eriti valitsevad religioonid on ühekülgelt ja ekstreemselt irratsionaalsed: usundite kujutelmad ebamaisest ja igavesest on enamikus vastuolus teadusega ja neid mõttetusi hoiab elus vaid väline sund.

Tõelikult pole noorusele marksismis tähtis mitte teadus kui niisugune, vaid töö, et sääl objektiivne tunnetus viib revolutsioonilisele teole. Noorus soovib teaduse ja elu kokkusulamist, mitte ebaviljakaid utoopiaid, vaid reaalsuses ankurduvat tuleviku-

pilti ja ideaale. Ta pettus aga, kui materialistlik ajalootõlgendus viis diktatuurini, hirmu ja terroriga teotseva sunniorganisatsioonini ja hakkas järele jooksuma nüüd neile, kes kõike teadlikku ja mõistusepärast tembeldasid eluvõõraks ja eluvaenlikuks ning ülistasid ebateadlikku, dionüüsilist, tungipärast. Eriti laostavalt mõjub irratsionalism seetõttu, et ta looduspärase, sügavhingelise, vitaalse samastab primitiivse ja jämedalt meelelise. See loob soodsad eeldused alasti brutaalsuse, vaimu ja kultuuri vihkamise, kõige ürginimliku levimisele, mille pinnalt võrsuvad võimujumaldamise, võõrastevihkamise, grupiupsakuse ja lõhkumiskire mürgililled, mille mürk kõige esmalt uimastab noorust. Ohtlik pettepilt, teatud kuritahtlik fotomontaaž surub kõrvale nooruse teadvusest tõelise pildi elust, selle mitmepalgelisusest, astmerikkusest ja tooniküllusest. Meeleliste instinktide ülistamine surub tagaplaanile vaimsed (sest on olemas ka sellised) instinktid.

Jätkub kultuurilma lõhestav võitlus kahe vaenliku ideoloogia vahel, mis taotlevad määratleda isiku ja tema sotsiaalse ümbruse vastastikust suhet. Ühe partei lipul on indiviidi igavesed õigused: arenenud isiksus olevat asjade mõõt ja elu eesmärk, — riigi ja ühiskonna ülesandeks on vaid teenida seda isikut. Teine laager esitab peaaegu vastupidist seisukohta: üksikisiku autonoomia viivat kõikide võitlusele kõigi vastu ja lõpuks üldisele anarhiale. Üksikisik olevat vaid lüli ketis, kes elab esivanemate pärandist ühiskonna toetusel ja peab seepärast teenima ühiskonda. Terviku tahe, mis taotleb terviku võimu ja au suurendamist, peab olema totaalselt kehtiv; üksikisikul on vaid üks vabadus: olla terviku tööriistaks. Tervik on oma huvide taotlusel täiesti suveräänne, seisab väljaspool hääd ja kurja, õiglust ja ebaõiglust, võib nõuda kõiki ohvreid, rakendada kõiki vahendeid.

Panidealism katsub ületada ühekülgselt individualistlikke ja ühekülgselt kollektivistlikke ideaale, moraali ja maailmavaadet. Vaimselt küpse, tundesügava ja loova inimese seesmine rikkus sunnib teda anduvale armastusele, ohvrivalmis abile, sotsiaalsele koostööle. Vaid üksiku aktiivne osavõtt grupi ja inimkonna saatusest, mida tiivustab tahe inimkonna vaimuvarasid rikastada, kõrvaldada tõkkeid tema arenguteelt, viib ühiskonda edasi. Senine moraal ja kombetava on ekslikult käskinud kõiki armastada ja kohelda ühtlaselt või võtta mõõdupuuks päritolu füüsilist jõudu, majanduslikku võimu, ametit ja aukraadi. Seejuures on pidevalt ignoreeritud aga tähtsaimat: isiku loovaid võimeid — mõeldagu vaid suurte loojate saatusele! Isikliku vabaduse ja seotuse aste peab olema suhteline. Individuaalset vabadust võib piirata vaid niivõrd, kui võrd see ei kahjusta ühiskonnale asendamatu loomisvõimeid ja väärtusi. Mida vaimsem on üks töö, seda hädaohtlikum on temale võõras kontroll, päälesunnitud võõrtahe. On lihtsaid elualasid, kus reguleerimine väljaspoolt, plaanipärane organiseerimine ja isegi mehhaniseerimine on soovitatav ja paratamatu. Täiesti kontrollimatu majandus viib näiteks anarhiasse. Ka-

pitalistlik ahnitsemine, aristokraatlik võimutahe, imperialistlik ekspansioonitüüp vajab pidurdamist, kui ei taheta inimkonna hävingut. Kuid kui kollektivistlik sotsialism igat individuaalset initsiatiivi, teedrajavat loomejõudu alla surub, siis võib see viia tardumusse. Ent täielik vaikus ja kultuuri laostumine on paratamatud kui komplitseerituimaid ja kõrgeimaid avaldusi, teadust, kunsti, religiooni hakatakse väljastpoolt reguleerima.

Kristlik moraal on kultiveerinud kannatust, passiivsust, ja on seda hoiakut süvendanud ka jumaliku ettenägelikkuse jutlustamisega. See on mõjutanud ka moodsate demokraatiade hoiakut. Liberaalne vaatepunkt, mille järgi teistele midagi päale sundida ei tohi, on kasuks tulnud vaid diktaatoreile, kes vabaduse pühadust kasutasid vabadusele surmahoobi andmiseks. Panidealism ei tunnusta ühekülgsi üldistusi, ta peab patuks igat hoiakut, mis kahjuks on inimese tõusule suurema ja harmoonilisema rikkuse suunas. Ta peab pühaks otsustavat võitlust ja vastuseisu kõigele vaimu pidurdavale, loomisjõudu halvavale, inimest barbaarsustavale ja elu nivelleerivale, s. t. ta peab pühaks võitlust diktatuuri vastu. Ainult dogmadest ja võltsideaalidest vaba moraal, mis hülgab pehmet sentimentaalsust ja verevaest häätahtlust, suudab garanteerida inimese tõusu ja võitu.

Inimhinge olulisemad funktsioonid, moraal, religioon, kunst, teadus, meelelisus ja vaimus, fantaasia ja tõelisusemeel on seni käinud eraldatud teid, on üksteist rünnanud ja pärssinud, mitte seetõttu, nagu oleksid nad olemuselt polaarsed, vaid primitiivsete sihiasetuste tõttu. Mitte religioon pole teadusega vastuolus, vaid religiooni ürgajast põlvnevad kujutelmad ja sisu. Panidealism taotleb kõigi hingefunktsioonide harmoonilist läbipõimimist, üksikeesmärkide ühendamist panideaalis, mis loomisjõudu kontsentreerib. Siin on tähtis osa inimese kasvatamisel. Olev süsteem taotleb kasvatada inimesest kasulikku ühiskonnaliiget. Ent evangeelium kasulikust inimesest, selle kasvatamisest, on ülearune — elualalhoiu instinkti tõttu teeb inimene ühiskondlikult kasulikku tööd ka ilma „kasvatamata“. Sisuta jutt kasulikust inimesest peidab enese taga hirmu kõige ebatavalise ja üleulatava ees ja rünnakut selle vastu. Selliste „kasulike inimeste“ ühiskond oleks ammu mandunud nüris rahulolus, kui teda ei õhutaks just nende erandlike inimeste saavutused, keda sugugi ei peeta kasulikeks ja mõõdukaiks.

Panidealismi konkreetseks, kasvatust suunavaks ideaaliks on kunstipäraselt kujundatud, astmerikas inimkond, inimkond, keda metsikud ja toored jõud ei hoiu vormita massi seisukorras, vaid kes sarnaneb hästiorganiseeritud ja rikkalikult diferentseerunud kunstiteosele. Selliste inimeste hingi ei valitse ühepäeva-sihid ja mugavuse-hauarahu, ka mitte auahned demagoogid, kes julgevad end nimetada juhtideks. Üks olulisemaid ja konkreetsemaid vahendeid uue inimkonna tutvumise suurmeeste elu ja saatusega, sest siin väljenduvad plastilisemalt inimkonna parimad jõud. Tunnete suur sensibilsus, intensiivsus, siirus ja lapselikus iseloomustavad loovaid vaimu. See tähendab, et loov vaim

on ka rohkem aldis haavamistele, vigastustele ja ohtudele. Ja neid ohte esineb tänapäeva maailmas nii palju, et inimese peenemad hinge-eeldused peavad enamikus känguma. Nagu isiku, nii ka riigielus hingeelu peenemad elemendid surutakse kõrvale, hoolimata trügimist peetakse hiilgava otsustusvõime sümptomiks, ühekülgust ja vihast resoluutsust peetakse selge maailmavaate ja reaalpoliitilise meelega tunnus-tekiks. Paljudel tänapäeva riigimeestel pole üldse aimu, kuidas tõeliselt teaduslik või kunstiline looming ja positiivne sotsiaalne ülesehitus toimuvad. Kui nad teaksid, millisel määratul hulgal pidevat vaimset ja hingelist föödi, kuipalju rahu, pidevust, vastastikust abi selleks tarvis on, siis nad ei pidurdaks seda sõjaõhutamise, diktatuuriga, tasalülitamisega.

Tufvus subliimsema atmosfääriga, kõrgemate vaimsemate saavutustega, mida sisaldavad suurmeeste elulood, forsseerib inimese parimaid jõude. See on ühtlasi kultuuriajaloo kooliks ja õpetab ajaloolist vaatlusviisi paljude oluliste uuenduste, avastuste, kultuuride suhtes, teritab meelt iseloomuliku tarvis ja süvendab inimesetundmist. See kõik aga hoiab tänapäeva katku eest, oma rahvuse ja kultuurkonna ülehindamise eest. Ainult siis, kui levib inimhinge ja suurte inimeste objektiivne tundmine, ainult kui pettekujutelmad suurusest, toore võimutahte ülistamine ja ülespuhutud õõnsad Caesarid inimesi enam ei hullusta, s. t. kui inimesed on koolitatud lihtsate, alandlike, usinate, tööle andunud suurmeeste eeskujudel, ainult siis löövad õitsele inimese viljakaimad võimed ja kaovad ummikud ning kriisinähted.

M. L.

HINGELISUSE SISU JA STRUKTUUR PSÜHHOANALÜÜTILISE VAATLUSVIISI ALUSEL

1.

Enam kui 40 aastat on möödunud sest ajast, mil Viini professor Sigmund Freud (sünd. a. 1856) pani aluskivi psühhoanalüüsile kui hingeliste haiguste ravimismeetodile. Nüüd on sellest arenenud teaduslikult põhjendatud õppesüsteem, millel on olnud suur mõju moodsa psühhiaatria, psühholoogia, pedagoogika, rahvateaduse, filosoofia ja kirjanduse arengule. Psühhoanalüüs on kasvanud terapeutilisest meetodist teaduseks alateadvusest — s ü v a p s ü h h o o g i a k s. Sellisena ta püüab hingeelu vaadelda kolmelt vaatekohalt: dünaamiliselt, ökonoomiliselt ja toopiliselt. Selline vaatlusviis loobub vana koolipsühholoogia hingetust mehaanikast ja ligindab psühholoogiat bioloogiale, s. t. õpetusele elust üldse. Koos bioloogiaga väidab ka psühhoanalüüs, et kõik hingelised nähtused on tingitud tungidest.

Kuigi tungide päritolu ja jaotamise probleemi kaugeltki ei saa veel lahendamaks pidada, ometi pole mingit kahtlust, et oleme õigustatud hingeliste nähtuste alust ja päritolu ühendusse viima tungide- ja instinktide maailmaga. Kui palju tungideliike peame eraldama — see näib tänapäeval teatud määrani sõltuvat uurijate omavolist. Paljud kogemused

teaduse alal, alates kogemustest mateeria struktuuri alal ja protoplasma eluavalduste alal, kuni kogemusteni närvisüsteemi kõrgesti diferentseerunud funktsioonide, psüühiliste nähtuste ja avalduste alal, ja samuti filosoofiline spekulatsioon lasevad paista tõenäolisena oletuse jõudude dualismist. Kas see dualism tõepoolest on viimne fakt või saab seda veel redutseerida mingile „ühtsusele“, seda lõplikult tunnetada pole meil võimalik ja praegusel juhul võib seda küsimust lugeda tähtsusetuks. Bioloogias avaldub mainitud dualism selles, et tunnustatakse kahte liiki tunge, millede eesmärgiks on endasäilitamine ja liigisäilitamine. Psühhoanalüütiline kogemus on selle oletuse paikapidavust tõestanud ja püstitab samuti kaks tungideliiki: ühelt poolt n. n. mina-tungid, millede eesmärgiks on endakindlustamine, ja teiselt poolt objektitungid, millede sisuks on suhe mingile objektile. Meie allpoolne käsitelu toetub väga tihedasti sellele tungide dualismile. Meie käsitelus on enam-vähem arvestamata jäetud teoreetiliste kaalutluste põhjal püstitatud oletus kahest põhitungist, mis pidavat peituma nende ilmsete mina- ja objektitungide taga. Mainitud oletuse põhjal pidavat objektitungid alistuma üha kasvavale ühinemispüüele, erosele, kuna mina-tungid kuuluvat kõike elavat lahustava destruktsioonitungi hulka. Objektitunge võiksime nimetada, arvestades nende olemasolu varasel arengufaasil, kus puuduvad kindlapiirdelised objektid, ja samuti arvestades bioloogilist endasäilitamistungi, seksuaaltungideks. Seejuures tuleb märkida, et mõistet seksuaalsus tarvitatakse siin bioloogiliselt ja arengupsühholoogiliselt tarvilikuks osutunud avardatud mõistena. Seksuaalsus ses mõttes pole enam identne genitaalsuse ja sugulisusega, küll aga võib ta neid endas sisaldada. Sellise avardatud seksuaalsusemõistega me ligineme Platoni erosemõistele.

Tunge tuleb pidada kõigi nende jõuavalduste esindajaiks, representantideks, mis tulevad meie keha sisemusest ja kanduvad hingelisele aparaadile. Tungid on orgaanilist päritolu ja nad esinevad psüühilisel alal afektidega ühenduses olevate kujutelmadena. Tungid on varustatud suurejoonelise võimega, mida psühhoanalüüsis nimetatakse kordamissuunik ja mis ilmneb kõigis elunähtusis. Instinktide aktiveerimine, mida me nimetame tungiks, tuleb toime sisemise energeetilise tasakaalu muutuse tõttu, esijoones sisesekretoorse, hormonaalse ärrituste mõjul. Me võime leida suure hulga tungikomponente, milledest objektivõi seksuaaltungid seavad end sigivuse teenistusse. Ka minatungid arenevad mitmekesisetes variantides ja moodustavad sekundaartunge. Mõlemad tungiliigid kujundavad väga mitmesuguseid isekeskisi ühendeid, mis sotsiaalselt organiseeritud olemise juures aitavad kanda ühiskonda. Mõlemad tungiliigid kuuluvad fülo- ja ontogeneetilisel nooremate hulka. Nad on suhetatud — ilma et seejuures paratamatult kaasa mõjuksid teadvuslikud erutuskompleksid — selle instantsi kultuurilisile, sotsiaalseile, eetilisele ja usulisile nõudlusile, mida hiljem mina-ideaali nimetuse all tundma õpime.

Alged selliseiks tungierutusiks toob imik endaga maailma kaasa sünnipäraste ja pärilikkude algetena. Kõik vastavad vaatlused inimese ja looma juures kinnitavad oletust, et igas oleses on olemas oma esi-

vanemate kogemused selliste instinkti- ja tungialgete kujul. Ja sellistena nad jäävad põhjapanevaiks kõigile, ka keerulisimatele hingelistele reaktsioonidele. Nad väljenduvad engrammikompleksidena näljas, janus, kaitsmises, seksuaalerutuses, enne veel, kui üldse vastavaid kogemusi on olnud. Kui hiljem algavad otsingud mitmesuguste teiste tungerahuldavate objektide järele, siis need objektid ühendatakse, vastavalt erutatud pärikkudele engrammikompleksidele, tundmuskvaliteetidega, olgu siis kas positiivsete, lõbutundeliste või negatiivsete, norutundeliste kvaliteetidega („klisis“ ja „ekklisis“ C. von M o n a k o w'i järgi). Tundetsensuur, millega me varustame kõiki oma kogemusmaailma objekte, ei põlvne siis ürglikult mitte väljastpoolt. Kas tundmus oma laadilt on positiivne või negatiivne, sõltub ainuüksi sellest, kas väline situatsioon on kokkukõlas või mitte sisemise situatsiooniga, mis on moodustatud päriuslik-mnemiliste instinktierutuste poolt.

2.

Esimesed tungierutused pole esialgu sihitud mingile objektile. Tungirahuldust otsitakse esijoones enda m i n a l. Psühhoanalüüsis nimetatakse sellist olukorda nartsismiks (kreeka muistendis esineva nime N a r k i s s o s, lad. Narcissus järgi). Sellises olukorras on vastsündinud laps. Toitumistung, s. t. nälg on see, mis häirib endassesuletud last ja tekitab temas norutunnet. Esimene tutvumine ja suhe ümbrusega sünnib nii toidu vastuvõtmise teel. Siin pole veel olemas mina ja ümbruse kindlajoonelist eristamist, piirid subjekti ja objekti vahel puuduvad veel täielikult. Selline olukord on iseloomustav kõigile olestele, kes teevad läbi hooldusaja ¹). Ema ja laps sulavad ühte bioloogilisse ühikusse ja alles selle järkjärguline lahutamine, koos meeltfunktsioonide ja motiliteedi küpsemisega, võimaldab ümbruse avastamise. Lapse seisukohalt on see ema-lapse-ühik iseloomustatud i m e m i s tegevusega, millele aegamööda lisandub ka h a a r a m i n e (anklammern). Imemine ja haaramine näivad nii kujunevat hilisemate objektisuhete baasiks.

Imemine issaldab endas peale toitumistungi rahuldusvõimaluse veel teise lõbuallika. Kuna kõik see, mis end tahab seada ja pakkuda meie mina teenistusse, peab varustatud olema mingi lõbutundelise väärtusega, siis peab end ka lapse sisemuses midagi „teatama“, et toiduvõtmise aparati tegevusse seada. See sünnib jällegi tungiväljenduse teel ja nimelt nii, et imemist ennast varustatakse lõbuga. Alles imemislõbu näitab teed toidurahuldamisele. Nii on siis imemisaktis ühendatud kaks tungierutust: imemine kui toidu vastuvõtmine esindab m i n a- või endasäilitamistung; imemisele kui lõbunaudingule ja kui iseseisvale eesmärgile saab s u u-piirkond enda-ette objektiks ja imemine kui lõbunauding kujuneb objektitungi väljenduseks. Ja kuna meil siin on tegu primaarse lõbuotsimisega, siis tuleb selles näha e r o s e esimest, primitiivset väljendust. Sellest nähtub ühtlasi, kuidas bioloogia ja psühhoanalüüs on sunnitud avardama seksuaalsuse mõistet.

¹ Saksa keeles Brut- und Pflegezeit.

Mina- ja seksuaaltungi seostumisel imemisaktis tuleb nähtavale printsiip, mis on erakordselt suure tähtsusega. Siin tuleb nähtavale tee, mida mööda toimub tungierutuste kujunemine kohaldatud toimus- teks ja mis on põhjapaneva tähtsusega tungide edasiarendamisel sotsi- aalselt kõige väärtuslikumaiks avaldusiks. Nende protsesside analüüsi- st nähtub ka asjaolu, et seksuaaltungid inimeses ei avaldu alles sugulise küpsemise ajal. Nad avalduvad esialgu sõltumatult seksuaalfunktsioo- nist, et siis sugulise küpsemise ajal astuda osaliselt sigivuse teenistusse.

Esimeses varajases lapseas näeme suu-piirkonda kujunevat ero- geenseks tsooniks. Me nimetame seda arengujärku *o r a a l s e k s f a a s i k s*. Toidu vastuvõtmine saab siin eeskujuks sellele protsessile, milles laps ümbrust tundma õpib — *i m e d e s j a* kehandades (*einverleiben*) teda endasse. Selle mooduse järgi loob laps esmakordse suhte temale kõige ligemal oleva isikuga — oma emaga. See suhe on mööduandev paljude hilisemate ümbrussuhete jaoks, ja on täitsa põhjendatud, kui selles nähakse kõigi objektisuhete alust.

Toetudes oraalsele haaramisele ja kehendamisele seab end ka moti- liteet ümbrusevalitsemise teenistusse, esialgu reflektorselt-alateadvus- likult, hiljem teadvuselt juhituna. Oraalne haaramine, esialgu alles vast- sündinud keskaju-olevuse puhtakujuline refleksinähtus, loob esimese ühenduse asimaailmaga ja juhhib esimesele tunnetusele, millest kasvavad kogemus ja teadmine peaaajukoore arenemise ja mnemiliste sadestuste paljunemisega. Esimese aktiivse suhteloomise organiga kujundab ini- mene lõppeks endale omapärase maailma, sõna- ja keele-maailma.

3.

Kui ümbruse „omandamisega“, „uurimisega“ suu-piirkonna kaudu ühineb mootorika, siis hakkab ilmema lapse juures juba enam aktiivne tendents, mis viib imemiselt hammustamisele ja õgimisele. See tegevus, kui ta ei seisa ainult toidu vastuvõtmise teenistuses ja kui teda toetab keha muskulatuur, pöördub mitmekesistele ümbruse objektidele ja me võime seda nimetada teatavaks *s a d i s t l i k u k s* tegevuseks. Ümbruse tunnefamisega ei käi ju kaasas mitte ainult n. ö. selle ümbruse kehanda- mine, vaid ka selle valitsemine, vallutamine ja isegi hävitamine. Iga ülesehitus tähendab vana hävitamist. Seega on arusaadav, et see valla- tamistung on ühtlasi hävitamistung, s. t. ta on sadistlik ja destruktivne. Sellist hävitamise ja ülesehitamise koosinemist leiame kõikjal; ta on üldse elule karakteristlik. Alistuvad ju ka kehafunktsioonid assimilati- siooni ja dissimilatsiooni, omandamise ja eritamise printsiibile.

Nende kehalis-tungiliste protsesside najal loob ka meie alateadvus endale omandamise, kehendamise ja eritamise, produktsiooni sümboo- lika. Nagu mainitud, võtab esimene endale eeskujuks suu-piirkonna ja oraalse funktsiooni. Eritamist ja produktsiooni koordineeritakse aga *a n a a l s e f u n k t s i o o n i j a t s o o n i g a*. Nagu me enne tundma õppisime oraalset funktsioonilõbu, nii peame nüüd funnustama ka *e k s - k r e t s i o o n i - (e r i t u s -) - l õ b u*, mis küll esialgu püsib üldiselt funkt- sioonilõbu raamides, kuid mis oma füsioloogilise omapära tõttu oman-

dab eri tähenduse meie hingelises arengus. Nagu üldse motiliteeti, nii ka anaalset funktsiooni tuleb alistada tahtmusele. Kuid ekskretsiooni-funktsiooni alistamine erineb teiste vitaalsete funktsioonide alistamisest meie peaaajukoore valitsusele ühe märkimisväärse asjaolu poolest: temaga seotakse esimene ümbrusest väljuv käsklus, esimese, n. ö. primitiiv-sotsiaalse toimingu nõudlus. Väikelaps peab loobuma oma ekskretsioonilöbust ümbruselt tuleva puhtusnõude kasuks. See tähendab, et laps peab loobuma ürglikust endarahulduse olekust, piiramatust nartsismist, piiramatust lõburahuldusest. Tungirahuldus on sunnitud seadma uue eesmärgi: nimelt õnnestuva toimingu eesmärgi. Enda-alistamine varustatakse lõbutundelise kvaliteediga, võõras nõudlus tehakse oma-seks ja kehandatakse, ja kasvatajate kiituses leitakse uus lõbuallikas, kompensatsioonina loobumise eest. Nii areneb esimesest käsklusest ja loobumise õnnestumisest just nagu esimene ideaal ja uue toimingu uhkustunne, mida võib märgata igal lapsel. Sel arenguastmel laps kohtab esimesi väärtustamisi. Kui varemini laps elas läbi ainult lõbu ja norgu, siis nüüd kujunevad häa ja paha, õige, vale, puhta, roojase jne. mõisted, samuti reaktsioonikujundid, nagu häbi ja vastikus. Selle tungilisuse kõrval areneb representatiiv-isikuline, inimese tõeline mina, koos tema tunge- ja ümbrust-reguleeriva funktsiooni ja kõrgemate ning väärtustavate instantsidega.

Seda faasi nimetatakse *anaal-sadistikuks* faasiks. Ta jätab sügavaid jälgi. Suur osa täiskasvanu sotsiaalsest kohaldumisvõimest oleneb sellest, kuidas ületatakse siin esilekerkivaid raskusi, kuidas lahendatakse konfliktid. Kui kasvatuslikud nõudlused esitatakse liialt vara või jälle valel viisil, või kui nad satuvad juba olemasolevaile konfliktivõimalusile, või kui neile vastatakse ebakohaste reaktsioonidega, siis tekivad hiljem tüüpilised silmatorkavad iseloomujooned. Neile inimesele, kel lapsena lahkumine ürgelisest löbust õnnestus ainult ebatäielikult, teeb hilisematel aegadel raskusi igasugune loobumine. Lapselikud kõikvõimsustunded avalduvad siis täiskasvanus patoloogilise kiindumusena omandusse, rahasse, patoloogilise ihnsusena. Siit tuleb otsida ka trotslikkuse ja isekuse juuri. Kuid lapsepõlve nõudlustele võidakse alistuda ka liialdatud viisil, neile võidakse alistuda patoloogilisel viisil. Siis järgnevad siit sellised reaktsioonikujundid, nagu liialdatud puhtus, liialdatud kord, väärtusefa objektide registreerimine, rubritseerimine, mitte-lahkuda-tahtmine väärtusetust jne., norimine, pedantsus. Kõik need nähtused on sotsiaalselt tõeliselt tähtsate ja väärtuslike elunõudluste patoloogilised väljendid. Hästikorraldatud kasvatus peab hoolitsema selle eest, et käskluste ja keeldude esmakordne esitamine, et esmakordne alistumine väljastpoolt tulnud nõudlusele ei kujuneks alistumiseks ühele sisetamisele sunnile, millega on ühenduses ülivõimsad käsklused ja keelud. Kasvatus peab hoolitsema selle eest, et kasvatuses puhtusele ja sotsiaalsele kohaldumisele ei kujuneks alistumine mõttetutele sunniloomulisele nõudlusile; ta peab hoolitsema selle eest, et ideaalide- ja sisetundemoodustamine ei viiks ülivõimsatele süütundmustele ja jõuetutele vastuhakkudele. Teiste sõnadega: inimene peab selles faasis omandama

sobival kujul esimesed alused sotsiaalse kohaldumise ja sotsiaalse vabaduse jaoks.

Sel elujärgul tunnustatakse ja jaatatakse üht osa välismaailmast, millesse laps ikka veel suhtub identifitseerimise alusel. See ei tähenda midagi muud, kui võõraste omaduste ülevõtmist endasse, võõraste soovide ja nõudluste maksmapanekut enda isikus. Identifitseerimine põhjustab mina-muutusi, millede puhul omandatakse omadusi, mida tajuti enne mõnel objektil. Identifitseerimine seisab nii mina-tungete teenistuses. Sellest protsessist tuleb eraldada vastupidine protsess, mis seab end objekti- või seksuaaltungi teenistusse — see on objekti kinnitamine (Besetzung). Erinevus nende kahe objektivallutamise viisi vahel on silmatorkav: ühel juhul on objekt midagi, mis soovitakse olla (identifitseerimine), teisel juhul on ta midagi, mida soovitakse omada (Besetzung).

4.

Edasises arengus objektisuhted muudavad osaliselt oma iseloomu, sest nad viivad identifitseerimiselt objekti kinnitamisele. Kui identifitseerimises toimub mina ja objekti kokkusulatamine, s. t. toimub mina autoplastiline muutus, siis läheb objektikinnitamine sammu kaugemale, viies objekti püstitamisele väljaspoolt subjekti. Siin toimub mina ja ümbruse teravam piiritleu, mis võimaldab objekti enda-ette diferentseerida ja alloplastiliselt käsitella. See on juba täiesti spetsiifiliselt inimlik areng. Uurimuste põhjal keele- ja mõtlemise-psühholoogia alal võime pidada tõenäoliseks, et ka need kaks spetsiifiliselt inimlikku kvaliteeti (keel ja mõtlemine) on suurel määral sõltuvad võimest alloplastiliselt suhtuda ümbrusse. Sel objektiastmel asetuvad ka seksuaaltungid genitaalsuse primaadi alla. Seepärast kannabki see faas genitaalse faasi nimetust. On arusaadav, et see bioloogiline edasiarenemine mängib tähtsat osa objektiastme ülesehituses. Seksuaalne areng, mis ju ka juhivad tungjerutust objektidele, soodustab üldiselt objekti ja mina diferentseerimist, ka seal, kus suhe objektile milgi viisil ei kanna manifestelt erootilist ilmet. Nagu juba eelmised arengastmed näitasid, ja nagu sellele imemisakti puhul üksikasjalikumalt vihjatud, seksuaaltung kujuneb selleks jooneks, piki mida toimub suhete loomine välismaailmaga. Tungivoolu just nagu juhatakse ja kanaliseeritakse bioloogiliselt antud seksuaalteede kaudu.

Nendeks ümbrusobjektideks, milledega laps selles eas peamiselt kokku puutub, on kasvatajad, vanemad ja õed-vennad. Nende hulgast on ema varustatud eriväärtusega. Kuid ka suhtumine temasse muutub aegamööda, muidugi selle järgi, kuidas laps välja kasvab täieliku abituse ajajärgust. Juba võrdlemisi varakult toimub diferentseerumine suhtumises vanemaile vastavalt nende sugupoolele. Kuidas see diferentseerimine kujuneb objekti otsingus ja suhtes, seda pole võimalik psühholoogiliselt mõista, vaid seda tuleb võtta kui bioloogilist seika, mis on põhjendatud mnemiliselt ja orgaaniliselt. Psühholoogiliselt esineb see protsess alati ilmnevas asjaolus, et teatud vanus- ja arengastmest alates poisslaps eelistab ema ja tütarlaps isa. Kuna meil siin on tegu tõeliselt

inimliku arengastmega, siis avaldub see protsess ka sisulisel kujul, mis ei väljendu mitte ainult üksikpsüühes, vaid mis on liigutanud kogu inimkonda. Selle kohta saame andmeid muistenditest ja müütidest — inimkonna kauge lapsea tunnistajaist. Loomismüütides ja kangelas- muistendeis kohtame ikka jälle just nagu inimese ürgeliste tunglemiste väljendusena üht ürgmotiivi, millest nähtub, et poeg asetab end vanemate vahele ja tahab isa kõrvaldada. Seda motiivi leiame sümboolselt väljendatuna loomismüütides kogu maailmas: Aafrikas, Babüloonia, Egiptuses, Kreekas, me leiame seda kangelaste (Perseus, Kyros, Paris jne.) sünni müütides ja varjatud kujul kronoloogiliselt nooremais kangelas- muistendites, samuti ka primitiivsete rahvaste paljudes kommetes ja harjumustes. Nende muistendite sadades variatsioonides väljendatud sisu on umbes järgmine: Kangelane, kohe peale tema sünni, eemaldatakse, sest oraakel või unenägu või ennustus hoiatab isa poja eest, kes pidavat talle õnnetust tooma. Paljusid kaudseid teid mööda, paljude ja mitmekesiste ohtude ja seikluste järele, millede ületamisel poeg on saanud kangelaseks, läheb isa saatuse paratamatult täide.

Kõigi nende muistendite prototüübiks, kus sündmustik on esitatud võimsas ja haaravas dramaatilises kujutuses, võib pidada Oidipuse muistendit ja samanimelist Sofokles'e draamat: Oidipus, Jokaste ja Teebai kuninga Laiose poeg, eemaldatakse oma vanemate poolt, sest oraakel ennustanud, et pojast saavat oma isa tapja. Kuid imelikul kombel ta päästetakse ja kasvatatakse üles kaugel kodumaast. Tema ise küsitleb omakorda oraaklit oma kodumaa järele ja saab vastuseks, et ta pidavat eemal hoiduma oma kodumaast, sest ta võivat tappa oma isa ja naida oma ema. Hirmununa põgeneb Oidipus oma seekordselt kodumaalt ja paljude rännakute järele jõuab lõppeks oma tõelisele kodumaale. Teel on ta tapnud oma tundmatu isa Laiose. Ta tuleb Teebaisse, lahendab Sphinx'i mõistatuse, vabastab seetõttu rahva raskest taudist ja fast saab kuningas. Ta naib Jokaste, s. f. oma ema, valitseb rahus palju aastaid, kuni taudi all kannatav rahvas jällegi küsitleb oraaklit. Samm- sammult avastatakse õudset tõtt. Tohutust süüst vaevatuna pimestab end Oidipus ja lahkub kodumaalt.

Selle klassilise muistendi järgi nimetas Freud igas inimhinges peituvat intsesterutust ödipuskompleksiks. Freud püüdis nende ödipuskompleksis tihendatud erutuste tekkimist tuletada inimkonna sotsiaalsest arengust, ja nimelt inimliku ühiskonna ürg- ödipuskompleksis tihendatud erutuste tekkimist tuletada inimkonna vormist, n. n. hordast (Darwini järgi). Selles valitseb, nagu me seda võime tuletada loomapsühholoogia ja nimelt kõrgemate ahvide elust, piiramata võimuga kõikjooline „isa“. Inimese juures näib see ühiskonna ürgeline olukord kõikjal ületatud olevat. Mida me teatud inimlikkude primitiivsete suguvõsade juures veel kohtame, on meeste- ühingud, milledes valitseb üheõiguslus ja mis on kindlustatud ning tõkestatud seaduste ja keeldudega, nn. tabudega, ja pühitsetud ning kardetud kõikvõimsa looma, totem-looma ühise austamisega. Primitiivsete inimeste mitmesugused kombid võimaldavad rekonstrueerida

selle meesteühingu tekkimiskäiku ürgbordast: surve all elavad pojad tõtsid isa vastu mässu, tapsid ja õgised ta ühiselt, nagu see on kannibaalsete metsinimeste juures veel tänapäevalgi endastmõistetav. Võimas esiisa oli kindlasti kunagi see, keda niihästi kardeti, kui ka imetleti ja kadestati. Õgimise kaudu, kehendamise kaudu toimus identifitseerimine temaga, nagu ju veel tänapäevalgi primitiivsete rahvaste juures valitseb komme ja uskumus, et looma või vaenlase õgimise kaudu omandatakse selle jõud ja tugevus. Isa kõrvaldamisega võidi täita identifitseerimissoovi ja rahuldada põlgust. Ent midagi jäi püsima: tema i m e t l u s. Ja see imetlus pani end maksma seda enam, et sooritatud tegu ei saanud rahuldada üksiku poolt hellitatud soove. Iga üksik tahtis ju olla „nagu isa“ või isa ise, ja kuna igaüks seda soovis, ei saanud ega julgenud seda keegi, sest kõigi võitluses kõigi vastu oleks uus organisatsioon hävinud. Nii jäi kehtima surnud isa käsklus. Mida isa takistas varem oma eksistentsiga, seda pidid pojad endale keelama ise. Näis just nagu oleks surnu käsk mõjumas iga üksiku sisemuses. Kunagisest salajasest imetlusest isa vastu sai austus; austusest tekkis teo kahetsus ja esimene süüteadvus. Kahetsus ja uus situatsioon nõudsid uut loobumist soovidest, uusi keeldusid. Nad leidsid väljenduse esimeses fundamentaalses t a b u s, intsesti keelus, s. t. keelus, luua suhteid sama suguvõsa naistega. Nii tekkis intsestisoovist kahetsuse ja süütunde kaudu intsestikeeld. Isa austamist aga jätkatakse selle pühaks kuulutatud linnu, t o t e m-looma, austamises, millest tuletab klan oma põlvnemist. Selle loomaga seotakse teine fundamentaalne tabu, jällegi kahetsetava teo heakstegemise tulemusena: seda looma ei tohi surmata. Aga üks kord aastas kogunevad suguvõsavennad suurele totempidustusele, kus totem-loom surmatakse ja süüakse, s. t. keeldu ignoreeritakse üks kord. Totem-looma pidulikul söömisel tahavad suguvennad end uuesti totem-loomaga identifitseerida, tema jõudu ja võimu omandada, nagu kunagi enne isa surmamisel. Nii tekkis esimene püha, ühine söömaaeg, esimese süü tulemusena.

Kuidas aga intsesti ja isatapu soov, mis oli kunagi reaalsus, siis hiljem totempidustusel sümbol, inimkonna sisemuses edasi hingitseb, seda tunnistavad muistendid ja müüdid ja kunstiline looming, mis seda ürgmotiivi ikka jälle uuesti sisemise sunni tõttu kujundavad ja inimkonda ikka jälle uuesti seega vapustavad. Nii seletub Oidipuse draama haarav mõju.

Aga kogu see ürgajalooline draama, soov, asetada end isa asemele ja omandada ema, ja reaktsioon sellele soovile: süütunne ja seesmise keelu, isa ideaalpildi, püstitamine endas, mis sunnib loobuma ja juhib tungid sotsiaalselt kasulikele toimingule, see draama toimub veel tänapäevalgi sünnipärase saatuslikkusega a l a t e a d v u s l i k u l t iga kasvava inimese hinges ja see on mõõtuandev inimese tungielu kasutatava kohta armastusvõime ja sotsiaalsuse teenistuses. Nagu primitiivsetel rahvastel nii näeme ka lapsel teisel arenguastmel i n t r a p s ü ü h i l i s e l t toimuvat samu protsesse. Väike poiss näiteks osutab erilist huvi isa vastu. Ürgeliselt sooviks ta ju ise isa olla, teist täiesti eemaldada. Kuna primitiivsel organisatsiooniastmel säärane erutus oleks või-

nud teostuda, viib nüüd areng uuele diferentseerimisele: identifitseerimise teel luuakse inimlikus minas uus instants. Jaatatakse ümbrusest tulevad nõudlused, omandatakse nad ja luuakse sisemuses endale eeskuju, i d e a a l.

Sel viisil ületatakse „nartsistlik solve“, millele alistati meie „mina“ ümbrusest tulnud kuulekuse- ja loobumisenõudega. Seega, et meie „mina“ suudab kehandada, seedida võõraid nõudlusi kui uut mina-instantsi, millele nüüd jälle pööratakse endaarmastus, seega on nartsistlik solve tagajärjekalt ületatud ja astunud samm edasi: enda minas tehakse käskivale ümbrusele ruumi, mis võib saada sama armsaks kui endaarmastus, millest loobuti, kuigi ta nüüd enam midagi ei paku, vaid n õ u a b.

Seda instantsi, mis säilitab kogu aja meis säärase erikoha, nimetame m i n a - i d e a a l i k s või ü l i - m i n a k s. Üli-mina omab, vastavalt oma tekkeloole, funktsiooni, otsustada hilisemate objektivallutuste saatuse üle, juhtida tunge eemale nende ürgelistest eesmärkidest ja suunata nad kõrgemaile väärtusile (s u b l i m e e r i m i n e), või põhjustada väljaförjeid; s. t. ta omab funktsiooni, tungide rakendust reguleerida. Nagu primitiivsete tabus realiseeruvad sisetunde-erutused, nii omandab ka üli-mina moraalse s i s e t u n d e funktsiooni. Siin elutsevad edasi vanemate, kasvatajate ja kogu inimkonna ideaalsed nõudlused, käsklused ja keelud. Üli-mina esitab nii ümbruse ja ühiselu nõudlusi. Seda, mida inimkonna kogemused inimese pärilikus mälus, m n e m e s, loonud ja talletanud, võetakse „mina“ poolt üle ideaalide moodustamise kaudu. Üli-mina on tihedas seostuses fülogeneetilise ja arhailise omandusega, sest ta on ju tekkinud tungierutuste rahuldusest loobumise põhjal, nende eemalejuhtimisest ürgelistest eesmärkidest, kusjuures seda loobumist tuleb mõista ühelt poolt võimatusena tungide erufusi rahuldada ja teiselt poolt inimkonna saatusliku pärandusena. Üli-mina peegeldub teadvuses meie sisetundenä. Nagu primitiivne inimene alistub tabu keeldudele, nii alistub igaüks oma sisetunde avaldustele. Sisetunne on välditamatu ja ta esineb meis kõrgeima instantsina. Sisetundest põlvneb süütunne. Ja süütunne toidab end süüst, millega inimene ennast saatuslikult esimese objektikinnitamisega koormas, inimkonna ürgelise süüga, Oidipuse süüga: isatapp ja intsest.

Nagu Oidipusel ilma tema teadmata, ja isegi siis, kui ta arvab pagevat saatuse eest, lähivad täide süü ja karistus, nii püüame ka meie asjalt vabaneda süütunde mõjudest. Üli-mina on oma välditamatusega endaga kaasa haaranud ka osa sadismist, mida ta nüüd juhib enda isiku vastu. Nii tekib mõnigi õnnetus, mis näib küll tulevat väljastpoolt, kuid tõeliselt on alateadvuslikult — meie süütundmuste mõjul — meie endi poolt soovitud, kui enesekaristus. Me alistume nii mõnelegi haigusele ja nii mõnelegi kannatusele, et ennast karistada. Mõnigi kuritegu sünnib karistuse pärast. Enesetapja lunastab enese surmaga süü nende alateadvuslikkude surmasoovide eest, mida ta endas kannab oma ligimese suhtes.

5.

Kultuur on loodud elu vajaduste mõjul tungide rahuldamise arvel. Nagu horda tungide tõkestus hordaisa poolt ja hiljem tabukeelu poolt viisid kõrgemaile saavutusile, nagu seksuaaltungide juhtimine teisile, sotsiaalseile eesmärgile, võimestasid massi kõrgemale tõusta, nii juhib iga üksiku üli-mina ühe osa seksuaaltungidest teisile eesmärgile, hoiab nad eemal objektist ja juhib nad mina-tungide teenistusse. Seda protsessi, milles seksuaaltungid juhitakse eemale ürgelisist eesmärgest ja suunatakse sotsiaalselt kõrgemaile, mitte enam seksuaalseile eesmärgile, nimetame *s u b l i m e e r i m i s e k s*. Sublimeerimine kõrgemas tungi-organisatsioonis käib samu teid, mida kohtame madalamail arenguastmeil, kus seksuaaltungid seatakse toidumuretsemise ja puhtuse teenistusse ja nii mina-funktsiooni kaudu juhitakse kasulikkuse teeale.

Kuid sel astmel, mis oli äsja kõne all, ja mis iseloomustatud üli-mina kujunemisega, on areng kujunenud nii võimsaks, et ka sublimeerimised on vastavalt kõrgemad. Kõik inimese sotsiaalsed väärtuslikud saavutised kunsti, teaduse, tehnika, käsitöö, majanduse alal on sublimeerimisproduktid ja viitavad kestvale kultuuri edasiarenemisele.

Nagu bioloogiliselt tähtis asjaolu, et laps on kaua sõltuv ja vajab kaua hoolitsust, koos psühholoogiliselt tähtsa ödipuskompleksiga viib üli-mina ja tema sisetunde- ja ideaalfunktsiooni väljaarendamisele, nii toimub *m i n a* edasine küpsemine seega, et ta vabaneb tungilisusest ja tõuseb ümbruse vormivate mõjude tõttu kõrgemate funktsioonide sfäärisse. Mina, mis ennast diferentseerib paralleelselt peaaegu arengule, kujuneb nii vahendajaks reaalsuse ja tungilise sisemuse vahel. Pöördununa välismaailmale, omandab ta tajumist ja reaalsust kontrolliva funktsiooni. Ta tõkestab tungide vahetut väljaelamist, lülitab mõtteakte impulsi ja toimingu vahele ning asendab tunge reguleeriva *l õ b u - p r i n t s i i b i r e a a l s u s e p r i n t s i i b i g a*.

Kuid primaarne tungielu ei kao muidugi *k u n a g i*. Nii enne kui pärast ta moodustab meie hingelise ja vaimse vitaalsuse energia-allika. Temas kui inimese mnemilise pärimusteosa vanimas kihis sisaldub inimkonna fülo- ja ontogeneetiline sadestus. Selles kihis pesitseb ka see, mis on teadvusest välja tõrjutud. Seda kihti nimetame lihtsalt sõnaga „tema“ („Es“), sest olles pöördunud reaalsusest, paistab ta „minale“ võõrana ja moodustab ebaisikulise tungilisuse ala. Tema väljendusvõime on kaootiline. Ta ei evi mingit organisatsiooni ja allub lõbuprintsiibi valitsusele. Loogilised mõtlemiseseadused on talle võõrad. Ta on ruumitu ja ajatu, ei tunne „e i ' d " e g a „ j a ' d " . Unelmais ja vaimuhaigusis, kus ta on vabastatud *m i n a* kütkeist, avaldab ta ennast kõige vähem varjatud viisil. Psühhoanalüüsil on mõnevõrra õnnestunud kergitada temalt lülitut ka neurootiliselt ja hingeliselt normaalseis väljendusis ja nii tuletada teadvuslikke nähtusi alateadvuslikest.

Meie hingelise aparadi liigestamisega *t e m a*, *m i n a* ja *ü l i - m i n a* järgi ilmneb psühhoanalüüsi *t o o p i l i n e* (tópos = koht) vaatekoht. Nende kolme instantsi koosmõjust on sõltuv kogu hingeline sündmustik. *T e m a*, kui tungiliselt-liiklev, *m i n a* kui korraldav ja *ü l i -*

m i n a kui väärtustav printsiip moodustavad kolm instantsi ürgeliselt erinevate eesmärkidega, kuid mis omeli üha uute impulsside kaudu vastastikkude äratavad tõusuhoogusid — ja mis eriti m i n a tegevuse tõttu jõuavad hingelisele s ü n t e e s i l e: mina fasantab vastuolusid tungide maailma ja reaalse maailma vahel, taotleb ühtlustatud tundmist, teotsemist ja tahtmist, viib tungilisi t e m a - erutusi kokkukõlla reaalsuse nõudlustega. Lõppeks ta saavutab ühtlustuse ühelt poolt üli-mina nõudluste ja t e m a vahel ning teiselt poolt üli-mina nõudluste ja reaalsuse vahel. Nii assimileeritakse uut, tasastatakse ja ühendatakse vastuolusid ning kindlustatakse vaimset produktsiooni. See mina sünteetiline funktsioon kujundab isiksuse, mis saab teadusliku, kunstilise ja sotsiaalse produktiivsuse kandjaks.

Üli-mina sunnib inimest üha uutele sublimeerimistoimingutele, üha uusile kõlblate ja sotsiaalsete nõudluste teostusile. Kuid kõiges selles pidevas e d a s i sammumises ja ü l e s ehitamises sisaldub ka destruktiiivne „t a g a s i“. Kõigele elavale immanentne k o r d a m i s s u n d paneb end saatuspäraselt maksma. Rahutus edasisammumises peitub ju otsisklemine, faustiline püüdlus, mis ei saa iialgi jõuda eesmärgile ja mis püüdleb viimset soovipärast t u n d m a t u s t. Sellises kõrgeimas jõudude pingutuses ilmneb soov kohalduda sellele maailmale, millesse inimene kunagi sünnitati ja soov ühtlustamise ning ühefasastamise järgi, et inimene end tunneks mugavana selles maailmas. See on t e m a s valitsev lõbuprintsiip, mille avaldust reaalsuseprintsipi poolt ainult pidurdati, et hiljem seda kindlamini end maksma panna. See suurejooneline kõrvaltee, millele juhiti „ürgsoovide“ rahuldamine, viib meie kultuuri üles- ja väljaehitusele. Nii teostub kogu inimlik olemine tohutu suures ringkäigus. Ta algab sooviga emaliku kaitse järele, kuid sellest eemale kistuna ta püüab lõppematus igatsuses sinna tagasi — kauge eluvõitluse tee kaudu, suursaavutiste kaudu tehnikas, teaduses, kultuuris.

E. Blum

KAASAEGSEID VAATEID LUULE FUNKTSIOONIDEST JA NENDE PIIRIDEST

Probleem kirjanduse üldkasulikkusest on meil aktuaalne nagu mujalgi maailmas. Kuivõrra see hoiab elevel meie kirjandusharrastajate meeli, seda osutas selgesti näiteks hiljutine „Loomingu“ ankeet „positiivsusest“ ja „negatiivsusest“ kirjanike toodangus. Sääljuures paistis silma, et ka „negatiivsuse“ õigustajad üsna tugevasti toonitasid kirjaniku kui subliimse koolmeistri osa rahva üldelus. Temalt oodati eeskujusid, olgugi hoiatavaid, nõuti praktilise käitumise mõjutamist, sihtjooni tegelelikeks seisukohavõttudeks. Ning ei olegi ju mingit kahtlust, et kirjandus sellel alal võib ära teha nii mõndagi. Saksa kirjanduslood jutustavad enesemõrvadest, milleks otsese tõuke andis Goethe „Werther“. See oli negatiivne mõju. Teiselt poolt tean siin Eestis inimesi, kes, kuigi nad ei oska inglise keelt, on noores eas olnud vaimustet Shelley lugejad ning

selletõttu on loobund lihasöömisest, hakates koguni kirjutama pateetilisi traktaate — lihunikudeseisuse hukkamõistuks. Niivõrd tegelik võib olla Shelley eeterliku idealismi järelkaja isegi meie maal ja sajandil! See on muidugi amüsanantne äärmus. Kuid ükski, kes on jälgind Voltaire'i, Carlyle'i, Ruskini, Victor Hugo mõju kaasaegsesse, ei saa salata, et kirjanik oma rahva õpetajana võib olla suur, ülev ning ajaloo üldkäiku mõjutav kuju. Eetiline paatos kirjanduses ei ole kõrvalise tähtsusega, eriti ajal, mil kõlbline selgroog näib olevat murdund või vähemalt lõtvund ja kõverdund nagu praegu. Eks ole näiteks Aldous Huxley, omal ajal nii relativistlik ja skeptiline analüüsija, asund kirglikult õpetama patsifismi. Nüüdsetes oludes ei oleks ime, kui kas või sellane puhta mõtluse ja „poésie pure'i“ kehastus nagu Paul Valéry järsku haaraks võitluskinda. T. S. Eliot, tema inglise vaste, ongi seda juba teind.

Ka kirjanik on kodanik, ka tema on inimene, kellel on sotsiaalseid kohustusi. Kahjuks unustetakse liiga kergesti, et ta on ka kunstnik. Pääle ülesannete, mis temale määrab tema kuuluvus hetke tegelikesse ühiskondlikesse ja poliitilisesse seosesse, on tal veel teisi, sama põliseid ja sama olulisi. „Siuru“ ajal nende tähtsust võib-olla hinnati moe mõjul liiga kõrgelt. Praegu nad ei taha paljudel üldse enam meelde tulla. Kirjanik ei julge enam käia krüsanteemiga nõõpaugus — isegi nelki ta peab afektatsiooniks või vähemalt kahjulikuks oma ühiskondlikule staazile. Ta püüab nüüd olla võimalikult silmapaistmatu keskmine kodanik — või kui silma paista, siis oma piinliku väliste korrektsusega. Tema koht on riiklikus büroos. Mida enam muud teha? Ilu peetakse meil ju liiga üldiselt luksuseks, kuigi kodukaunistamine on moes. „Ilo“, kui ta ei esine just paradeerimisvahendina ja representatiivse tarbekunstina, ei osata pidada aus. „Ilo“ ja ilutsemine — selle halvaks paneva varjundiga, mis viimase sõna sufiksil terve rea uute sõnamoodustiste tõttu on hakand muutuma nii ilmseks — on meil mõnevõrra sünonüümid. Meie üldine utilitarism avaldub meie suhtumises kunstisse. „Ilu ei kõlba patta panna“. „Esteetiline“ ei ole meie keskmise haritlase suus kuigi ülistav epiteet.

Teataval määral on see ka mujal nii. Kunsti autonoomsust ründavad nii mitmed. Järgnevas esitetaagu mõningaid inglise vaateid ja väitlusi selle küsimuse kohta.

1.

Üks kõige mõjuvamaid nüüdisaja kirjandusteoreetikuid Inglismaal on dr. I. A. Richards, Cambridge'i ülikooli õppejõud. Kuigi ta oma lähtekohtadelt on pigemini psühholoog, loogik, isegi füsioloog, kui sõna otseseimas mõttes kirjandusteadlane, on tema pingutused olnud päämiselt sihit kirjandusteaduses tunnustet väärtuste, mõistete ja meetodite ümberhinnangule. Terves väljapaistvate teoste reas, millest tähtsaimad on „Principles of Literary Criticism“ (ilm. 1924), „Science and Poetry“ (ilm. 1930), „Practical Criticism“ (ilm. 1930) ja „Coleridge on Imagination“ (ilm. 1934), on ta püüdnud analüüsida kirjanduskriitika põhimõisteid ning suutnudki neis näidata mitmeid ebamäärasusi ja ebajärjekindlusi. Ise ta on katsund neid asendada loogilisema nomenklatuu-

riga. Selles suhtes tal ongi suuri teeneid, kuigi ta siiski päriselt pole suutnud hoiduda samalaadsetest vigadest nagu tema eelkäijad. Tema isiklik menu on olnud erakordne. Vahepeäl oli tekkinud kalduvus kirjandusteadust väljaspool selle puht-filoloogilist osa mitte enam pidada teaduseks selle sõna tõelises ja täies mõttes. Richardsi tõttu see vaade on muutunud eriti nooremail. Nagu on õieti tähendat, nõuavad just viimased täpsaid, selgesti piiritletud ülesandeid ja menetlusviise. Neid Richards on osand neile anda. Tema lipp lehvib laialt inglise noorimate kirjandusteadlaste rinde kohal. Teataval määral on neid ka mõjutand Richardsi vaated luule ülesannetest, millest praegu olemegi erilisemalt huvitat.

Richards kujutab kaasaegset intelligentset inimest peffununa, skepsisest närituna, muutusist küllastununa. Usu religiooni tõsiseltvõetavusse olevat temas hävitand loodusteadus, kõiksus olevat tema silmis kaotand oma suurejoonelise ühtsuse ning hingestumuse. Murrangud nii tehnika kui poliitika alal olevat tema psüühilise kohanemisevõime jaoks liiga suured, ta nägevat enda ees kaost ega suutvat enam orienteeruda. Vaatest vaatesse viskudes ta olevat kaotand kõik veendumused, kuni üle jäi vaid kahtlus. Elujõud, tegevusrõõm, aktiivne hoiak olevat tal minetand aluse. Keskendavat, taakaalustavat, organiseerivat printsiipi tal ei leiduvat. Appi pidavat tulema — luule!

Tõesti imponeeriv ülesanne! Shelley oleks võind olla sellega nõus — see Shelley, kes leidis, et „luuletajad on inimkonna sääduseandjad“. Kuid Richardsi argumentatsiooni aluste vastu ta oleks arvata-vasti avaldand protesti.

Nimelt on Richardsi järele hing impulsside süsteem. Sääljuures ta ei mõista selle sõna all teadlikke, vaid just ebateadlikke „impulsse“ — õieti närviprofesse nende algusest kuni lõpuni, enne lahendumist kas avalikus ja ilmses või mõttekujutuslikus toimingus. Nende impulsside lugematu rohkus võib muutuda ohtlikuks, kui neid ei süstematiseerita. Hingeelu jääb siis võnkuma kord ühele, kord teisele poole, ilma et jõuaks saavutada oma loomulikku eneseteostust toimingute kaudu. Toiming olevatki omaette väärtus, lõbu ja nauding olevat kõigest menuka tegevuse tunnused, mida tulevat hinnata võrdlemisi madalalt. Emotsioonid on nende „mõttekujutuslike ning alles algavate toimingute või toimingule sihtivate tendentside tundemärgid“, milles peituvat luuleelamuste tõeline tuum. Mitte teadliku elamise intensiivsus, tema haaravus, tema rõõm või pingus ei anna meie hingelistele hoiakutele väärtust, vaid ainult meie impulsside „organiseerimine vabaduse ning küllusliku elu jaoks“. Luule ülesandeks on õieti kõrgendada närvisüsteemi tegevust ning soodustada selle tervist. Mida suurema arvu impulsse ta suudab organiseerida, seda väärtuslikum ta on.

Luuletaja erinevat tavalisest inimesest oma impulssideelu suuremalt rikkuselt ning täiuslikumalt korralt. Tema teoseisse, kui ta on tõeline luuletaja, suubuvat impulsside müriaad, mis kõik hetkeks tasakaalustetavat, koordineeritavat, suunatavat ühte punkti, nagu määratu hulk mitmesuunalisi magnetilisi nõelu, mis magneti lähendamisel korraga sääduvat samasse sihti. Lugeja, kelles need ajed vibreerivad kaootiliselt läbisega-

mini, saavat kirjandusliku teose kaudu osa sellest koordinatsioonist ning muutuvad selle psüühilise korraldumisprotsessi kaudu võimelisemaks uuesti tegevusse sööstma.

Ainuke vahe tavaliste ja luuleelamuste vahel, mida Richards näib tunnustavat, on see, et viimased on „täielikumalt ja delikaatsemalt organiseerit“. Kvalitatiivset erinevust ta neil ei mõõna olevat, vaid üksnes kvantitatiivset. Luuletaja elab rohkem läbi ning elamused korralduvad temas täielikumalt. Ühtlasi ta suudab oma elamusi teistele edasi anda, võimaldades neilgi suveräänsemalt valitseda oma impulsse. Luule on inimkonna hügieen, mis muide peab täitma ka usundi aset.

Kuigi Richards põhimõtteliselt eitab luuleelamuste erilaadsust, nõustub ta siiski, et „mõrva kirjeldusel või lavalisel esitusel on meisse teistsugune mõju kui enamikul mõrvul, kui need leiaksid aset meie silma ees“. Kuid vahe ei seisne muus milleski kui selles, et siin on tegemist erijuhuga, kus ilmneb „üldine erivus elamuste vahel, mis koosnevad suuremast või väiksemast impulsside arvust ja mida tuleb üksteisega koordineerida“. Mõrv või selle oht sunnib meid otsesele teotsemisele, mistõttu pääseb tegevusse ainult osa impulsse. Sellevastu ei ole mõne tragöödia vaatlemisel vajadust seisukohta võtta või toimida. Meie reageering saab areneda kogu oma mitmekoelisuses. Ometigi vahe on ainult kvantitatiivne. Tegelikus elus impulsüsteemide ulatus ja komplitseeritus on väiksem kui reageerimisel luulesse.

Eetilisi probleeme tavalises mõttes Richardsi jaoks ei eksisteeri. Moraali aluseks on „püüe saavutada sideva süstematiseeringu kaudu impulsside suurimat rahuldust“. Luule suurendab meis selle süstematiseeringu ning laseb meil hiljem vabamalt, jõulisemalt ja konfliktitumalt teotseda ka tegelikus elus. Ikka uuesti on tarvis mõttekujutuslikku ajede organiseerimist luule kaasabil, sest tegeliku elu liiga tungivad tarbed ning oma loomuse koordineerimatus seda mitte-luuletajale teisisi ei võimalda, või kui võimaldavad, siis ainult väga piirat määral. Poeet aitab meil tuua korda oma siseellu. Igapäevane „maine“ olemasolu nõuab järjest valikut alternatiivide vahel, mille tõttu meie elamused muutuvad ühekülgsesks. Kunst on mitmekülgssem — ta laseb meil lõpule viia tolle sisekonfliktide lepituse, milleks muidu saame teha vaid puudulikke katseid.

Niisugune on väga lihtsustet kujul osa vaadetest, millest lähtub Richardsi kriitiline tegevus. Lähtekoht on füsioloogiline ja utilitaristlik. Tõsi küll, luule asetetakse usundi tasemele, kuid usundis nähakse samuti ainult vahendit, mida praegu kahjuks enam ei saa kasutada. Vaimseile väärtusile, vaimsele rõõmule kui niisugusele Richards ei mõõna isetähtsust. Ühtlasi ei tule tal aga meeldegi anda inimtegevusele kindlamat eetilist suunda. Pääsajaks jääb impulsside koordinatsioon ja tõkestumata tegevus, nähtavasti ükskõik missuguses suunas. Kumba Richards eelistab, see ei paista päris selge. Mõnikord ta toonitab rohkem esimest ja mõnikord viimast. Igatahes soovib ta õpetada kirjandusest leidma kindlamaid pidemeid liiga vastuokslikuks muutund elus. Kirjandus ei näita suunda, kuid suudab anda korda ja koordinatsiooni. Ta aitab meil saada iseeneste üle peremeheks.

Selles vaates sisaldub kunsti autonoomsuse täielik eitamine. Luule on väärtuslik üksnes oma tagajärgede poolest tegeliku elu suhtes. Kunstilise elamuse hetk ja sisu ise on kõrvalised — tähtsad on ainult pärastised tulemused. Luule prestiiž nende silmis, kes pooldavad elus utilitarismi, võib säärase teooria tõttu tõusta, kuid ta jääb ikkagi alaks, mis ei ole olemas iseenda, vaid millegi muu pärast. Luuletajast saab laostund inimkonna närviarst.

2.

Muidugi ei ole Richardsi teooriaile jäänd järgnemata protestid. Õige hoogsalt tungis talle mõne aasta eest kallale ameeriklane Max Eastman — kommunist, kelle vaated polnud materialistlikud, vaid kes luule vitaalse nautijana ja loojana nägi kunstis eesmärki omaette, kõrgeima elutunde kehastust, mis tegeliku elu vaatekohalt ei vaja mingit vabandust. Suurel määral Richardsi vastu sihit on ka möödunud aastal ilmund teos „Poetry and Contemplation. A new preface to Poetics“, mille autoriks on andeka luuletajana ning terava mõtlejana tuntud G. Rostrevor Hamilton. Raamatu eesmärgiks pole mitte ainult destruktiiivne kriitika, vaid ühtlasi oma-poolne luule erilaadi, selle tekkimis- ja tajumisprotsessi täpsam analüüs ning selle funktsioonide ja seisukoha lähem piiritleu. Teose selged probleemiasetused, puhtajooneline meetod ja osav, kuid sisetundeline dialektika teevad selle lektüüri naudinguks. Puudutame siin mõningaid selles käsitletud küsimusi.

Hamilton ei ole fanaatik, kes tahaks luulest teha inimkonna alfa ja omeega. Usundi ja eetika aseaineks ta seda ei pea. Ometigi näeb ta selles erisuguseid väärtusi, mida mujal ei leidu või leidub vähemal määral. Luule ei ole temale kõik, kuid see on põhiline ja paratamatu suge, ilma milleta inimsugu ei saa väärikalt eksisteerida.

Raskuspunkt on tal algusest pääle asetef hoopis teisale kui Richardsil. Vastandina viimasele ta näeb luule väärtust teadlikus, mitte alateadlikus elamuses. Ta ei kuulu nende hulka, kes nagu G. E. Moore omistavad kaunile esemele — nii siis ka luuleteosele — iseseisvat ilu väljaspool tajuvat vaimu, üliinimlikku reaalsust, otsekui mingisugusele platoonilisele ideeale. See vaatekoht — mida olen kuulnud kaitstavat ka mõnede meie väljapaistvamate kirjanduskriitikute poolt — veetleks teda, kuid näib tal käivat terve mõistuse vastu. Kunstiteos kui seesugune on temale eeskätt muljete võimaldaja. „Asjana endamisi“ ta võib oletseada mingis meile tajumatus olemuses, kuid sellega meil pole tegemist ja see meid ei huvita. Ta on tähtis elamuste allikana. Ent kuna need elamused igal tajujal mõnevõrra erinevad, puuduvad ilu hindamiseks absoluutsed mõõdupuud. See siiski ei tähenda, et vaatleja tohiks leppida esimeste temal tekkivate muljetega. Ta peab olema sellest teadlik, et autor teost luues taotles teatavat ideaalset kogumuljet, et viimisteldud teosesse on pandud teatavad kindlad elamused, mis potentsiaalselt on temas ka lugeja või vaatleja jaoks olemas, ning et kuigi ei ole võimalust neid täielikult reprodutseerida, saab autori enda lõppelamusele siiski läheneda. Selleks, et seda teha, tuleb teosesse anduvalt süveneda mitmelt eri vaatekohalt, seda korduvalt vaadelda, vahel isegi seda analüüsides, sest muidu jääb vahe

autori ja nautija käsituse vahel liiga suureks. Teos ei ole mitte ainult ettekääne oma vaimu minnalaskmiseks, vaid kunstniku vaimust lähtund orgaaniline tervik, mida tuleb vähemalt katsudagi mõista kogu tema tervikluses. Et ise omandada sellesse kunstniku poolt mahutet hulk organiseerit vaimust, selleks tuleb autoriga kõigiti kaasa minna. Tuleb näha tema toodet esteetilise organismina, milles sisu ja vorm on lahutamatud ja mille olemust tuleb tajuda teadlikult, selle asemel et Richardsi viisil rahulduda sellega, et see meie impulsse paneb harmooniliselt vibreerima. Richards väidab näiteks, et luuletuses leiduvaid visuaalseid pilte ei olevat tarvis vaimset reproduitseerida — üldmulje tekkivat selletagi. Sellega Hamilton ei lepi. Ta nõuab kõigi luuletuse sugemete, nii sisuliste kui formaalsete, võimalikult täielikku nägemist, selle kui iseseisva organismi kehendamist omaenda vaimsesse organismi. See eeldab muidugi vaatleja poolt hoopis suuremat andumust ja tähelepanu, kui näib tarvilikuks pidavat Richards, kellele pole tähtis teos ise, vaid selle järelmõju. Selle järelmõju potentsiaalset kasulikkust Hamilton ei eita, kuid ta toonitab, et seegi jääb tulemata, kui me piisava andumusega ei taju teost esteetiliselt.

Richardsi rõhuasetus kooskõlastetavate impulsside kvantumile on nii ühekülgne, et ta ei tee küllaldast vahet selle vahel, millised elamused on kohased luulele ja millised mitte. Tema teooria järele võiksid teosesse sobida ka kõik tavalise elu kirjud ja aktuaalsed huvid — mida rohkem, seda parem. Sellele vastab Hamilton, et esteetilise elamuse puhtuseks ja püsivuseks on tarvis kontemplatiivset hoiakut. Liiga otseselt teotsemisele ja seisukohavõtule õhutavad sugemed esteetilisest esemes kipuvad muutuma sellele suhtumisele takistuseks. Me ei suuda nende tõttu enam tarviliku intensiivsusega anduda teose kui organismi tajumisele, vaid meie huvid suunduvad vaadeldavast objektist mööda ja välja — kontemplatsioon häirub. See ei tähenda siiski, et aktuaalne peab olema teosest elimineerit, kuid ta peab olema nägemuseks ümber kujundet, nii et terviklik mulje selle all ei kannata. Loomishetkel peab esikohal olema kujuandev energia, kunstniku esteetiline elamus, eelnegu ja järgnegu sellele misugused tahes tegeliku elu püüded ja taotlused. Poeedil võib olla oma ilmavaade, mida ta kirglikult propageerib, kuid kirjutamise ajaks tema mõttekujutus peab olema sellega juba nii küllastet, et see võib saada kontemplatsiooni esemeks. Kui loomise kestel kontemplatiivne hoiak kaob ning asendub näiteks jultustavaga, tundub teoses otsekohe ebakõla. Bunyani „Palveränduri teekonnal“ on ilmselt eetilisi ja usulisi eesmärke, kuid kõige mõjuvamad mitte ainult esteetilisest, vaid tagantjärele ka eetilises mõttes on siiski need kohad, kus kõlbline suund küll on olemas, kuid liitub nii fihedalt terava, pregnantse nägemusega, et ei eksisteeri enam omaette. Luuletaja ja kunstnik peab suutma seevõrd identifitseeruda oma visiooniga, et antud hetkel kõik muu näib kõrvaline. Samal viisil peab teosele anduma lugeja. Seda sügavamad on kõik hili-semad mõjud.

Päämist erinevust ühelt poolt esteetilise ja teiselt poolt praktilise ja spekulatiivse elamuse vahel näeb Hamilton täielikumas sisenemises vaatluse esemesse esteetilise elamuse puhul. Ese sääljuures õieti polegi

muud midagi kui eriti rikas teadvuse sisaldus, mille intensiivsel vaatlusel meie tunded, impulsid jne. tõesti organiseeruvad ja kooskõlastuvad Richardsi poolt soovit viisil, tõstes meie üldist elutunnet. Kuid ei ole sugugi kindel, et sellega kasvab meie võime teotsemiseks igapäevase elu areenil. Kunstiline nauding, samuti nagu looming, võib muutuda nii ahvatlevaks, et loobutakse igasugusest „tegelikust“ aktiivsusest. Luuleelamus ei eelda seevõrra teovõimet kui avarat vastuvõtlikkust, mis lepib erinevaid ja vastandlikke sugemeid. Kui see vastuvõtlikkus areneb ühekülgseks, siis inimene võib kaduma minna „tegelikule“ elule. Richardsi impulsside koordineerimise eetika põhjened arusaamatusel, sest tõeline eetilise elamus seisneb enamasti just valikus ning loobumises. See vastuvõtu piiramine võib sellest hoolimata mõjuda kujundavalt. Kui kunstilise elamuse kaudu peenendume, siis eetiliste otsustuste varal arendame oma iseloomu jõudu. Vähendades oma impulsside orkestrit võime vahel suurendada oma hinge olemust, andes talle selgroogu ja suunda. „Kõnel-dakse üldiselt palju lääget juttu kunstniku kõlblisest üleolust või (juhul, kui tema käitumine teeb selle väite kaitsmise võimatuks) sellest, et ta seisab moraalist kõrgemal“. Nii kaugele ei tohi minna. Sellegipärast jääb kunst asendamatuks ja ainulaadseks. Temas on vähem ägedust, kuid rohkem selgust kui „elus“. Hamilton tsiteerib oma mõtte selgitamiseks ühe koha miss E. M. Bartlett'i kirjutusest „The Determination of the Aesthetic Minimum“, milles ta ütleb, et „emotsiooni lahutamine selle loomulikust avaldusest tegude kaudu ei too niisugusel korral kaasa pinevuse kuhjumist nagu siis, kui väline vastuseis takistab teda eesmärki saavutamast, vaid tulemuseks on teissugune tunde l a a d, mis on ühtaegu nõrgem ja selgem. Võiks öelda, et see on pigemini teadmine, mis viha- või hirmutunne on, kui tõeline sattumine viha või hirmu mõju alla“.

Hamilton näitab ilmekalt, kuidas luuletaja ei tarvitse sugugi tavaliselt olla paremini tasakaalustet hingeeluga isiksus kui muud surelikud, nagu arvab Richards. Ta rõhutab vastupidi, et just poeedi herkus teda alatasa tõukab kord ühele, kord teisele poole, kusjuures kunstiline looming peab teda ennast sageli vastuoksustest päästma. Kuid tema loomingu tulemustele on harilikult küll omane see peenem organisatsioon, mida Richards ihaldab. „Luulel on vaimu korraldamise vaatekohalt nii otsest kui kaudset väärtust: otsest selle tõttu, et luuleelamust ennast iseloomustab ilus kord; kaudset seepärast, et see arendab kontemplatiivset vaimuhoiakut.“ Kontemplatsiooni on nimelt tarvis kõigil — isegi riigimehil ja administraatoril. „Kahtlemata kõrgele kohale jõudnud inimesed on iseenestele võõrad“, ütleb Bacon ühes essees, „ja senikaua kui nad liiguvad töö tuhinas, ei ole neil aega hoolitseda ei keha ega vaimu tervise eest. Illi mors gravis incubat, qui notus nimis omnibus, ignotus moritur sibi.“ Kontemplatsioon alles õpetab iseennast tundma ning teadlikuks saama. Ilma selleta elu võib muutuda ebamääraseks askluseks. Ent luuletaja kontemplatsioon on harilikult veel astme võrra kõrgemal. Luule ei ole nimelt mitte ainult ega eeskätt „tegelike“ elamuste väljendus. Viimased võivad olla lähtekohaks, kuid looming muudab nad põhjalikult, vormides neid ja sulatades nad ümber. Juba luule materjal, keel, teeb selle paratamatuks, kui selle säädusi — mitte tavalise grammatika mõttes! — tahetakse respekt-

rida. Keel, milles on tallel kümnete ja sadade põlvede muljed, mõtted ja tunded, paneb individuaalsele elamusele oma pitsati pääle. „Tõelise luule loomisel meie kontemplatiivsete elamustega toimub oluline muutus, kuni tuleb ilmale midagi uut, nagu laps, kes omandab elu, mis on ema elust eraldet. Selles protsessis sõnade võlujõud kutsuvad ellu uue, haarava elamuse, mis ei ole sõltuv kitsa või individuaalse hingeajaloo kaastööst. Nii elamus eemaldub kahekordselt tegude maailmast, omandades püsivuse, ühtsuse ja selguse, mis on kunstile omased.“

Luule on ainult osa maailmast, kuid tähtis osa neile, kellel on vastu võtlikkust sõnade, värsimõõdu ja rütmi jaoks. „Kui elu aitab neil mõista, mis on sügavat ja tõsist luules, siis luule omakorda võimaldab neil aru saada, mis on sügavat ja tõsist elus.“

3.

Need on vastutustundelise isiksuse kaalut sõnad. Nad on sihit niihästi nende vastu, kes kunsti nimel õigustavad lõtvust, kui ka nende vastu, kes sellelt nõuavad publitsistlikke seisukohavõtte. Nii väärtuslik kui oma ülesannetest tõsiselt teadlik publitsistika ongi, ei ole see kirjanduse pärisala. Võime luuletajale asetada nõude, et tal oleks tuuma ja tõsisust — kuigi see tõsisus võib väljenduda väga mitmesugusel viisil —, kuid eksime kindlasti, kui tahame temast teha juhtkirjaniku või koolmeistri. Ta võib olla nii ühte kui teist, kuid mitte neil hetkil, mil ta toimib luuletajana. Oma intensiivse nägemusega ta võib avada meie silmad nii mõnelegi elulisele tõele, kuid tema ülesandeks ei ole sääljures õpetavalt sõrme tõsta. Need teiste alade inimesed, kes seda teevad, ei tarvitse olla alaväärsed, kuid luulel on omad erisäädused. Kui peame seda meele, hoidume kergemini ekslikest nõudeist ja laitusist. Selle tõe on kõnealuse raamatu autor veel kord formuleerind suure selguse ja veenva motiivatsiooniga. Meilgi siin Eestis on põhjust neid probleeme asjalikult kaalumisele võtta.

Ants Oras

KAS ON KUJUNEMAS UUS EUROOPA?

Viimased Euroopa sündmused, Inglise-Itaalia leping, Prantsuse-Itaalia läbirääkimised, marutuli Tšehhoslovakkia suveräänsusele, Poola-Leedu lähenemisekatse, Hispaania kodusõja lõppvõitlus, ja mitte viimasena ka Rahvasteliidu väljalülitamine, sunnivad eurooplast tahtmatult küsima: kas on sündimas uus Euroopa? Meile kutsutaksegi juba sugereerida jaatavat vastust sellele küsimusele: Berliin-Rooma telg loovad uue Euroopa ning Berliini ja Rooma moosekandid katsuvad mängida esimest viiulit Euroopa rahvaste kontserdil. Kui veel meenutada paanilist hirmu iseseisvuse pärast, mis paljude Euroopa väikerahvaste ajakirjanduses kajastub, ja ka hilisemat hirmuprodukti — karjet absoluutse neutraliteedi järele à la Šveits — siis häälestab see pessimistlikuks. Ja just seepärast, et puudub nii suurel määral vastutustunne ajaloo ees, mida on omistatud noorele intellektuaalsele Euroopale, sellele eliidile, kes, vaatamata galopeerivale kultuurilaastumisele, peaks olema valmis päästma „väärtuste tahvleid“ massihullustuse käest. Igale mõtlejale peaks olema selge vitalistliku massidünamika psühholoogiline probleem, mis ei tunnusta ei religiooni, ei tõde, ei õigust, ei teadust ega perekonda kohustavate seostena, ja mille poliitilise mõllemise ekstraktsiks on ainult sõprus või vaenusuhe. Kes tänapäeval veel usub, et rahvusvahelised lepingud suudavad natsionalistliku riigiidee monomaania piirata, see on viimased aastad maganud.

Euroopas pole enam mingisugust neutraalsust. Isegi Šveitsi välispoliitika juhid eksivad, kui nad formaalse erapooletuse-deklaratsiooniga loodavad Helveetsiat päästa sõjast. Niikaua kui šovinistlikus ideoloogias oleleb veel „vabastamata vendi“, kes igatsevad verehäälele baseeruvat hästikorraldatud saatüsühist“, seni tuleb „saatuskaaslusi võõra rahvusega nimetada ebaõnnumulikuks“. Belgia oli kord juba ebaameeldivas situatsioonis, kus tema neutraliteedifakt hävitati paberilipakana, ent möödunud aastal pöördus ta neutraliteedi juurde uuesti tagasi. Ja tänapäeval nõuavad Eupen-Malmedi distriktide 32 tuhat sakslast — just peale 10. aprilli — saksa keelt sundusliku riigikeelena! Taanis ei rahulduta sellega, sest taani ja põhja-schleswigi keeled vaevu erinevad: sakslasest rahvasaadik Schmidt-Wodder nõudis ei enam ega vähem kui piiri reguleerimist. Kõrvalmärkusena: Lõuna-Aafrika parlamendis nõudis sakslane dr. Hirsekron kolmetuhanda saksa asuniku pärast samuti saksa keelt sunduslikuks riigikeeleks. Kuid me ei peatu siinkohal peale Austria anschlussi mujal Euroopas ilmsikstulevaid analoogilisi nähetusi. Nendime vaid, et mõnedegi Euroopa väikeriikide autoriteet lühikese aja vältel samuti on langenud nagu Tšehhoslovakkia oma. Suur-Saksa ja Itaalia tasalülitatud ajakirjandus märgib seda tõika „kui Euroopa valitsuste kasvavat arusaamisele jõudmist“ suure heameelega. Me ei lase end muidugi mitte petta: autoritaarsed valitsused peavad alati olema oma tegude heroldid ka siis, kui neid tegusid ei saagi kirjutada nende kontosse. „Me tunneme viisi, me tunneme teksti, me tunneme samuti loojat,“ ütles Heinrich Heine juba saja aasta eest sellise avaliku arvamuse kujundamise puhul süstemaatilise valega. Tänapäeval on Euroopa väikeriikidele esijoones hädaohuks propagandalaine, mis väljast sisse murrab ja ka kindlaimatki riigikaitset õõnestab. Need väikeriigid on sunnitud leppima tsentraliseeritud informatsiooniteenistusega. On tõik, et Berliin, „Euroopa telegraafiline süda“, on ka nüüd vahendajaks jäänud Euroopa 26-le telegraafibüroole, kus tunnustatud objektiivne Wolffi telegraafiagentuur on pidanud aset andma DNB'le (Deutsches Nachrichten Büro). Muidugi evivad ka üksikud, enamikus riiklikud, teadeteagentuurid erilepinguid ka teiste teadeteagentuuridega: neil on siin-seal erikorrespondente. Tegelikult Berliini teadetebüroo maksuliste agentide määratu kari on end sisse sõõnud kõikjale ja mõjustab Euroopa avalikku arvamust. Kui näit. „Uus Eesti“ Pariisi korrespondent 10. mail kirjutab Prantsuse välispoliitilise kursi täieliku muutmise nõudest ja uue programmina fikseerib Franco valitsuse ainsaks Hispaania seaduslikuks valitsuseks tunnustamise, Nõukogudest eemaldumise ja Poolale liginemise, Tšehhoslovakkia lepingu ülesütleamise ja Rahvasteliidust väljaastumise, ning lisandab: võiks uskuda, et need kavad on koostatud Berliinis, — siis osutab see fakt situatsiooni tõsidusele, kuna tegelikult on see saksa pressiaagentide üle-euroopaline võrk, kes seda uut kurssi laseb paista prantsuse avaliku arvamusele. Kurvem siinjuures on veel see, et saksa teadeteaparaati ei pea ülal mitte Saksamaa, vaid see aparaat on veel heaks diviisideallikaks Kolmandale Riigile. Siin on vaja alarmi. Euroopa tervendamise probleemi ei lahenda mitte Rooma-Berliini telje ümber koondunud 120 miljonit, vaid eliidi seesmine ümbersünd ja valmisolek mõelda ja teostada vastutustundega ajaloo ees. Eelduseks viimasele on igatahes uus kvaliteeti tunnustav ühiskonnatunne. On vaja „soliste“, keda ei võlu kaasalaulmine massi-kooris. Pole tarvis mitte ühe „liikumise“ dirigente, vaid individualiste, kellede väärtuskaala suunab primitiivselt komplitseeritule, madalamalt tasemelt kõrgemale, eks-tsentriliselt häälestuselt kontsentrilisele.

Kaasaegsed suured „liikumised“, bolševism, fašism ja rahvussotsialism, pole muud midagi kui permanentsed revolutsioonid, tähendab, vastandid maailmavaatele, mis taotleb oleva pooluseid, rahu ja liikumist, traditsiooni ja arengut tasakaalustada. Selles monumentaalses ühekülguses seisnebki nende liikumiste uudus, nende enneolematu võlu. Selles peitub nende tohutu mõju kõigile ühekülgseile absolutistlikele loomuseile, eriti noorusele, kes tahaks olla kehastunud liikumine, ning massidele, kes tajuvad olevat survena ja igatsevad nende kaudu sellest survest vabanemist. Ent nad kogeavad liiga hilja, et riik on äkki kõik, ja et riik ei kaitse enam, vaid pidurdab individuaalseid taotlusi. „Führerite“ kollitamine ei tähenda teatud mõttes muud, kui tasalülitamist massinivoole, rakendades autoritaarse riigi kõrgeimat seadust „õigus on see, mis riigile kasulik on“ kuni individuaalseimate ja intiimseimate eluavaldusteni. Need liikumised ei saa kunagi viia kultuurilooliste kategooriate orgaanilisele arengule, vaid ainult kaosesse. Tardunud absolutism, mis rõhub ja pidurdab orgaanilist arengut, on alati viinud revolutsioonile. Ja polaarse paratamatusega on varajasemais revolutsi-

oonides kaosele järgnenud diktatuur. Kaunis kindlasti võib ette öelda, mis oleviku absoluutseist liikumisist kristalliseerub: bolševism, fašism ja rahvusotsialism paiskavad inimese võrratusse viletsusse nii kehaliselt kui hingeliselt. Kõige rohkem kannatavad siin loomulikult vaimselt ärksamad, individuaalne intellekt. Kuid kas seepärast peab tulevik paratamatult uppuma pessimismipilvedesse! Ei, sugugi mitte.

Niikaua, kui on tegemist inimsoo ajalooaga, on kõike sündivat teadlikult mõjustanud **i n t e l l i g e n t s**. Elu reaalsus on vaimsed kvaliteedid alati siis paisanud mängu, tugevaimalt alarminud, kui kultuuriloolised kategooriad ähvardusid manduda zoo- loogilisiks.

Lõppeks on diktaatorid ju sõltuvad majanduslikest olusuhetest. Nälg ja püüd- luste pidurdamine on alati viinud diktaatorliku režiimi laostumisele. Eba- produktiivne majandamine viib paratamatult pankrotti. Iga autoritaarne diktatuurriik töötab eba- produktiivselt. Ta vajab üha suuremaid kaadreid enda kaitseks, diktatuurrežiimi püsti- hoidmiseks. Need, enamuses ka elustandardilt paremini situeeritud ringkonnad, kan- navad eneses laostumise idusid. Produktiivselt loovad hulgad tajuvad nende tegevust maksude koormana ja muu survena. Seda võib kogeda eriti Itaalias, kus igas vagunis poliitilise valvena sõidab kaasa militsionäär. Kolmandas Riigis on see „kaitsemis- süsteem“ rakendatud veel süstemaatilisemalt. Ja paljudes teistes täiesti või pool- autoritaarsestes riikides võib nentida sama. Inimkonna püüdeks aga on tööd, mis kultu- tuurse elu jaoks tarvilik, muuta võimalikult kergeks — rationaliseerimine pole ainult kapitalismi leiutis tööjõu profiitsemaks kasutamiseks.

Siia lisandub veel eba- produktiivse riigimajanduse mõttefu finantspoliitika. Autark- sete võtetega võib küll riigi poolt kindlaks määratud rahaväärtust stabiilsena hoida, kui reguleeritakse ka kaupade- ja tööhindu. Niipea aga, kui üks riik ei produtseeri ise kõiki tooraineid ja eluks tarvilikke produkte, viib selline majandussüsteem pidur- damatult pankrotti. Üks autarkilise finantspoliitika meistreid, dr. Schacht, kes juba tulevaste generatsioonide taskud on koormanud 35 miljardi kuld margaga [suur finants- ajakiri „The Banker“, Londonis, tõi veebruaris 1937 selle finantspoliitika üksikasjalise ülevaate], ei saa end teisiti päästa, kui kaubakrediitide näol saksa tööstust püsti hoi- des, mis tähendab rahvavaranduse pidevat „rekvireerimist“ riigi kasuks. Kuna kogu Saksa rahvas seetõttu on elu ja surma peale seotud süsteemiga, siis tuleb varisemine uue maailmamajanduskriisi juhul kiirem, üldisem ja ulatuslikum. Ta tõmbab sellesse pöörisesse aga kaasa ka kõik väikeriigid, kes usuvad ärisidemeist Saksamaaga mitte loobuda võivat. Juba praegu on olukord niisugune, et deviisi põhjal „kaup kauba vastu“, väikesed riigid on sunnitud Saksamaalt sisse vedama kalleid tööstussurrogaate. Meie ei too siin nende riikide nimestikku, kes on sattunud majanduslikku rippuvusse teatavaist autoritaarseist riikidest. On kahtlemata kindel, et selline majanduslik „sisse- murd“ väljastpoolt peab viima vastavad rahvad viletsusse. Tegelikult ongi see natsio- nalistliku ekspansiooni dünaamika eesmärgiks ja ülesandeks.

Kas tohime tänapäev, kus maailm kajab vastu sõjariistade färiinasi, verejanuste atavismide fraseoloogias, anduda pessimismile! Ei, meie teame, et meie päevade sündmustes pole mitte tegemist võimsate, vältimatute mehaaniliste protsessidega, mil- lele oleme sunnitud fataalselt-passiivselt alistuma. Me teame, et asjade käigu otsus- tab inimese tahe, tarvis on vaid seda taht õigel kohal mängu panna. Paistab, et just väikeriikide noorus, kes on võrsunud valitsevast sotsiaalsest ülemkihist, pigemini tahab taluda effeheidet radikalismis, kui aidata süvendada hukatuslikku lõhet tõelisuse ja vaimu vahel. Ta tunneb oma ülesannet, ja on farvis vaid hoida ta silmade ees Uue Euroopa ideaali. See on maa, kus pole alaväärtuslikke klasse, rasse ega natsioone. Teostame selle.

ANDRÉ RIEBELING

MÕNEDEST AUHINDADEST JA NENDE MOTIVATSIOONIDEST

Iga auhindamise puhul tekib paratamatult eriarvamusi. Ei ole vist olnud säärast, mille puhul poleks olnud näha laitvat päärapatust või isegi sügavat võõrastust. Tun- nustagem sellepärast mõõdupuude relatiivsust ning ärgem oodakem mingit **a b s o - l u u t s e t** õiglust. Mida siiski **t u l e b** oodata, on loogikat ja mõnevõrragi järje- kindlust.

Alles mõni päev tagasi avaldeti meie ajakirjanduses teated ja põhjendused viimaste Raamatufondi auhindamiste kohta kirjanduse, raamatuillustratsiooni ja teaduse alalt. Neid tahan siin üsna lühidalt puudutada.

Loeme Heiti Talviku luuletuskogu „Kohtupäev“ kohta (siteerin „Postimehe“ järele), et see „fahistab autori maailmavaatelist vabanemist raskest haiglasest pessimismist ja siirdumist rõõsamale, jaatavamale elutundele. Nii oma filosoofilise sisu kui ka kypse vormi poolest tõuseb see kogu kõrgemaile (peab vist olema „kõrgeimale“) tasemele 1937. a. luuletodangus.“

Sellele teosele määrati auhinnaks 750 krooni.

Henrik Visnapuu „Saafana vari“ on ametliku motivatsiooni järele „värssromaan, milles kajastuvad õnnestunult Vabadussõja meelolud ja mis annab kitsapiirilise, kuid huvitava läbilõike vastavast ajajärgust. Selles luulevormilises eepilises teoses leidub kohti, kus vabadussõjaaegsed meeleolud ja tunded leiavad luuleliselt jõulise põlistuse.“

See teos sai auhinnaks 1000 krooni.

Jätame kõrvale neile kahele teosele osaks saand arvustuse, mis mõne erandiga (silmapaistvaim neist on Henrik Visnapuu enda toimetet „Yaramus“ ilmud B. Taggo arvustus tema raamatu kohta) on Visnapuu puhul olnud hoopis ebasoodsam kui Talviku puhul. Vaatleme lihtsalt praegu siteerit motivatsioone. Üks teos olevat „õnnestund“, temas „leidub kohti“, mis on „luuleliselt jõulised“, teine tõstetakse sellevastu motiveeringus esile kogu muust luuletodangust. Talvik on tipp, Visnapuu on paiguti oivaline, kuid see, mis on paiguti oivaline, saab rahaliselt kõrgema hinnangu. Kas ainult teemi tõttu või autori halli minevikku kuuluvate teenete pärast! Kui auhinna soovitajad arvasid teisiti, siis oleks olnud vajalik seda nähtavale tuua ka motiveeringus, muidu jääb kõigil kõrvalseisjail väär mulje, eriti arvestades Visnapuu teose halba menu arvustajate juures.

Motivatsioonidest tahaks nagu tunduda, et mitmes teiseski teoses on nähtud väljapaistvamaid väärtusi kui „Saafana varjus“. Nii öeldakse Hindrey „Sigtuna hävingust“, et selles „on väga silmapaistval määral jõutud sellise psühholoogilise sügavuse ja avaruseni, millist meie kirjanduses seni on saavutatud võrdlemisi harva, misjuures aga teose vormilinegi külg osutab erakordset paindlikkust ja rikkust. Uhtlasi on ka sama autori romaanis „Sündmusteta suvi“ silmapaistva vaimukuse ja kriitilise tabavusega kirjeldatud heas kujundusvormis meie haritlasele esinevate sügavaimsete, talupoeglikkude ja tõusiklikkude elementide ristlemist ning omavahelist võitlust.“

„Erakordne paindlikkus ja rikkus“, „väga silmapaistev“ psühholoogiline sügavus ja avarus, „sügavaimsete“ elementide käsitlemine „silmapaistva vaimukuse ja kriitilise tabavusega“ — kui me loeksime seda kõike tavalises arvustuses ja kõrvutaksime Visnapuule jagat kiitusega, siis ütleksime, et viimane on ilmselt nõrgem kirjanik, kuigi tal mõned kohad olevat „luuleliselt jõulised“!

Ka Semperi „Lõuna Risti all“ osutavat „autori erakordset paindlikkust“ niihästi kõrgema kultuuri avalduste kui ka loodusliku primitiivse mõistmiseks ja kirjeldamiseks. „Uhtlase asjatundlikkuse ja plastilisusega“ kirjeldavat autor selles teoses „maailma silmapaistvamaid vaimuinimesi ühelt poolt ja eksootilisi primitiive teiselt poolt“. Jällegi midagi „erakordset“, tarvitades ametliku motiveeringu sõnu — kuid rahaline hinnang on nii umbes „rahuldav“ — poole vähem kui Visnapuu juures.

Kõike eelnevat arvestades saab mulje, et need üksikud „jõulised“ kohad „Saafana varjus“, mis on õieti ainuke tõesti suur pluss, mida motivatsioon märgib, peavad olema ainulaadsed — kuid miks pole seda siis nimetat? Minu isikliku vähetähtsa arvamuse järele pole Visnapuu teoses üldse midagi ainulaadset, vaid see on pigemini nõrgavõitu — ja midagi säärast aimad ebamääraselt, lugedes õige tagasihoidlikku ametlikku iseloomustust selle poeemi kohta.

Igatahes ei saa öelda, et auhindamiskomisjon või Raamatufondi juhatus oma järjestust sedapuhku oleks vaevund veenvalt põhjendada.

Muide, tunneme riiklikel auhindamistel valitsevat põhimõtet, et kui keegi sama teose eest on mujalt saand auhinna, siis Raamatufond vastaval määral vähendab omapoolse summa. Tuglase „Väike Ilimar“ sai Tallinna linnalt mäletetavasti 500-kroonise auhinna. Arvatavasti oli siis temale Raamatufondi poolt ette nähtud vähemalt 750+500 = 1250 krooni. Ta oleks siis õieti pidand kuuluma kahe esimese hulka. Tegelikult teda mainiti neljandal kohal. Prof. J. Köpu ja A. Palmi puhul on selgesti öeldud, et nemad oma muidu üllatavalt väikestena tunduvad summad on saand lisa-auhindadena.

Niipalju motivatsioonide tehnilistest puudustest. Kahju on ainult, et need võivad tekitada ebameeldivaid väärkäsitusi. Sisuliselt oleks juurde lisada veel mõndagi, sest vähemalt allakirjutanu ei saa lahti muljest, et väärtusi on mitmel puhul järjestet väga omapäraselt ja et mõnedki möödunud aasta parimate hulka kuuluvad teosed on jäetud täiesti kõrvale, kuid maitsed võivad ju erineda. Igatahes on see eri päätükk. Tuleks soovitada, et komisjonid edaspidi töötaksid tähelepanelikumalt.

ANTS ORAS

VEEL RAAMATUFONDI AUHINDAMISTEST

„Akadeemia“ toimetuse lahke vastutuleku tõttu võime eelesitatud süüdistuste puhul kohe esitada ka mõned selgitused. Nagu kõigi ilukirjandusliku žürii liikmete allkirjadega õiendus ajalehtedes tõendab, oli žürii auhindamisotsus sootuks feissugune, kui see hiljem ametlikult välja kuulutati. Pole põhjust seda ka siin varjata: sest žürii kirjanduslik südame tunnustus saab end kaitsta ainult tõsiolusid esitades. Presidendi 1000-kr. auhindade saajateks olid seal esitatud Hindrey ja Tuglas [arvestades ka viimase saadud Tallinna linna 500-kr. auhinda]; Adson, Talvik, Visnapuu, Semper ja Parijõgi olid premeeritud 750 krooniga — arvestades üldist soovi, et auhindu võimalikult mitte killustada, nagu mullu. Ergutusauhindu [millest ajakirjandust paremaks peeti mitte lasta informeerida, et asjaga seoses mitte liiga palju nimesid esile tuua] määrati R. Rohule 500 kr., B. Kangrole 250 kr. ja A. Hintile 250 kr. Ainult sel juhul, kui Raamatufondil peaks leiduma veel lisasummasid, peeti vajaliseks määrata 750-kroonine auhind ka Mälgule (kelle romaani peeti küll üsna heaks, aga sama autori eelmist tööd kordavaks ja seefõttu vähem uudseks). Nagu kollektiivsed otsused ikka, oli see auhindamisettepanek kompromislik kokkulepe mitmete erinevate seisukohtade vahel. Temaga võib üksikasjades olla rahul või mitte, aga tervikuna on teda siiski vist iga žüriiliige valmis kaitsma.

Kahjuks ei saa aga žürii muidugi mitte enam kaitsta otsust, mis välja kuulutati ametlikult ja kus isegi mõni motivatsioon [Visnapuu puhul] on muudetud teiseks. Kellelt see põlvneb, pole meile teada. Kuuldub igatahes, et muutused pole tehtud mitte otsuse ametlikkude kinnitajate, auväärt hr. riigipresidenti ja hr. haridusministri poolt, vaid et neile otsus ongi esitatud juba väljakuulutatud kujul. See näib olevatki väga usutav, sest kui need kõrgesti lugupeetavad isikud kord on usaldanud auhindamisettepanekute tegemise asjatundjate kätte, siis on loomulik, et nad nende pika ja vaearikka tööga põhjendatud ettepanekuid kas kinnitavad või ka ei kinnita, igatahes aga vaevalt ise mahti saavad asjasse niivõrd süveneda, et neid hakata üksikasjaliselt ümber töötama.

Žürii otsus on tõenäoliselt muudetud siis juba Raamatufondi juhatuses. Viimase kirjanduslikku kompetentsi ei saa pidada küll vist mitte väga suureks, kuna ta kolmest liikmest tegeleb ainult üks (seegi ise laureaati) kirjandusega ja selle hindamisega lähemalt. Nähtavasti on muutused tehtud siis enam kirjanduspoliitilisi või muid kaalutlusi silmas pidades. Ja neist, nagu ka sellise julge sammu juriidilisest ja moraalsest küljest ei tea ega taha kõnelda meie. Vaid loodame, et seda teevad vastavad härrad ise. Igatahes aga ei saa žüriid vastutavaks teha selle omapärase juhtumi ja selle tulemuste eest, mis auhindamiste ajaloois vist küll õige erakordne ja korduudes kipub mõttetuks tegema a u t o n o m s e žürii valimise üldse.

AUG. ANNIST

O. URGART

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

UUENDATUD VALITSUS. Uue parlamendi kokkuastumisel 21. apr. Vab. Valitsus demissioneerus. 25. apr. ametisse astunud Vabariigi president K. P ä t s tegi 4. mail senisele peaministri asetäitjale K. E e n p a l u l e ettepaneku kujundada uus valitsus. Mõne päeva jooksul jõudis K. E e n p a l u selle ülesandega lõpule ja 9. mail nimetas president uue, õigemini küll u u e n d a t u d valitsuse ametisse. Senisest ministristest lahkus ainult k a k s: välis- ja kohtuminister. Uusi tuli juurde k o l m: majandus-, sise- ja kohtuminister, sest siseministri portfelli, mis seni oli peaministri asetäitja käes, anti iseseisvale ministrile, peaministrile jättes ainult valitsuse tegevuse üldise juhtimise.

Senine majandusminister siirdus välisministeeriumi juhtimisele. Seega kujunes valitsuse koosseis järgmiseks: Peaminister — K. E e n p a l u, majandusmin. — L. S e p p, välismin. — K. S e l t e r, sisemin. — R. V e e r m a a, sõjamin. — P. L i l l, põllutömin. — A. T u p i t s, haridusmin. — A. J a a k s o n, teedemin. — N. V i i t a k, kohtumin. — A. A s s o r, sotsiaalmin. — O. K a s k. Nendest on 5 Riigivolikogu Rahvarinde rühma liikmed, kuna ülejäänud 5 ei kuulu parlamentis.

Muudatused valitsuse isiklikus koosseisus ei tähenda aga nähtavasti mitte seda, et mõnede ressursside juhtimisel senisega võrreldes peaks tulema murrangut poliitilises mõttes. Muudatused olid tingitud muudest asjaoludest, peamiselt isiklikest. Uus majandusminister kinnitas kohe pärast ametisse astumist, et ta tahab vankumatult jätkata oma eelkäija suunda, jagades sellele oma tunnustust. Välisministeerium hakkab vahest uue ja noorema mehe juhtimisel näitama suuremat aktiivsust. Kohtuministeeriumi alal ei saa juba sisuliselt tulla midagi senisest erinevat, samuti mitte ka sise-ministeeriumis.

Kuna ametisse nimetatud valitsus on esimene uue põhiseaduse valitsus, siis oli huvitav tähele panna tema ametisse kutsumise käiku. Esimesega luuakse ju traditsioon. Enne kellelegi valitsuse kujundamiseks ettepaneku tegemist pöördus president parlamendi mõlema koja esimehe poole arvamiste teadasaamiseks. Vastuse andmiseks võtsid esimehed aega, et parlamendi ringides valitsevate meeleoludega tutvuda. Riigivolikogu esimehe ülesanne oli kerge, kuna seal domineerib Rahvarinde rühm oma juhatusega, kelle selja taga seisab Riigivolikogu rõhuv enamus. Keerulisem oli juba Riiginõukogu esimehe olukord, kuna Riiginõukogus puuduvad rühmad, või kui neid seal leidub, siis ainult mõnemeheliste killukestena. Avalikkuseni pole jõudnud mingisuguseid teateid selle kohta, kuidas esimehed selgitasid enamuse seisukohti, kuid oma vastuse nad presidendile andsid. Kõik see võttis igatahes tükk aega, nõnda et valitsuskriisi lahendamiseks, kui seda nõnda võiks nimetada, kulub umbes sama palju aega nagu endisegi parlamendi ajal.

PEAMINISTRI TEADAANNE. Valitsuse nimetab ametisse president. Riigikogul pole siin kaasaraakimise õigust, nagu tal oli end. parlamendi ajal, kus tema valitsuse ametisse kinnitas. Oma arvamist valitsuse tegevuse kohta saab nüüdne parlament avaldada ainult jooksvas parlamentlikus töös. Ta võib kogu valitsusele või selle üksikule liikmele koguni umbusaldust avaldada, millal siis president otsustab, kumbast ta loobub, kas valitsusest või parlamendist.

Riigikogu töökorra paragrahvide põhjal otsustab uus valitsus ise, kas ta kuulab ära ka parlamendi arvamise oma töökorra kohta või ei tee ta seda. Asja ametisse nimetatud valitsus on otsusele jõudnud, et seda vaja ei ole. Seepärast esitas peaminister Riigivolikogule ja Riiginõukogule ainult teadaande valitsuse töösuunast ja ülesannetest. Vormiliselt võttes oli see teadaanne samasugune deklaratsioon, nagu neid valitsuste poolt endisel ajal parlamendile esitatud kümneid. Aga esitatuna seekord uues korras teadaandena, ei saanud selle kohta järgneda Riigikogus ei läbiarääkimisi ega ka seisukohavõttu, nagu see oli end. Riigikogus.

Teadaanne ise erines omaaegsetest deklaratsioonidest kõigepealt vahest selle poolest, et ta oli pikem, taotledes põhjalikkust ja püüdes püstitada ideoloogilisi sihtjooni. Kuid sissejuhatuseks oli lausutud, et uus valitsus oma suunas ja ülesannetes ei saa kalduda murrangulistele joontele, vaid jälgib vaimu ja olustikku, milles sündis Põhiseadus, ning seda vaimu ja olustikku, mis on mahutatud Põhiseaduse raamistikku. See on ka üsna arusaadav, sest uuendatud valitsus ise ei ole ju ka mitte murranguline, vaid selle järg, kes viimase 4 aasta jooksul riiki juhtinud. Kuid ta tahab olla poliitiliselt aktiivne, nagu rõhutas peaminister, tahab olla juhtiv „käibiva elu korraldamisel kõigis ülesannetes, mida esitab põhiseadus, vab. presidendi ja rahvaesinduse usaldus“. Sellega mitte ametnike-valitsus, kes ainult jooksvaid asju ajama tulnud. Selle juures peab valitsus end rahvuslikuks valitsuseks ja tahab olla ka sotsiaalne valitsus, viimasega rõhutades, et ta oma ülesannete täitmisel ei ole juhitud ühegi kihilise või klassi erihuvidest. Kõik kutsed ja tööalad vaimsete ja materiaalsete väärtuste footimisel on ühiselu lülistikus võrdsed. Valitsus tahab oma juhtivat kätt tarvitada ainult seal, kus seda nõuab ühiselu tarve, selle suunad ning eesmärgid.

Valitsus seab oma peamiseks eesmärgiks uue Põhiseaduse ellurakendamise. Selle juures rõhutas peaminister põhjendatult, et mõnes osas on veel seadusandlikku kor-

raldamist farvis, „kõigepealt muidugi Eesti kodanike õiguste ja kohuste osas“. Muidugi pole siingi oodata midagi murrangulist. Peaminister ütles, et valitsus võtab õigeks suuna, mis juba presidendi poolt määratud dekreetidega kodanike ühinemis-, sõna- ja trükkivabaduste asjus enne Riigivolikogu kokkuastumist. Siiski leidis teadaandes veel lause: „Seejuures on võimalik, et tähendatud seadused nende üksikasjus nõuavad parandusi, kui nad on elus proovitud.“ Et parandused vajalikud, selle kohta on juba praegu kogemusi näit. trükiseaduse asjus.

Kodanike poliitilise ühinemise ehk organiseerumise asjus korraldi teadaandes seda, mida peaminister ütles juba Isamaaliidu täiskogu kokkutulekul pärast Riigivolikogu valimisi: Veel on vara. Selle juures ei ole aga valitsus põhimõttelikult poliitilise organiseerumise vabaduse vastu. Organiseerumiseks tahetakse anda eriseadus ja niikaua, kui seda tehakse ja vastu võetakse, tehakse ühtlasi fähelepane-kuid, millised alused ja kord selles asjas oleksid kõige sobivamad.

Rahvaesindusega, eriti selle Rahvarinde osaga tahab valitsus pidada tihedat kontakti, kusjuures lubatakse arvestada ka seda osa, kes on jäänud välja poole Rahvarinnet. Kuid viimase suhtes on tingimuseks, et nende avaldused ja tahted oleksid poliitiliselt käsitatavad, s. t. valitsusele vastuvõetavad.

Meie ruum on selleks liialt kitsas, et käsitleda peaministri teadaande neid pea-tükke, kus ta puudutas valitsuse programmi üksikasju. Märgime vaid veel, et tahetakse erilist rõhku hakata panema rahva sigivuse tõstmisele, missugust probleemi viimaste aastate jooksul juba korduvalt käsitletud. Siin on maksimaal-programmiks: Eesti rahva arv kahekordseks! Muidugi peab selle programmi teostamiseks valitsus omalt poolt ka eeltingimusi looma. Rahva isetegevus leiab väärilist rõhutamist, nagu seda on propageerinud meie vanemad rahvajuhid juba aasta-kümnete eest. Tahetakse kasvatada isamaalist vaimu ja leida eestluse olemuse põhilisemat kutsumust, tema missiooni igaviku radadel. Kirjandust, kunsti ja teadust valitsus toetab, kuid peab ühtlasi vajalikuks selle suunamist, „et loom-ing osutuks rahvuse elu ja võitluste positiivseks ehitajaks“.

Koolireformi ei võeta enne revideerimisele, kui elu on andnud selles suhtes kogemusi. Üliõpilasnõorsoo enesekorraldusis tahetakse leida tee, mis lõpetaks formaalparteilised tülid organisatsioonide liikide vahel. Selle juures väärrib märkimist vihje, et seda püütakse teha kas olevail või uuendatud aluseil. Nagu see praegusel ajajärgul teisiti olla ei saagi, rõhutatakse teadaandes riigikaitses tähtsust ja kogu rahva valmisolekut enesealalhoiuks. Majanduse lu juh-timisel jätkatakse senist suunda: „riiklik vahelesegamine“ sünnib tootmistevgevuse kind-lustamise sihil; tootmis- ning investeerimistevgevuse edaspidist reguleerimist peetakse tarvilikuks; uusi riiklikke ettevõtteid algatatakse edaspidi ainult neis piires, kus era-algatus ei soovi tegutsema hakata. Maaelu tahetakse muuta mugavamaks. Soomaa de ülesharimine võetakse revideerimisele, selle asemel rõhku pannes mineraal-maade harimisele. See oleks üsna suur murrang, kuna seni on hulk aastaid elatud soode ülesharimise vaimustuses. Sotsiaallalal rõhutatakse klassivõitluse kõrval-damise vajadust ja tahetakse hoolitseda, et kõikjal oleks tööd ja leiba ja kindlustust vanaduspäeviks. Sisekord hoitakse endiselt kindlana, kusjuures senine vägede ülemjuhataja, missugune ametikoht Põhiseaduses on ette nähtud ainult sõja korra-ks, jääb ametisse edasi.

Nüüd jääb ära oodata, missugused sammud järgnevad teadaandes esitatud prog-rammi teostamiseks.

RIIGIVOLIKOGU. Esimene eelnõu, mida Riigivolikogul arutada tuli, oli amnes-tia seadus. Valitsuse poolt esitatud eelnõus viidi juba komisjonis läbi terve rida parandusi, neid tehti veel ka täiskogus. Amnestia puudutas vapse ja kommuniste ning kaitseseisukorra ajal administratiiv-korras karistatuid, kokku umbes 1200 süüalust. Eel-nõu 1. lugemisel võtsid sõna peaausjalikult ainult väljaspool Rahvarinnet seisvad rahva-saadikud. Rvl. A b e n toonitas, et vapsid ei olevat veel oma tegevusest loobunud, nad olevat oma tegelasi poetanud ühelt poolt Rahvarindesse, teisalt jälle tegevat nad opositsioonilist nägu. Rvl. J o h a n s o n soovitas valitsusel sotsiaalset olukorda paran-dada, mis tingiks vangimajade tühjaksjäämise ka edaspidiseks. Kesktalvel veeljuga-dega töölisi rahustada ei ole õige tee, pealegi veel niisuguses vabrikus, kus juhatus eestistatud.

Paranduste tegemisel amnestia-eelnõus ei läinud läbi ettepanek anda amnesteeritavatele tagasi nende aukraadid ja aumärgid ilma erilise palveta presidendile. J. Tõnisson toetas seda ettepanekut põhjendusega, et suurte teenetega meeste enesefunne ja seesmine uhkus ei luba neil esineda palvetega. Ka ei võetud vastu parandusettepanekut, mille järgi amnesteerituil oleks automaatselt avanenud õigus astuda riigi ja omavalitsuse teenistusse.

Riiginõukogu ei teinud eelnõus omalt poolt ühtki parandust. Seadus on juba ellu viidud ja poliitilised vangid vabastatud.

Kalandusseadus oli järgmine eelnõu, mille kallale Riigivolikogu asus. Komisjonis arenes eelnõu arutamine enam-vähem rahulikult ja üksmeeles, kuid täiskogus muutus õhkkond pinevamaks. Kuid seda nähtavasti mitte sellepärast, nagu oleks eelnõu ise nõnda tähtis, vaid selle tõttu, et tema arutamist kasutati juhuseks mõndagi ütelda, mis kellelgi südamele. Seepärast tuli esimehel kõnelejaid korduvalt asja juurde tagasi kutsuda. Rvl. Piip nimetas kalandusseaduse eelnõu „keiserliku Tartu Ülikooli pesuköögi seaduseks“, sellega ajaloolise fakti najal mõista andes, et eelnõu selleks Riigivolikogule esitatud, et viimasel ka midagi arutada ja otsustada oleks, nagu seda tehti ka omaaegsele Vene Riigiduumale. Sellele lisaks pidas rvl. J. Tõnisson kõne, millega ta „sümbolistlikult“ kõneldes lõi juba natuke parlamentlikku õhkkonda. Iseloomustav oli, et peaaegu kõik sõnavõtjad rääkisid seaduseelnõu vastu, mõned ka Rahvarindesti.

KATSE DEKREETE REVIDEERIDA. Riigivolikogu ühe koosoleku algul tegi rvl. Piip ettepaneku täiendada päevakorda punktiga: otsustamine võtta muutmisele riigihoidja poolt pärast 7. apr. 1938. a. dekreedina kehtima pandud seadused. Ta põhjendas oma ettepanekut sellega, et 7. apr. Riigikogu juriidiliselt juba eksisteeris ja et Põhiseaduse järgi tulevad dekreedid Riigivolikogus otsustada. Peale muu leidis ettepaneku tegija, et dekreedina antud seadustest mitmed ei rahulda laialdaselt hulki, nagu linnaseadus, maakondadeseadus, trükiseadus, koosolekuteseadus jne. Sellele ettepanekule oli 46 häält vastu, seega üle poole Riigivolikogu koosseisust. Põhjendati vastuseismist sellega, et Põhiseaduse järgi kuuluvad Riigivolikogu kinnitamisele ainult need dekreedid, mis on antud Riigivolikogu istungjärkude v a h e a j a l, kuna aga 7. apr. polnud Riigivolik. istungjärk veel avatud.

Peale kalandusseaduse on Riigivolikogule esitatud veel terve rida vähema tähtsusega eelnõusid. Komisjonis on juba lähemalt arutatud Põllutöölise seadust. Seegi eelnõu leiab palju arvustamist.

OSKAR MÄND

BALTI INSTITUUDI VII KURSUS STOKHOLMIS

Tänavu olid kunstiajaloolased esmakordselt kutsutud Stokholmi Balti Instituudi kursustele, mis peeti erandlikult kevadsemestril. Olid ju loengute kõrval tähtsal kohal ekskursioonid, et tutvuda kohal Rootsi ehitismälestistega. Nagu kursuste peajuht riigiantikvaar S. Curman korduvalt on toonitanud, on kursuste peasihiks osavõtjate maade noorte teadlaste ligindamine ning samavõrra ka soov, et need tutvuks Rootsi teadlasteperega, nende tööga, — kuid lõpuks süiski ka maaga ja selle kultuuriga üldiselt. On ju üldiselt tuntud Rootsi soodsad olud, mis annavad hea pinna noorte teadlaste regulaarsele kohutamisele just seal. Eriti praegusel ajal hinnatavale poliitilisele sallivusele, mis loob täiesti neutraalse õhkkonna, seltsib puhtteaduslikul alal arhiivide rikkus ja probleemideküllane kunstivarade hulk. Vastuvaidlematult õige on ka Stokholmi ülikooli Balti Sektsiooni sekretäri dr. Schück'i hiljutine väide, et Balti riikidel pole kunagi võimalik luua omaale nii täiuslikult kirjanduse ja muude õppevahenditega varustatud instituute, nagu need Rootsis juba on olemas¹.

¹ Rootsi suhetest *Balticumiga*, „Akadeemia“ 1937, nr. 2.

Kui riigiantikvaar S. Curmani nimetada Balti Instituudi kursuste hoolitsevaks isaks, tuleks kunstiajaloo uurimise alal sama nimi anda prof. J. Roosvalile. Nii oli üsna loomulik, et tema juurde jäadi peatuma viimase kursuse juhataja otsimisel. Veelgi enam: Instituudi juhtivad isikud on väitnud, et R. isik oli määrava tähtsusega korralduses, kutsuda sedakorda kunstiajaloolasi Stokholmi. Juba aastaid on R. propageerinud ühist Balti-Põhja kunstiala ideed, millele osaliselt rajanevad ta uurimused („Den Baltiska Nordens kyrkor“). Nii siis õieti ajalooline juhus, kus kogu selle ala esindajad kogunevad idee looja ümber, et ühiselt arutada ja süvendada seni vaid üldjoontes osutatud probleeme.

Kuidas see õnnestus? Vastuse andku linnulennuline kursuse üldkäigu kirjeldus.

Juba pidulikul avakoosolekul asendati senine Balti-Põhja-ala nimetusega „Garget“ — puhtfiloloogiline tuletus J. Roosvalilt, kelle elav loomisvõime oleks taganud temale kunstiajaloo kõrval ka kirjanikukutse. Kui ainult mõelda temalt antud meistrinimetusele (Majestatis, Byzantiks, Fabulator jne.), millised oma suure tabavusega on praegu üldiselt tunnustatud. Isegi veel enam, — alles hiljuti kurtis kadestades üks silmapaistvamaid noori saksa kunstiajaloolasi, et selline iseloomustav nimi nagu Fabulator on omistatud rootslasele, kuna Saksaski leiduvat kandidaate! Asjalõppenud Balti Instituudi kursusel loodud termin „Garget“ on eelmistest teiseiseloomuline — see ei märgi mitte isikut, vaid maa-ala. Viimast aga mitte ainult puht-geograafilises mõttes, vaid seoses kunstiavaldustega. Ühised välismõjud, ligidased siseolud, — majanduslik, poliitiline, geograafiline ja kliimaatiline ligisus, kõik need tingivad teatud ühtluse väljenduse üldstiilis, mis nii moodustab ühtekuuluvat kunstiala — „Gargeti“. Üksikud alagrupid võivad selles küll omada erivarjundeid, on siiski omavahel ligidasemad kui mõne teise „Gargetiga“. Tõendusi sellele on leitud isegi muistseist õigusesuhetest: surmata naabermaa elanikku oli tol ajal suuremat karistust väärt kui vähivõrast alast sisse-rännanu tapmine. Võrdnäiteid leidub veelgi rohkem, millede esitus müiks aga käesoleval juhul liiga kaugemale. Olulisem on siin Stokholmis arutletud kunstiajaloolise „Gargetiga“ lähem tutvumine. Selle esindajate perre kuulusid peale Balti- ja Põhja-riikide ka Põhja-Saksa ning Poola. Viimase kuuluvust Balti-Põhja alasse on juba varemalt püüdnud tõendada ümarkirikute alusel prof. Wrangel, nagu ka prof. Roosval toob põhjenduseks ühel Skoone ristimiskivil (Tryde kirikus) esineva Poola ikonograafilise motiivi. Eriti viimane oletus on esile kutsunud Poola kunstiajaloolaste peres elavat diskussiooni ning näib, et praegusel kujul ei või lugeda küsimust veel lõplikult lahendatuks. Kui aga see siiski otsustatakse jaatavalt, tuleb otsust võtta suure reservatsiooniga: ei moodusta ju Poola kui kunstiprovinis kaugeltki mitte ühtlast ala, nagu selle üheks näiteks on Varssavi ja Krakovi tugev eriline.

Nagu juba Poola puhul toodud näited tõendavad, oli kursuse peaprobleemide vallaks keskaeg, mis ka arusaadav, kuna juhataja prof. J. Roosval on oma põhilised uurimused kirjutanud selle ajastu küsimustest. Ja nagu see juba Balti-Põhja-ala mõtte algusest nii on olnud, tuleb sellist sidet otsida eeskätt keskajast, kuna uusaeg oma erinevate kultuuriliste, majanduslike, poliitiliste ja paljude muude olude tõttu loob hoopis erinevad ja varieeruvad vormid. Õeldu põhjal on arusaadav kursuse põhiidee selgunemine, kui võeti diskussiooni alla keskaegsed probleemid. Peale problemaatilise Poola, tõendati täiesti vastuvaidlematult ülejäänud maade garget-seost. Kuidas võõrsilt võetud elementidest luuakse maale omane vormikaanon, sellele on suurepäraseks näiteks Ojamaa keskaegne kunst. Rohkem kui kusagil mujal võib siin rääkida tõelisest rahvapärasest gootikast. Algelementide pärinevus Lodeja Põhja-Saksamaalt on selles osas juba varakult tõestatud J. Roosvali ja teiste uurijate poolt. Kuid edasi: sama tähtis on Ojamaa osa sidepunktina Balti-Põhja kunstialas. Moodustab ju Ojamaa mõjude probleem ühe huvitava ja aktuaalsema peatüki meie keskaegse kunsti ajaloos. Ka selles osas

aitas kursus selguse saavutamisel palju kaasa. Eriti tuleks siin mainida külalisena kursusest osavõtnud prof. S. Karling'i loengute-seeriat. Kuid teisi huvitavaid suhteid selgus ettekandeist. Et Vana-Liivimaa eriti põhjaosas omas keskajal iseseisva kunstiprovinssi ilme, mis polnud mitte ainult võtja osas, see väide leidis nüüd korduvalt kinnitust. Lisaks endistele seisukohtadele näidati Soome uurijate poolt sealses kirikuarhitektuuris esinevaid tugevaid mõjutusi Eesti alalt. Teiselt poolt on Soomes leida vormisugulusi Rootsi ja Põhja-Saksaga, nagu see ilmneb ka Eestis. Nii arutledes määrati kindlaks mõjutuste tihedalt ristlev võrk ja „Gargeti“ mõiste sai tõepoolest omale ühes osas reaalse ja veenva sisu.

Kahjuks aga selleiseloosuliste probleemide esitamine ei sündinud ühtlaselt kõikide osavõtjate poolt. Seda põhjustas osaliselt ka asjaolu, et mitte kõik osavõtjad polnud kunstiajaloolased: leidis ajaloolasi (Saksa), etnolooge (Soome) ja arheolooge (Leedu), kes osaliselt küll töid väärtuslikku materjali omalt alalt, millega aga vähe sai täiendada ülesseatud üldprobleemistikku. Nii see tuli, et kursuse algul reastatud ühesuunalised ettekanded viisid uut mõistet edukalt edasi, hiljem aga see haihtus teiseilmeliste probleemide tõttu. Tuleb loota, et peatselt ilmub põhjendav kirjutis „Gargetile“ tema loojalt ja sellest juba oleneb uue termini edaspidine saatus.

Nagu öeldud, pärinesid peaprobleemid keskajast. Kuid kursuse lõpposas leidis ettekandeid ka moodsa kunsti üle. Loomulikult ei saa siin enam juttu olla ühisest kunstialast keskaegses mõttes, kuna uus aeg viib selle piirid palju laiemale. Kuidagi viisi katsuti seda siiski viia sama vormeli alla. Need üksikud ettekanded jäid aga kahjuks õhku rippuma ja võrdluste puudumine ei lasknud jõuda mingisugustele lõpptulemustele. Sellest oli kahju, sest peaprobleemi kõrval oleks siiski ülivajalik olnud rohkema tähelepanu osutamine tänapäevale, et tutvuda osavõtjate maade elava kunstiga. Üksteise ligindamisele oleks see kahtlemata palju kaasa aidanud, samuti suureks kasuks olnud iga maa kunstnikkonnale, kes ju teatud määral loodavad loomingu arendamisel ka kunstiteaduse abile.

Loengute kõrval teiseks tähtsamaks kursuse osaks olid ekskursioonid, milliseid korraldati kõigisse Rootsi tähtsamasse linnadesse ja maakohadesse. Algust tehti vana kultuurikeskuse Dalarnaga, kus paremini kui mujal on võimalik tutvuda keskaegse puuarhitektuuriga. Järgnesid Uppland ja Skoone oma kesksete linnade Uppsala ja Lundiga ning loendamatu kirikutega maal. Samuti pakkus palju reis Ida- ja Lääne-Götamaale, kursuse lõppakordiks sai aga kirikuterohe Ojamaa. See kõik võimaldas täieliku üldpildi saamise sealse maa kunstiprobleemidest, elustades loengutel saadud teoreetilisi teadmisi. Kuid ka reiside sõlmpunktidel avanes võimalusi näha ja kuulda auditooriumitööd. Kõige muu kõrval on eriti meeldejäävaks Lundi ülikooli kunstiajaloo professori R. Josephson'i ettekanne moodsate kunstnike loomisprotsessi jälgimisest. Ettekannet illustreerisid näited sealse ülikooli kunstiajaloo instituudi rikkalikust skitside kogust. Suured materiaalsed kulud vaevalt võimaldavad sellise huvitava uurimisviisi erilist levikut. J. kõne meenutas aga eespool märgitud mõtteid ja õhtusöögi lõpus lauakõnes avaldas prof. Roosval arvamust, et kursused pidanuks olema Lundis, mitte Stokholmis. Võib-olla oli see tõsiselt mõeldud.

On iseendast mõistetav, et kõikjal võis kohata ehtsat Rootsi külalishukust ning kuigi vahest kursuse teoreetilises osas leidis lünki ja ajapuudus ei võimaldanud kava saajaprotsendilist läbiviimist, täitis kursus, nagu kõik eelmisedki, oma ülesande. Sest üheks olulisemaks sihiks on ju mainitud kursustel olnud mitmete maade ühel alal töötavate noorte teadlaste ligindamine ilma igasuguse poliitilise või ühekülgse propaganda kõrvalmaiguta. Seda saavutati täiel määral, — tänu eeskätt riigiantikvaar S. Curmanile, kes kunstiajaloolasena sedapuhku seisis eriti ligidal Balti Instituudi kursusele. Ja kunstivaradest rikas Rootsi lõi selleks ülisobiva õhkkonna.

ARM. TUULSE

MIKS PIIRATA NAISROHUTEADLASTE ARVU!

Tartu Ülikooli seaduse muutusega on Haridusministeeriumil õigus antud featud aladel oma määrustega juhtida ülikooli tegevust. Uheks niisuguseks alaks on igaaasfane vastuvõetavate üliõpilaste arvu kindlaksmääramine teaduskondade järgi. Uute üliõpilaste arvu määramisel oli mõõduandvaks momendiks seni olnud tarvidus ühe või teise ala tööjõudude järele, kuid nüüd on esmakordselt veel üks moment juurde tulnud, ja nimelt: üliõpilaste vastuvõtmine arsti-teaduskonna rohuteaduse osakonda määratakse üliõpilaste arvu s o o järgi.

Meie Põhiseadus, samuti nagu kogu meie iseseisvusaegne seadusandlus on naiskodaniku samaväärseks pidanud meeskodanikuga, sest meie väikeses riigis on iga üksik rahvaliige tähtis ja seni pole tehtud kunstlikke tõkkeid naisisikul hariduse omandamiseks ja kitsendusi, kui nad tarvilikuks osutusid haridusalal, pandi maksma mõlemat sugu isikute suhtes võrdselt.

Elu ise on normeerinud nais- ja meesüliõpilaste arvulist vahekorda, ja nii moodustavad naisüliõpilased $\frac{1}{3}$ kogu üliõpilaste arvust.

Teaduskondade järgi on naisüliõpilased kaaluvas v ä h e m u s e s õigus-, majandus-, usu-, arsti-, matemaatika-, loomaarsti-, põllumajandus-teaduskonnas ja metsaosakonnas, samuti õpib Tallinna Tehnikaülikoolis vaid mõni üksik naisisik. Naiste ülekaal on ainult kahes teaduskonnas: filosoofiateaduskonnas ja rohuteaduse osakonnas, eeskätt vist seepärast, et need alad on võimaldanud lõpefajaile kindlat, õlgugi et tagasihoidlikku ülalpidamist.

Arvatavasti need tagasihoidlikud kutsed polnud meesüliõpilastele meelepärased ja rohuteaduse osakonnas on paarikümne kandideeriva naiskandidaadi kõrval olnud vaid mõni üksik meeskandidaat. 30-est isikust (rohuteaduse osakonda vastuvõetavate isikute harilik arv) oli harilikult ainult 5—9 meest, kelledest pooled harilikult miftevastuvõetavaks osutusid, kusjuures naisi pääses vähemate läbikukkumiste ja suurema arvu kandideerijate tõffu umbes 25 isikut.

Haridusministeeriumi määruse kohaselt on tänavu võimaldatud samuti 30 isikule pääseda rohuteaduse osakonda, kuid sealjuures on kindlaks määratud, et neist 30-est olgu kohad jaotatud mitte ainult võimete järgi, vaid s o o järgi: 15 kohta meestele ja 15 — naistele, see tähendab, et kui käesoleval sügisel kandideerib harilikus proportsioonis mees- ja naisisikuid: 9 mees- ja 25 naiskandidaati, — siis õlgugi et naistest sooritab rahuldavalt eksameid 20 inimest, siiski pääseb edasiõppima ainult 15.

Eesti vanemal haritlaspõlvel peaksid veel meeles olema need tõkkes, mis tehti enne iseseisvust eesti soost isikutele nii kutsetegevuses kui ka kõrgema hariduse omandamisel. Miks nüüd, kus meil oma riiklik kord, oma maa seadused, oma ülikool olemas, teha tõkkesid hariduse omandamisel eesti kodanikkudel ainult seepärast, et nad naised on!

V. P.-GRUNTHAL

MÄRKMEID AVALIKKUDE RAAMATUKOGUDE TEGEVUS- VÄLJALT

Avalikkude raamatukogude alal kehtivate seaduste ja määruste poolest võime meie eeskujuks olla isegi teistele maadele. Kui aga küsida, kas meie avalikkude raamatukogude sisuline koostis vastab aja nõudele ja kas nad töötavad ka selliseis tingimuses, et nad suudavad täita nendele pandud ülesandeid sotsiaalpedagoogilises tegevuses, siis jääb veel palju soovida. Raamatukogundus pole leidnud võrdset käsitust teiste hariduslikkude küsimuste kõrval, ta pole saanud veel aktuaalseks probleemiks. Mujal riiges, kus av. rmtk. on suutnud areneda täisväärtuslikeks asutisiks rahva haridusliku taseme tõstmisel ja täiendamisel, on raamatukogu tehnilised, metoodilised ja kasvatuslikud küsimused saanud ka põhjaliku kriitika ja lähema analüüsi osaliseks. Meil piirduakse tavaliselt vaid kõrgelennuliste väljenditega: raamatukogud on parimaiks kasvatusasutisiks, raamatukogud on tähtsamaiks vabaharidustöö koldeiks jne. Siin ei toonud mingit pööret ka Raamatu-aasta, mis kujunes

ainult loovale kultuurile soodustavaks organiseerimismomendiks, kuna suhe raamatu ja rahva vahel, s. o. kultuuri vastuvõtjale kandepinna loomise küsimus, jäi ikkagi tuleviku lahendamata.

Kui veidi lähemalt vaadelda av. rmtk. olukorda, siis näeme, et nende arengus on olnud ka teatavaid võnkumisi. Aastast 1926—30-ni töötasid nad tõusu suunas. Omavalitsused hakkasid kohanema olukorraga, et av. rmtk. ülalpidamine kuulub nende ülesannete hulka ja hakkasid määrama järjest suuremaid toetusi, sest vastavalt eelarve suurendamisele tõstis toetust oma poolt ka riik. Suureks hoobiks tuli aga riikliku toetuse kärpimine 1931./32. a., mis ajast võib märgata av. rmtk. tegevuses mõnesugust tagasiminekut. Praegusaegne kultuuri-tõstev tendents peaks aga ulatuma ühtlasi av. rmtk. seisukorra parandamiseni ja soodustama ka siin majanduslikku tõusu ning võimaldama eelarve tõstmist vähemalt sellele tasemele, nagu oli see enne kriisiaega. Lootuste hellitamiseks annab põhjust uus korraldus, mis hiljuti teostati Haridusministeeriumi juures, et raamatukogundus koos vabaharidustöö teiste aladega viidi üle Koolivalitsuse alt Noorteosakonna juurde. Arvata-vasti leiab rakendust siis ka raamatukoguhoidjate ammuaegne soov, et vabaharidustöö keskseks alaks seatakse raamatukogundus ja selle juhtimine usaldatakse isikuile, kellel vastav bibliograafiline haridus ja kes tuttav raamatukoguteadusega. Kui tuleks muudatusi Raamatukogude komisjoni koosseisus, siis esmajoones peaks koopteeritama sinna enam tegelikke raamatukoguhoidjaid, kes saaksid aktiivselt kaasa aidata raamatukogundusliku tegevuse arendamisele. Lahendust ootab terve rida küsimusi, nagu formulaaride ühtlustamine, aruannete vormide ajakohaseks muutmine, raamatukogu ruumide põhiplaanide väljatöötamine jne. Äärmiselt tarvilik oleks selgitada põhjalikumalt küsimusi, kuidas hankida uusi lugejaid, milles seisab nõuanne ja töö algaja — vähearenenud lugejaga, kuidas soovitada teoseid, kuidas propageerida väärtkirjandust, mida teha eriti selleks, et leviks populaarteaduslike teoste lugemine. Samuti peaks asuma lugemishuvi uurimismeetodite loomisele, sest selle kaudu saaks säilitada hulk huvitavat materjali ühiskondliku taseme uurimiseks ja valgustamiseks. Vähe on tehtud ka selleks, et luua otseseid vabahariduslike õpingute-võimalusi raamatukogude juures. Teatme-hankimistöö tähtsustamise ja käsikogude asutamise küsimus ootab alles päevakorrale tõstmist.

Praeguse kehtiva seaduse põhjal kuulub raamatukogude revideerimine ja instrueerimine koolide inspektorite ülesannete hulka, kuid raamatukogude allutamisel Noorteosakonnale tuntakse vist vajadust siingi muudatuste järele. Üheks võimaluseks oleks maakonna-linnade raamatukogude reorganiseerimine maakondlikeks keskkogudeks, kelle ülesandeid laiendatakse terve maakonna raamatukogude juhtimise ja järeelvalve ulatuses. Kui sellised järeelvalve ülesanded saaksid endale maakonna keskkogud, siis loomulikult kogujuhatajailt tuleb nõuda seaduses ettenähtud I järgu kutset, kus eelharidusena tarvilik ülikooli haridus, ja juhatajate kinnitamine toimuks Haridusministeeriumi kaudu. Vastavaist tööjõududest ei peaks olema meil puudust, sest juba üle kümne aasta töötab ülikooli juures bibliograafia õppetool ja sealt on tulnud inimesi, kes oma kutsealaks on valinud raamatukogunduse.

Raamatukogude määrusi täiendati juba varem noorsoo organiseerimistöö ülesannetega, kuid lähem arutelu võimaluste piiridest jäi andmata. Kui nüüd raamatukogude juhtimine allub Noorteosakonnale, siis tahaks loota, et alus pannakse ka noorsoo- ja lasteraamatukogude asutamisele. Praegu puuduvad meil av. rmtk. juures noorte raamatukogud (olemas ainult Tallinnas keskraamatukogu juures), kuid kontakti-loomine noorsooga ilma nendeta pole üldse mõeldav. Noorsoo- ja lasteraamatukogude töötamismeetodid on mitmeti erinevad täisealiste raamatukogude töötamisviisidest ja ühendada neid mõlemaid ülesandeid pole kuidagi otstarbekohane. Esialgu tuleks asutada noorte raamatukogude osakonnad vähemalt maakonna-linnade keskraamatukogude juurde ja teiste kogude juures tuleb võimaldada noortel raamatute laenutamist eri ajal ja teiste printsiipide järgi koostatud kataloogide kaudu.

Kohapealsetes keskustes (maakondlikel raamatukoguhoidjate päevadel) on selgunud, et osutub hädatarvilikuks revideerimisele võtta av. raamatukogude võrgu küsimust. Mõnes vallas ja isegi külas on mitu raamatukogu, kuid siis kümnete kilomeetrite peale pole ühtki kogu. Puudub kokkulepe, missugusesse raamatukogu piirkonda kuulub üks või teine küla. Kui av. rmtk. ülesandeid täidavad seltside raamatukogud, siis see küsimus tõuseb pävakorrale eriti teravalt, ei osata ära määrata oma tegevuse raadiust. Mõnedel maaraamatukogudel on küll oma osakonnad (laenutamispunktid) kaugemates külades, kuid andmeid nende kohta aruandeis ei nõuta ja seetõttu puudub meil ka lähem ülevaade nende tegevusest. Ent on kindel, et paljudes kohtades tuleks juurde luua osakondi, asutada isegi uusi raamatukogusid ja likvideerida mõni endine elujõuetum.

Üheks valulapseks av. raamatukogude arengumuutustes on raamatukoguhoidjate ebastabiilne seisund. Et üle 60% raamatukoguhoidjaist peavad töötama ilma tasuta, siis on päris loomulikuks nähtuseks nende alaline vahetus. Ei saa välja arendada elukutselist kaadrit, kes püsiks sellel tööpõllul pikemat aega. Idealismi jätkub ainult lühemaks ajaks ja siis loobutakse heameelega, et töökoormat üle anda uustulnukale. Senikaua kui meil pole välja töötatud ega maksuma pandud vastavaid tasunorme, pole ka õigust nõuda kohustuste täitmist vastavalt seadustele ja määrustele. Elukutselisi raamatukoguhoidjaid on meil ainult neis linnades, kus üle 10.000 elaniku, mujal linnades ja maal raamatukoguhoidja ülesandeid täidetakse kõrvalalana. Raamatukoguhoidjate põhimõtteliseks seisukohaks on, et neile raamatukoguhoidjatele ja abijõududele, kes oma terve tööjõu pühendavad raamatukogu tööle, maksetakse tasu õpetajate palgamäära alusel, kuid isikuile, kellel raamatukoguhoidja elukutse kõrvalalaks, arvatakse töötasuks raamatukogu eelarves 20—25% sissetulekust. Raamatukogu tegevuse suurenemisel tuleb hoolitseda ühtlasi eelarve tõstmise eest ja vastavalt sellele tasutakse ka raamatukoguhoidja töövaev.

Meie raamatukogude arvuline koostis on tõusnud küllalt kõrgele tasemele ja ainult statistilisi andmeid jälgides võime saada päris rahuldava üldpildi. Kuid raamatukogudega lähemalt tutvudes selgub, et ligi 40% teostest pole üldse laenutatavad. Osa neist on lagunenud, teine osa sisuliselt vananenud (veneagepsed väljaanded) ja kolmas osa, mis on saadud kingituste ja üleandmistest näol, koormab samuti asjatult riigileid. Av. rmtk. ülesannete hulka ei kuulu aga mitte raamatute kogumine ja säilitamine, vaid kogus olevate raamatute levitamine rahva hulgas. Seega tuleksid av. rmtk. puhastada üleliigsest ballastist. Kuid need teosed, mis võiksid olla tähtsad kirjandusloolise või bibliograafiliselt, tuleksid saata teaduslikele raamatukogudele (Ülikooli, E. R. M. Arhiiv-, Riigi- või Tallinna keskraamatukogule). Avalikesse raamatukogudesse juhitagu enam tänapäeva efunähtusi käsitlevaid populaarteaduslikke teoseid, ja ilukirjandusest selle väärtuslikum osa. Praeguste andmete järgi loetakse meil 80% ilukirjandust, kuid tuleviku plaanide hulka peaks kuuluma teadusliku teose osatähtsuse tõstmine. Meil ilmub terve rida sisukaid ajakirju, kuid neis avaldatud kirjutised jäävad tundmatuks laiemale rahvale. Kui meie saaksime koondada vabaharidustöö vahendeid, nagu õpingide, loengute ja vähemate näituste korraldamisi raamatukogude ümber, siis oleks mõeldav ka sellise väärtusliku materjaliga tutvumine. Nende ja paljude teiste ülesannete täitmisel on aga eeltingimuseks, et raamatukogudel oleksid oma ruumid. Suurem osa maaraamatukogudest on selles asjas veel täiesti armetus olukorras, kuid loodetavasti uutes rahvamajades antakse ka raamatukogudele vääriline koht.

Mida enam levib mõistmine ja arusaamine av. raamatukogude tähtsusest, seda lähemale viime oma loova kultuuri saavutisi rahvale.

HELENE MUGASTO

MODERNSEID IGAVIKULISI NÄHTUSI IGAVESEST ROOMAST

NOSTRA AUGUSTEA DELLA ROMANITÀ.

Euroopa ettevõtlikkudel diktatuurimaadel näib olevat eriline kaldumus korraldada kõige mitmekesisemaid suurnäitusi, kas tehtud töö kokkuvõtteks või uute ideede propageerimiseks. Mõte iseenesest ei ole ju uus, juba Napoleon III korraldas teatavasti maailmanäitusi, seekord selleks, et ära juhtida kodanikkude liigset tähelepanu ja osavõttu sisepoliitilistest ärevatest asjadest. Tänapäeva isevalitsejatel ei saa vist olla niisugust tagamõtet, arvestades mõlema suurdiktatuuri rahvastiku vaimustusekoefitsienti.

Saksamaal töötas „Mandunud kunsti näitus“ (üle 2 milj. külastaja!) ja praegu „Igavene juut“ ja „Saksa natsionaalsotsialistlik arhitektuur“ — suurejoonelised ettevõtted, eriti kaks viimast, mis on äratanud elavat tähelepanu kogu maailmas, Itaalias oli mõne aja eest näitus fašistliku riigipöörde 10-a. kestvuse tähistuseks, mis näitus paigutati omaette hoonesse ja muudeti muuseumiks ja müüd, möödunud aasta septembris avatud „Augustuseaegse roomluse näitus“, mis on tehtud Vana-Rooma esimese imperaatori Augustuse 2000. a. sünnipäeva auks. Allakirjutatul on olnud juhus kõiki nimetatud ettevõtteid tundma õppida ja võib täie julgusega kinnitada, et ühelegi imperaatorile ei saa kunagi grandioosemat monumenti püstitada kui on kõneall olev näitus, ka sel juhul, kui ta aasta möödudes lammutatakse. See monument ei ole üksi kohane praegusele fašistlikule impeeriumile, mis on loomulikkudel põhjustel äärmiselt uhke oma võimsale eelkäijale, vaid jaksab kindlasti sümboliseerida kogu Euroopa kohustuslikku tänutunnet suure Augustuse vastu.

Ettevõtte dimensioonidest annavad ehk ettekujutuse mõningad arvud. Näitus on mahutatud 82 saali, ettevalmistamisel oli ametis u. 15 professorit ja 10 arhitekti, osalise abi eest tänatakse kataloogi eessõnas veel kümneid ülikoolide õppejõude — selle kaadri hulgas on palju tänapäeva kõige suuremaid filoloogide ja arheoloogide, näituse kataloog on suur 752 lk. + 160 tahvlit. Näituse sisust lähemat ülevaadet anda tähendaks öieti rooma ajalugu ümber jutustada — allikate najal. Kümnekond saali juhatavad vaatleja sisse Augustuse aega, legendaarsest algusest läbi võidukate sõdade, sotsiaalsete rahutuste ja kodusõdade. Gipskoopiates on välja pandud kõige vanemad raidkirjad võib-olla 6. saj. lõpust alates, määratu suure pinnareljeefid näitavad kuulsaid lahinguvälju ja keerulise elektriseadeldusega valgustatud kaardid impeeriumi järkjärgulist kasvu. Samuti on esitatud mälestusmärke kõigilt ainelise kultuuri aladelt, igasugused sõjamasinad, „rekonstrueeritud“ sõjamehed, ehituste mudelid jm. teevad piltlikuks aja kultuuritaseme.

Näituse nael on igas mõttes muidugi Augustuse aja esitus. Augustuse ajalooline isiksus on reljeefistatud mitte üksi kõikide meieni säilinud täiskujude ja büstidega, vaid tema tegevusest annavad kõige täpsema puhtteadusliku ülevaate piinlikult täielik raidkirjade kogu, tema seadusandliku, ehitusliku ja sõjameheliku tegevuse kohta on uskumatu põhjalikkusega diagramme, mudeleid, kaarte, kõikide selleaegsete väljakaevatud linnade puhtteaduslikud plaanid, rikkalikult käsikirju kaasaegsetelt kirjanikkudelt jne. Kuid mitte Augustus, vaid Augustuse-aegne kultuur on näituse eesmärk ja see on läbi viidud nii suure vaimukuse ja mitmekesisusega, et näitus muutub lihtsalt maailmaimeks.

Merendusele määratud saalis on kõikide võimalikkude lavatüüpide mudelid, impeeriumi tähtsamad sadamad plaanidel ja reljeefidel, gipsist tuletorid; poliitilist karjääri selgitavad vastavad raidkirjad ja üksikute ametite „mundris“ mannekeenid; amfiteatrid, templid, foorumid, propüleed ja triumfi väravad on toodud varemets ja rekonstrueeritult kõige valjema teadusliku kriitikaga, rekonstrueeritud on terve antiikne Room, sildade, teede, kanalite ja igasuguste akvaduktide mudelid annavad kujutluse roomlaste üllatuslikult kõrgetest saavutustest eriti sellel alal, mis ei anna alla inseneri-teadustele tänapäeval, mudelites on toodud terved tööstuse sisseseaded. Vaimse kultuuri alalt

on äärmiselt põnevad üksikute kultuste arenguteed, rikkalikult illustreeritud kunsti-mälestusmärkidega, perekonnale määratud saalides näeme, et „täidetud häll“ oli püha juba roomlasele ja perekondlikuks pühaduseks oli esivanemate austus (*ritus familiae patrumque servanto!*), tänapäeva Itaalia kõlavama nimega arheoloog on hoolitsenud moe-osakonna eest, kõikide võimalikkude vahenditega on tehtud näitlikuks antiiksed kooliolud ja noorsoo organiseerimine (kui modernne!), kunstiajalooliselt eriti huvitav on galerii, kus on esitatud kõikide valitsejaepohhide portreekunst koondatult, peale selle roomlaste ja barbarite büstid kõikidest provintsidest, kirjandusele määratud osas on näidatud, kuidas tehti Roomas raamatut (autori sulevarrenärimine ja higistamine puudub!), seda illustreerivad luksuslikud käsikirjad hilisantiigist, biblioteegid, teadused, kunstid on leidnud käsitlust, agrikultuur, geomeetria, meditsiin ja farmaatsia on esitatud originaal-instrumentidega (antiikne pintsettide-süsteem ei teeks häbi tänapäevagi arstile), vesikivid ja viinapressid demonstreerivad, kuidas produtseeriti kahte elamisalgelementi — nii võiks jätkata seda loetelu palju lehekülgi.

Saalide seinu ilustavad muidugi tsitaadid kõikidest aegadest Rooma vägevuse üle, algusega kuulsast lausest „*facere fortia ac pati Romanum est*“ kuni Mussolini sõjaenergiast ja impeeriumipüüdest pulbitsevate väljendusteni. Dante, Petrarca, Macchiavelli, D'Annunzio, Vittorio Emanuele III ülistused kulmineerivad *il duce* uhketes lausetes võitude üle etiooplaste maal, mis tegid Itaaliast Itaalia impeeriumi. Kuid tõlgitseme me impeeriumi kuidas tahame, esitatud näitus on kahtlemata iga tõelise imperaatori vääriline, ta on seda põnevam, mida enam on vaatleja pühendatud esitatud asjadesse, ma usun, teda naudib kõige enam mõni hallpea antiigi eriteadlane, tudengile aga, kes siin nädal või kaks on Augustust tudeerind, on *maxime* kindlustatud.

FAŠISTLIK DIKTATUUR ENNAST ARHITEKTUURIS JÄÄDVUSTAMAS

Igal jõuliselt valitseval režiimil on eriline püüe enda ilmet ka arhitektuuri vajutada. Mõlemad praegused suurdiktatuurid näitavad siingi kõige lähemat vaimusugulust. Saksa vastavatest ettevõtetest on eesti lugeja informeeritud A. Tuulse artikli kaudu (Looming nr. 2, s. a.), Itaalia monumentaalsed saavutused ei jää sellest põrmugi maha, tuleme nägema, et oma vastuvaidlematu maitsega ja iluga jõuavad ettegi. Üldse näib nii, et millal ka see või teine ehitus on püstitatud, itaallane pole ialgi suuteline midagi looma, mis pole igas oma details, olgu see trepikoda või katuseviil, juba oma joonepuhtusega nauditav. Itaallane on aastasadade jooksul palunud oma jumalat kirikutes, mis ehitatud suurimate meistrite poolt ja mille seinu katavad kõige väärtuslikumad kunstiteosed, ta on kasvanud Euroopa kõige kaunimal maal, see kõik on arvatavasti rahva teinud ka väga kunstitundlikuks, nii et ta kaunistab isegi oma armetu onnikese vaasidega ja laed ja põrandad mäandritega ja olgugi primitiivsete freskodega. See kõik tuleb paratamatult pähe, kui silmitsed praeguse režiimi imposantseid saavutusi arhitektuuris. Saksamaal leidub küll ja küll kõige vaimustunumaid natsionaalsotsialiste, kes ütlevad, et Saksa kunsti maja on tõlp või et füüreriehitused Kuningaplatsil rikuvad platsi ära (mis sugugi nii hull ei ole), kuid siin ei saa siinsete ehituste kohta niisuguseid arvamusi tekkida, sest nad lihtsalt on maitsekad ja ilusad.

„Akadeemias“ sobib esimesel kohal nimetada *Città universitaria't* — ülikoollinna. Siin on peaaegu linna sees suurele maa-alale koondatud terve ülikool, kõik teaduskonnad ja tähtsamad osakonnad on saanud eri hooned, mis ehitatud kõige valjuma stiilitundega. Ei ole siin võimalik tabada ühtegi punkti, kust vaadelduna see või teine hoone, see või teine hoone osa segaks vähemalgi määral suurejoonelist ja rahulikku üldilmet. Siin pole tarvis olnud mingite öökullide või gloobuste ja sirklitega sümboliseerida majades tehtavat tööd, sest ehituste-kompleks ise iga viimase üksikjooneni sümboliseerib teaduslikku sel-

gust ja rahu, millele annab lõunapäikeses kiirgav marmor oma erilise sädeluse ja kerguse. Arvatavasti ei ole ühelgi teisel maal pakkuda Rooma ülikoolile midagi kõrvutatavat, mis teeniks sama väärikusega Teadust.

Vähemtähtsaid, kuid väga kauneid ehitusi on modernsel Roomal palju pakkuda (näit. õhuministerium), erilist sõnavõttu teenib aga Forum Mussolini. Mindagu sinna vaenulikkude eelarvamustega või ootuspõnevalt, mindagu sinna usuga, et mõni foorum on väärikas ainult siis, kui ta on ehitatud antiikse imperaatori poolt või mitte, tähtis on ainult see, et Mussolini foorum vallutab oma grandioossuses ja kauniduses kõik. Ta pole praegu veel kaugeltki valmis, marmorsillale tehakse alles alustugesid, hooned pole veel kaetud marmorplaatidega, kuid mõju on praegugi juba suur. Ta on hiiglaslikult kavetatud spordiväljak mitmekesiste eri platsidega, mis rikkalikult istutatud marmorisse. Staadione ehivad kord sajad kolossaalfiguurid marmorist, praegu on ainult osa valmis, suured väljakud on kaetud peene mosaiigiga, amfiteatriks ehitatud tribüünid meenutavad, et tegu on klassiliste traditsioonidega maaga. Kuivõrd suurejooneline see kõik on sportlikus mõttes, pole käesoleva artikli asi selgitada, kuid arvatavasti annab see ehituste suur harmoonia ja ilu siin startivatele sportlastelegi omajagu edupunkte.

Ilma mingi hooplemiseta võib juba nende ehituste kohta öelda Itaalia fašistlik valitsus: *Exegi monumentum.*

R. LAANES

ARVUSTUS:

„EESTI RAHVARÕIVAD“,

250 tekstijoonisega, 32 mitmevärvilise vasesügavtrüki ja 36 ühevärvilise ofsettrüki tahvliga ning 5 mustriüheliga. Kirjutanud **H e l m i K u r r i k**, toimetanud **F. L i n n u s**. Sihtasutis Eesti Rahva Muuseumi kirjastus, Tartu 1938.

Kui asuda käsitletava töö lähemale vaatlusele, siis märkad mõndagi, kuid arusaadavalt esineb sääraseid pisiküsimusi enamasti ikka suuremates töödes, mis sellepärast ei kisu alla teose väärtust, kui pole tegemist otse sisuliste eksituste ja eksitavate vigadega.

Pöörates tähelepanu kõige esiti raamatu välisele küljele, saab selle formaati hinnata täiesti vastuvõetavaks, kuigi võib-olla raamatukogunduse eriteadlased hindaksid seda teisiti. See formaat on ka hästi sobiv puht-praktiliselt käesolevale teosele ta rikkaliku pildimaterjali pärast, mille paigutamine on mitmeti kergem suurema formaadi puhul. Kõnealuses töös on aga seda suurt lehekülje ruumi tahvlitena kurjasti kasutatud ja pildi osadega liialt äärtele trükitud, näitena tahvel X ja edasi, kuna teksti osa on 1 sm võrra madalamal ülemisest äärest ja jätab seega palju ilmekama mulje. Tabelid on peale üksikute nagu I, VI, XXX—XXXIII pildimaterjaliga ka üle kuhjatud, kuigi, saan aru, et seda tehti võib-olla ruumi ja kulude kokkuhoiu mõttes.

Kaaneilustuse juures ei jää palju soovida, ainult proportsioonid võiksid selgi teissugused olla, kuna ülemine ornamendi-osa tundub kitsana alumise pika kirjaga võrreldes või vastuoksa, aga see võib olla ka maitseküsimus.

Joonised tekstis ja tabelitel, mis käsitlevad tehnilist osa, on selged ja arusaadavad, peale tabelite LII—LXVII. Viimased võib-olla on selged spetsidele ja rätsepatele, kes sellel alal alati teotsenud, vist mitte väga suuri raskusi poleks nõudnud, kui tekstis või samadel tabelitel oleks leidunud ka rõiva visand, mis oleks võimaldanud võrrelda iga lõiget, kuhu üks või teine osa tuleb asetada. Aga sellestki küsimusest saab siis üle, kui see teos on mõeldud otseselt rahvarõivaste tegijatele.

Kuna allakirjutanu ei tunne foto- ja trükitehnikat niivõrd, et seda arvutada, vaid tavalise lugejana peab tunnistama õnnestunuks ornamente ja esemeid vasesügavtrüki tahvel IX—XXXII. Kõik need fotografeerituna jäta-
vad väga loomuliku ilme, mida joonisena kunagi poleks saavutatud. Värvid

võib-olla heidavad veidi teise varjundi kui originaalid, aga see on möödapääsmatu igasuguse tehnika juures. Kirjeldatud ilusatele tahvlitele järgneb XXXIII, 9 mehe kujutisega rahvarõivais, mis jätab kuidagi pooliku töö mulje. Saan aru, et kunstnik tarvitas tavalist „oma“ visandi tehnikat, kuid on vist unustatud, et see asetseb täiuslikkude fotode kõrval, ja teiseks ei taotleta selles töös niivõrd kunstipärasust kui algupärandite õiget edasiandmist, nii et kunstniku omapärane tehnika peab siin täiesti kõrvale jääma. Esimeste tahvlite (I—VIII) suhtes oleks pidanud täiesti eitavale seisukohale asuma, kui kõnealune teos oleks pidanud ka teaduslikke ülesandeid täitma, aga nüüd on arusaadav, et need pildid peavad elustama esitatud materjali. Kuigi välise külje juures on juba liiga palju peatatud, ei saa märkimata jätta rahvarõivaid kandvaid isikuid, kelle näod on kaunis šabloonilised linna kergemeelsed tütarlapsed ja poisid, mõnel on isegi kulmud ning suu kenasti värvitud. Siin tunneme kohe puudust eestlaste läbilõike-tüüpide kujudest. Ei saa ju kunstnikult nõuda, et ta peaks tundma kõiki eestlaste tüüpilisemaid näovorme, vaid antropoloogia kui vastav teadus peaks andma kätte pildid läbilõike-tüüpidest. Ei tohi sugugi süüdistada ka meie antropolooge, sest neile pole antud vastavaid võimalusi. Kahtlastena tunduvad mitmete kujutuste juures veel pea ja jalgade proportsioonid, samuti on mõne seeliku triibud liiga korralikult ritta laotud näit. tahvel VII. Kuid nagu juba nimetatud, oleks soovitatav olnud teha eri rõivaste osadest lihtsad visandid viimastel tahvritel lõigete kõrval või ka tekstis.

Peale eessõna ja kaastööliste nimestiku järgneb allikate loetelu, kust saadi materjali kasutamiseks käesoleva töö jaoks (lk. X), sealt puuduvad õpetatud Eesti Seltsi ja Arkeoloogia Kabineti nimed. Nagu tekstijooniste loetelust nähtub (lk. 202—203 ja lk. 81 joon. 97 ning lk. 127 joon. 144) on viimaks nimetatud kogusid siiski tarvitatud, kuigi vähe, aga meie ei või kunagi kindlad olla, palju üks vahelüli võib arenemisajaloo teiste tüüpide arusaamiseks lisa anda, seepärast ei tohiks ära salata ühtki lisandit.

Sissejuhatus (lk. XIII—XXII) pakub väga huvitava üldpildi rõivaste arengu käigust ja sõnastuski on elav, tuleb kahetseda, et teos on määratud teisteks ülesanneteks, mispärast üldine ajalooline käsitlus pidi konspektiivseks jääma. Lugejale oleks siiski väga huvitav olnud, kui oleks esitatud ka paar huvitavat ajaloolist rõivavisandit või ka spiraalidega kaunistatud muinasaegset riidetükki, mida muidu sõnade järgi vaevalt osatakse õieti kujutleda. Sisuliselt ei saaks siia midagi lisada, sest pole ju käesoleval juhul mingit piiri, kui täielik teos peaks olema. Aga ülesseatud põhimõtted ei lase end palju teisiti tõlgendada, kui seda on käsitanud autor. Mõnegi küsimuse juures võiks ainult mõiste kaalu vähendada, nagu häbitunde osatähtsusel rõivastise ülesandis (lk. XIII), mis ei mängi siiski kuigi olulist osa rõivastises, kui oleks ka põhjamaail soe kliima. Kahtlemata on autoril õigus, et häbitunne mängis etnograafilises kultuuris oma osa (nagu praegugi), kuid see pole mitte üks algmotive rõivastumiseks.

Väike eksitus on juhtunud C. R. Jakobson'i surmaaastaga pildi allkirjas joon. 3 (lk. XXI), mis peab olema „1882“, nagu see on märgitud tekstijooniste loetelus lk. 201.

Tehnika osa lk. 1—28 ei jäta midagi soovida, esitus on selge ja arusaadav ning täidab oma ülesande edukalt. Ka ülikondade kirjeldusi käsitletakse lühidalt ja selgelt, ainult üldkirjelduses oleks võidud viidata rõivaste joonistele, et saada mingit piltlikku kujutlust (vt. lk. 29—32), nagu on tehtud sama artikli lõpus, peakatteid, kindaid ja teisi pisiesemeid käsitledes. Edasi saab sama soovida ka maakondlikkude ülikondade üldkirjelduste puhul, lk. 33 jj., kuhu oluks väga kohane märkida ka riidetahvile ja joonisele, millise maakonna ülikondi see kujutab. Nüüd peab aga igakord tahvlite registrit otsima ning veelgi lihtsam ja kergem oluks käsitamiseks see juhul, kui tabelid oleksid moodustanud omaette mapi.

„Eesti rahvarõivad“ on üks kauaoodatud teoseid, mis peaks rahva poolt sooja vastuvõttu leidma. Sellelaolisi üritusi on varemgi näit. Soomes, Rootsis,

Ungaris jm., kuid võrreldes kõigi teistega on „Eesti rahvarõivad“ üks täielikumaid, kõige süsteemikamalt läbi töötatud, ja rahva vanavara on siin esitatud ka ilma kaunistamata või ka alavääristamata täiesti erapooletult. Nagu sissejuhatavas osas loeme, kandsid sama ideed, mida taotleb käesolev teos, juba möödunud sajandi algul mõned haritud eestlased nagu Kristjan Jaak Peterson ja sama sajandi teisel poolel Carl Robert Jakobson ja alles ühe saja aasta hiljem jõuti sellele ideele anda konkreetne ilme „Eesti rahvarõivaste“ näol.

Selle tööga on saavutatud ka üks väga tähtis samm, mille üle on kaua muret tuntud, kuidas levitada teadust rahva hulka ja kuidas anda rahvale tagasi tema omapärast kultuuri, mida aastakümnete jooksul on nendelt kogutud. See vaimuvara ei tohi jääda muuseumisse kopitama ja „Eesti rahvarõivastega“ on tehtud esimesi samme selles suunas.

Jääb vaid soovida, et see väärtuslik teos kui üks esimesi sellelaadilisi katseid leiaks väärilist tähelepanu, heatahtlikku vastuvõttu ja tegelikku rakendamist teose ettenähtud ülesannete kohaselt.

R. INDREKO

LISAMÄRKUS B. TAGGO PUHUL

Maikuu „Varamus“ avaldab B. Taggo vastuse minu artiklile „Tüüpilisi võtteid ja vaateid kirjanduse kriitikas“, milles ta oma üldmaksvaist kombeist väga erinevaid, minu seisukohli otse vastandiks moonutavaid ja tsitaate äärmise lugupidamattusega käsitlevaid meetodeid kergelt puudutab kui kõrvalasja, sääljuures aga minu detailselt põhjendat järeltõlget tema kohta nimetab „kutseeetika vastaseks“. Säärane kõige olulisemast möödapuiklemine osutab, et ta on vastane, kellega on asjata ja koguni pisut koomiline laskuda isiklikku vaidlusse — vähemalt senikaua, kui minu poolt esitatud faktide ümberlükkamist ei ole järgnenud, milleks ei näi olevat vähemaidki väljavaateid.

ANTS ORAS

Esimene
Eesti Mesikoogitööstus

*

J. Lill-Tartu

„Akadeemia“ ilmub 8—10 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 5.—

Toimetuse: Alfred Koort, Hans Kruus, Ants Piip,
tegev- ja vastutav toimetaja Jaan Ots.

Toimetuse kōnetunnid kella 11—12 äripäeviti.

Väljaandja: Üliõpilasseltside Vilistlaskogude Liit. Toimetuse aadress: Ülikooli
15—3 Tartu, telefon 13-49, posti jooksev arve nr. 2389.

Ilmus 21. juunil 1938.

E. K.-Ü. „Postimehe“ trükk, Tartus 1938.

ASNEKKA

RIIDEKAUPLUSED

TALLINN: SUUR KARJA 15 PÄRNU MNT. 6^a

HAAPSALU, KURESSAARE, MUSTVEE, NARVA, PET
SERI, PÄRNU, RAKVERE, VALGA, VILJANDI, VÖRU.

KINGAKREEM

Lodix

METALLIPUHASTUS-VAHEND

Sidol

POONIMISVAHA

Sigella

ON PARIMAD

A.-S. SIDOL COMPANY, TALLINN

1.50/5769489

**R
A
H
V
A
L
E
H
T**

ilmub iga äripäeva hommikul
6 korda nädalas.

„RAHVALEHEL“ pole hapukurgiaega!

Suvel nagu talvelgi on „Rahvaleht“ ühteviisi huvitav. See on leht, kus pole ruumi igaval täitematerjalil; tema veergudele ei pääse ükski rida, mis lugejale midagi ei ütleks. „Rahvaleht“ ilmub varahommikul ja on juba ennelõunat saadaval pea igal pool üle riigi.

Tellimishinnad: pooleks aastaks kr. 8.20, kolmeks kuuks kr. 4.30, üheks kuuks 1.50. „Rahvalehe“ tellijad saavad tellida „Esmaspäeva“ 15 sendiga kuus. 3 kuu ja pikema aja tellijad saavad „Perekonnalehte“, „RS'i“ ja „Ajude Gümnaastikat“ poole hinnaga, s. o. 25 sendiga kuus.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised.